

Anthr.  
122 he  
(1)

Safarik

<36607768520014



<36607768520014

Bayer. Staatsbibliothek

PHILOLOGICA  
MUSEI  
CAESARIS

PŘÍDAWKY A OPRAWY

K PRVNIMU WYDÁNÍ

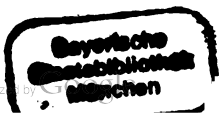
SLOWANSKÉHO NÁRODOPISU

OD P. J. ŠAFAŘÍKA.

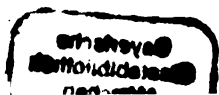
W PRAZE 1842. 12°.

(Mimo opravy na konci 1. vyd. udané.)

Str. 4 ř. 12 po jsa přidej hlavního. t. ř. 16 — 17 místo výdech — mající čti: výprysk čili promyk duše nadsmyslné. t. ř. 25—27 místo: a vydá — přerušuje čti: a přerušuje tím věčné zákony Boží. t. ř. 30—33: Kdo — horšího vymaž. — Str. 12 ř. 14 přidej: Dále na východ po celé Sibirii, na čtvery gubernie, Tobolskau, Tomskau, Jenisejskau, Irkutskau, a dvě oblasti, Jakutskau i Kamčatskau, rozdělené, s 2,800.000 obyvateli, z nichž asi tři čtvrtiny Rusové. — Str. 25 ř. posl. místo Turkůw čá: Tatarůw. — Str. 26 ř. 10. po: tak přidej: w podřečí Nowohradském a. — Str. 27 ř. 12 po: křičí přidej: š. zowe. t. ř. 29—31 čti: mají -je místo a, a: žjety (žati), tježko (těžko), pšencycje (pšenice); y místo o: lyžka (lžíce), drywa (dřeva). — Str. 35 ř. 14 čti: дьньсь místo: дьньсь. — Str. 39 ř. 2 vymaž a, a ř. 4 přidej: a w XIV století z vůle Karla IV i u nás w Praze w Emauzích vzdělávanými. t. ř. 22 přidej w závorce: vydané od Beryndy w Kyjewě 1627, 1653, Polykarpowa w Moskwě 1704 a Aleksějewa w Sw. Petrohradě 1774 i Moskwě 1815 sld. jsau welmi chudé a nedůsledné. — Str. 41 ř. 6 místo: města čti: městečka. — Str. 43 ř. 26 a 32 místo: mocné, mocných čti: silné, silných. — Str. 45 ř. 14 místo:



a tato zase *čti*: a ještě wice. — *Str.* 48 *ř.* 3 *wymaž*: Jekaterinoslawské i. — *Str.* 49 *ř.* 28 *místo*: Lipovlan *čti*: Lipovlany. — *Str.* 51 *ř.* 15 *čti*: Čongradské (půwodně Černohradské). — *Str.* 54 *ř.* 3 *čti*: Pominauce newzdělawatelného pro nás a ku předmětu našemu nenáležitého sporu o přednost neboli platnost a rozsáhlost jmen *Illyr* a *Srb* (wědomoť, že západní k římsko-katolické cirkwi se přiznawající wětwe jména *Srb* neužíwaji, různých jiných názwůw sobě příkladajice), pominauce též wůbec. — *Str.* 67 *ř.* *posl. místo*: k *Diplowski* čili *Depelejwsi* *čti*: do *Lepalywsi*. — *Str.* 68 *ř.* 8 *místo*: *Civiale* *čti*: *Staréměsto*. — *Str.* 69 *ř.* 10 *po*: *Rabel* *přidej*: *Lužnica*. *t. ř.* 14 *čti*: *Welkowce*. *místo*: *Blekowce*. *t. ř.* 20 a 22 *místo*: *Diplowski* *čti*: *Lepalywsi*. — *Str.* 71 *ř.* 7. *po*: *dwojhlásku* *přidej*: *au*, *eu*, *iu* atd. — *Str.* 72 *ř.* 23 *místo*: *furlanské* *čti*: *slawonské*. — *Str.* 82 *ř.* 16—17: *Modlitební* — w *Poznani* [1823] *wymaž*. — *Str.* 85 *ř.* *předposl. čti*: *Kleneč*. — *Str.* 87 *ř.* 7 *místo*: *Jablóni* *čti*: *Jablónnym*. *t. ř.* 11—12 *místo*: *Hodkowice* k *Čes. Dubu* *čti*: *Plawy* k *Hodkowicům* a dále k *seweru* až k *hoře Ještěru* nad *Hodkem* i *Pasekau*, odtud. *t. ř.* 12—13 *Krupey* č. *wymaž*. *t. ř.* 16 *po*: *wedlé* *přidej*: *Kopistě*, *nynějšiho T.*, a *místo* *Lobosic* *čti*: *Lowosic*. *t. ř.* 17 *před*: *Senomaty* *přidej*: *Citoliby*, *Kolešowice*, *za. t. ř.* 18 *po*: *Dobranům* *přidej*: a *Chotěšowicům*. *t. ř.* 19 *místo*: *Horšowskému* *čti*: *Horšowu*, a *tak i* *jtěde*. *t. ř.* 23 *místo*: *Nowohradu* *čti*: *Nowých Hradůw*. *t. ř.* 28, 29 a 32 *čti*: *Lipolec*, *Dešný*, *Olbram-Kostel*, *Hostěradic*. *t. ř.* *posl. a str.* 88 *ř.* 1 *wymaž*: k *Židlochowicům* a *Mikulowicům*. — *Str.* 88 *ř.* 1. 2 a 3 *místo*: *za* — *Mlýn* *čti*: *jdau* na *Hustopeče* a *Nowé Mlýny*, a *místo*: *pod Pulgarem* *čti*: w *Lednici*.



*t. ř. 12 a 13 čti: Libtyni a Postici nad Branicemi.*  
*t. ř. 14, 15 a 16 čti: Witkowu, Klinkowice, Hranic,*  
*místo: Wigstadtlu, Kénigsberk, Hranice. t. ř. 18 čti:*  
*Drahotúše. t. ř. 23—25 slova: w Morawě — Babo-*  
*rowě vymaž. t. ř. 31 po Komořan přidej: a Bilska,*  
*a slova: čili Podlužáci vymaž. t. ř. posl. čti: Potwo-*  
*rowsku. — Str. 89 ř. 9 po: Rakownickém přidej:*  
*Plzenském, Prachenském. t. ř. 13 po: Morawě přidej:*  
*kraj čistě českoslowanský jest Hradištský, a ř. 15 po:*  
*Opawském přidej: rownowáha obau w Olomuckém,*  
*pak slova: Hradištském, Olomuckém w ř. 14, 15*  
*wymaž. t. ř. 18 po: Šumawě přidej: Černawy, okolí*  
*mezi Čerwenau Daubrawici, Nimburkem, Poděbrady*  
*a Křincem w Boleslawském kraji, odkud Černawáci,*  
*jako Záwodáci na Jizeře a Labi atd. t. ř. 19 po:*  
*Morawa přidej: Horáci w Olomucku a Brněnsku. t.*  
*ř. 21 ~~po~~ až přidej: k Napajedlům a přes Holešow*  
*a Přerow, t. po: Litowli přidej: Kostelci a přes Bro-*  
*dek k Ejwanowicům. t. ř. 26 čti: Zálešáky, a ř. 27,*  
*28 vymaž: Pasekáře a Salašáky, Straňáci. — Str. 90*  
*ř. 7 po: (mažú) přidej: než w obecné mluvě často*  
*ještě u: n. p. biju, píšu, mažu, už. t. ř. 15 a 16*  
*wymaž všudy. t. ř. 30 m. o čti c. — Str. 91 ř. 7*  
*po: Semilům přidej: ajinde. t. ř. 8 po: zvláště přidej:*  
*Horáci a. t. místo a čti pak. t. po: Walachové přidej:*  
*Slowáci, Opawané atd. t. ř. 10 místo: onino čti:*  
*Horáci a Hanáci. t. ř. 15 místo: tito čti: Walachové.*  
*t. ř. 16 místo: a r čti: a z částky r. — Str. 94 ř.*  
*30 místo: powědomí — powolání čti: přesvědčení*  
*o důležitosti přirozeného jazyka pro swůj blahobyt*  
*a swé vzdělání. — Str. 101 ř. 27 a 28 vymaž: sotša*  
*(sestra). — Str. 102 ř. 5 místo: brána čti: hrana. t.*  
*ř. 9 místo: sotša čti: sotra. — Str. 117 ř. 22 a 118*

ř. 9 místo: Diplowši čti: Lepalywsi. — Str. 119 ř. 11 před: Brodku přidej: Bilska. t. ř. 24 po: Rabel přidej: Lužnica. — Str. 133 ř. 4 po: místě přidej: wyjma západ. — Str. 141 ř. 18 sld. čti: Raudný, Mladý, Hodějowice, Suchý Wrbný, Hlinsko, Dubično, Hlinská Hora, Wráto (místo Brod), Welké Hory (místo Rudolfow), Malé Hory (místo Malé), Český Wrbný, Planá, Homole místo tištěných Raudná atd. — Str. 142 ř. posl. a str. 143 ř. 1 wymaž: Kastelan — Złodow. t. ř. 10 čti: Malinisko a wymaž: (Mařenica?) — Str. 144 ř. 2 čti: Mokrotyn. — Str. 155 ř. 14 čti: polowyna. — Str. 160 ř. 16 čti: rozprostirajať. — Str. 164 ř. 25 čti: maši. — Str. 165 ř. 2 čti: poličku. t. ř. 5 čti: pintě, másu. — Str. 166 ř. 22 místo: goloba čti: golobci. — Str. 172 ř. posl. čti: někdy se mění, jakož i w před o přisauwá. — Str. 173 přidány dvě Morawské národní písně: Proč kalino w struze stojíš? Ach Bože, Rozbože! ze známé sbírky: Morawské Nár. Písně I. 49. 77. jež proto zde opauštíme. — Str. 180 ř. 2 zdola čti: Dejšina, oprav Taužim. — Str. 184 slaupec 2 ř. 1 před: Třeboň přidej: Taužim, čti místo Dejšina, Theising. Fd. — Na Mappě w poli Fd. místo Dejšina oprav Taužim, w poli Fl. místo Podhirce (řeka) oprav Zbruč.







**SLOWANSKÝ**  
**N Á R O D O P I S.**

---

Každý jazyk wyznáwati bude  
Boha. SW. PAWEL.

S E S T A W I L

PAWEL JOSEF ŠAFAŘÍK.

---

S M A P P A U.

---

---

**W PRAZE.**

N Á K L A D E M W Y D A W A T E L E .

---

**1 8 4 2.**

**BIBLIOTHECA  
REGIA  
MONACENSIS.**

## PŘEDMLUWA.

---

**P**řed několika lety, vydávaje první oddělení svého spisu o Slowanských Starožitnostech, zamýšlel jsem, jakž o tom ve předmluwě zminka, dáti později na světlo dvoji historickau mappu, totiž pro každau dobu zvláštní, na nížby co we knize o sídlech starých Slowanůw šře a po sobě wyloženo jest, pospolu a názorně sestawené spatrowati se mohlo. Než přistau-piw po některé chwili k wykonání aumyslu svého, brzo jsem shledal, že dotčené potřebě již jednau mappau, owšem něco porozšířenější, dobře wyhowěti se může, a že na ten čas jiná mappa, jižby se důkladnému poznání nynějšího stawu kmene slowanského, ohledem na sídla a jazyk jeho, napomáhalo, mnohem potřebnější jest, ješto zdařilé skaumání starobylosti na dokonale známosti nynějška zakládati se musí, kterážto známost mezi Slowany našimi w plnější míře bohužel ještě pořidku se nachází. Pročež, poodložiw wydání historické mappy, w rukopisu již hotové, k jinému, snad přízნიwějšímu

\*

času, přistaupil jsem k vydání přítomného národopisného zeměvidu s krátkým vysvětlením.

Mappa tato wzrostla ze stawiwa od několika let pomoci a přispíváním dobrých přátel, jimž za ochotné se mi w tom propůjčení srdečné díky skládám, pečliwě sbíraného, a sestawení jí nebylo wšit obtíže a nesnáze prázdno. Prwní obtíž powstala z míry. Chtěje wšecker na jednom listu uměstiti, wolil jsem míru dle možnosti welikau, s odlaučením seweru we zmenšené míře do wedlejší mapky. A wšak i tau měrau, při wětších slowanských zemích dosti pohodlnau, přišly wždy některé menší země a krajiny, a sice zrowna ty, jenž pro nás Čechoslowany nad jiné důležitější jsau, ke skrácení, tak že ani jmen měst na hranicích a osad jinojazyčných w poli nářečí w žádauci auplnosti na mappě pokládati, ani wšech zwláštších názwůw jednotlivých wětwi na příslušných místech wpi-sowati nebylo možné. Nedostatek tento jsem poněkud tím wynahraditi hleděl, že jsem we knížce hranice jazykůw a nářečí podlé specialních mapp zewrubněji popisowal, zwláštni národní a pokrajinské názwy wšudy s pilností udáwal, a jména cizích osad, w poli nebo sausedstwi našich nářečí hromadně skupených, we

přídawcích wyčítal. Podlé toho nawedení milownik této nauky snadno sobě sám auplnější národopisnau mappu té země, na níž mu nejwice záleží, zhotowiti může. Druhá obtíž wznikla tudy, že wyhýbaje se pracnému kreslení docela nové mappy a newěda tehdáž nic o Pařížské mappě Ewropy od Andriveau-Goujona, míry téměř stejné s mau, za základ swé práce obral jsem wýkrojek z Berlínské mappy Ewropy od Reymanna, kterážto, jsauc dáwno a dle starých pramenůw sestawená, jak co do polohy některých, zwláště jižních zemí, tak co do jmen neslýchaně porauchaných, s welikau prací auplně předělána býti musila, neztratiwši nicméně wždy, jako na wzdor, některých patrných znakůw swého půwodu. O jiných obtížech, jejichž nepohodlí jediné wydawatel sám pocitoval, schwálně a rád mlčím, zwláště poněwadž se týkají wěcí, které na powahu čili wnitřní cenu jak zeměwidu tak i spisu jej srowázejícího žádného wplywu neměly.

Bylať pak hlawní prawidla, jimiž jsem se při sestawování této swé mappy řidil, zkrátka tato. Při womezování polí jazykůw a nářečí w zemích smíšené lidnatosti brán ohled wýhradně na mluwu lidu obecného čili sedlákůw,

wesničanůw, jakož částky zvykle samorostlejší a stáležší, nikoli měšťákůw, často pauhých buď přichozích, buď pobud, buď odrodilcůw. Jen w nadbaltických a tureckých krajinách označena přítomnost tam Němcůw, zde Turkůw, wyhražením wětších měst; jinde, jako k. př. w Istrii a Dalmatech, kdež města z wětšiny zwlaštělá, anebo w Čechách, Morawě, Uhřích, illyrském králowstwí, kdež ona dilem zněmčelá jsau, toho pro nedostatek místa, též k odwarování obtížnosti w malování, naschwál zanedbáno. Jména měst a řek na mappě psána tak, jak kde w domácím nářečí znějí. W knížce toho tak přísně nešetřeno, w níž wúbec w tomto ohledu, a však bez ujmy věci, jakž se naději, zůstaly některé nedůslednosti a nerownosti, budaucně snadno zamezitelné. Aby pak wydání tohoto dílce, pro nedostatek nákladu, nestalo se nemožným, byl jsem přinucen nade všecko šetřiti krátkosti. Snaha má směřowala předewším k wystawení celku, totiž sauměrného snadně přehledného obrazu polohy a rozwětvení celého kmene slowanského u prostřed jiných kmenůw plemene indoewropejského a sewerského: nikoli k tomu, abych o jedné nebo druhé wětwi něco obšírnějšího a auplnějšího podal, byť to

i lehčí věc byla. Tudíž hlavní péče o zehrubní vymezení sídel; naproti tomu grammatické označování řeči a nářečí i vzhled na slowesnost přidány jen co podržené wstawky k dodání větší jasnosti celku. Mýlilby se tedy welice a za cíl házel, kdoby tyto články přísným zákonem porownávající grammatiky a historie literatury měřiti a dle toho posuzowati chtěl: toť zajisté nebyl aukol toho času; ačkoli tím wklauzle snad do těchto stránek omyly zastíratí naskrze nemíním. Z ohledu statistických udáwek wýslovně připomenauti musím, že jsem ode mnoha let nižadné pilnosti a práce nešetřil, abych se w tom ohledu nejwětší možné buď jistoty buď aspoň podobnosti ku prawdě dopídlil. Pročež nebudauti se mé počty lidnatosti wšudy s běžnými, třebas za auřední wydáwanými, srownáwati, prosím čtenáře, aby toho příčiny jinde nehledal, než tam, kdež jí jediné hledati sluší, totiž w powaze věci samé, nikoli w mé buď nedbě buď lehkomylnosti. Umělbych o tom, jakož i o některých jiných věcech, mnoho i poučného i zábawného wyprawowati, kdyby to sem náleželo.

Chowám naději, že má hojná, od mnohých let s welikau prací a nemalým nákladem sesta-

wovaná zbirka specialních národopisných mapp zemí od Slowanůw obydlených, z níž tento spis krátký wýtah jest, též zásoba k zeměpisnému jmenoslowu, pro obecnstwo a národní nauky se neztratí, nýbrž že někdy některému ze šťastnějších potomkůw k wydání něčeho lepšího a úplnějšího nad to, seč má síla byla, poslouží. Kopie mých jazykopisných mapp jednotných slowanských zemí, anobřz i celého Rakauska, ba Ewropy, nacházejí se od několika let w rukau nejedněch mých přátel a známých, Slowanůw i sausedůw, jimž jsem je k žádosti jejich ochotně sdělowal. Snad někdo z těchto, snad i někdo jiný, lepšími prameny, pomůckami a zvláště prostředky k wydání vládnaucí, pobídnut jsa nedokonalostí tohoto mého pokusu, dáním na swětlo podrobných jazykopisných mapp jednotných zemí weliké w této částce nauk potřebě naší wyhowí, jakož skutečně horliwý náš Šembera milau Morawu nowau půwodní prací toho druhu ozdobiti aumysl má. Pokud se toho nestane, dowěřuji se, že nepřijde newhod poskytnuté zde obmezené swětlo, neboť ne bez mračínek a zatmění, o předmětu weledůležitém, kteréž ostatně proto samé, chcemeli bez marnosti a chlaby wyznati prawdu, k onomu idyl-



lickému stavu čili obmezenému štěstí, jehož Slowané pod sluncem požívají, nezle se hodí. *Quod est, eo decet uti; et quidquid agas, agere pro viribus.*

Že jsem w maličkosti, totiž w záměně písmen *g* a *j*, od nowočeského zvyku k staročeskému prawopisu se uchýlil, prawopisu s illyrským, polským, německým, latinským, anobř ewropejským w této částce stejnému, prawopisu nejen od mnohých nowějších spisowatelůw českých, Palackého (w Archiwu českém), Hanky (w jednotných básněch), Čelakowského, Šembery, Purkyně, Staňka (w Leboslowi), Jablonského, Sabinského atd. již přijatému, ale i od česko-filologické sekci kr. Společnosti nauk, též od Sboru musejního pro řeč a literaturu českau schválenému a od tohoto pro staročeskau Bibliotheku i malau Encyklopedii nauk předsanému, toho mi, tuším, žádný na zlé vykládati nebude, kdokoli powahu a aučel mé práce zdrawě uwáží, bytby snad sám o potřebě nebo důležitosti té oprawy i jinak smýšlel. Jest mi toho opravdu srdečně líto, že tím maličkým uchýlením od posawadního zvyku pohodlí mnohého českého čtenáře nepřijemně rušiti přinucen jsem; než wtom zvláštнім položení, w němž

\*\*

jsem se s tímto svým spisem nalezal, wida před sebou cestu w prawo i w lewo, nemohl jsem nejíti w prawo. Nejsem sice z počtu těch, ježto se domníwají, že klassičnost literatury, ba blaho národu, na prawopisu wisi; však nicméně w naši příčině, přemítaw všecho a odewšad na mysl, přesvědčil jsem se dokonále, že tato oprawa, budeli literatura naše napřed pokračowati, přirozeným během a wnitřní nutností wěci, na wzdor všem našim rozpakům, tůčkám a odporům, jediný aupadek literatury wyjma, dříwe nebo později nastaupí a nastaupiti musí. Pročež nemohu než litowati, že již před dwanácti a potom před sedmi lety přednější spisowatelé čeští, jakž o tom tehďáž zde i onde řeč byla, k této neuchylné opravě jednau a swornau duši nepřilnuli. Čím dříwe se takowéto oškliwé přiskwary ze žiwého těla ostrým žehadlem wylučují, tím snadnější býwá zacelení i ozelení. Nechejme tedy s mužnau oddaností a bez reptání, což mrtwého jest, odcházeti za mrtwými; a držme se, žiwi jsauce, se žiwými toho, což žiwého jest. Takť budeme hodní wzdělawatelé prawého »Slawenstwí,« ne litery, ale ducha. Nebo litera zabijí, ale duch obžiwuje.

Psáno w Praze dne 13 Máje léta 1842.

# O B S A H.

## Ú w o d.

	Stránka
§. 1. Rozdil plemen a kmenůw . . . . .	1

## Č á s t k a I.

### *J a z y k s l o w a n s k ý.*

§. 2. Rozfadění nářečí slowanských . . . . .	5
§. 3. Náwod . . . . .	6

## O d d í l I.

### *M l u w a j i h o w ý c h o d n í.*

§. 4. Pole, znaky a feči . . . . .	7
------------------------------------	---

## H l a w a I.

### *Řeč ruská.*

§. 5. Pole, znaky a nářečí . . . . .	8
§. 6. Nářečí welkoruské . . . . .	10
§. 7. Podřečí Nowohradské . . . . .	19
§. 8. Nářečí maloruské . . . . .	22
§. 9. Nářečí běloruské . . . . .	29

## H l a w a II.

### *Řeč bulharská.*

§. 10. Pole, znaky a nářečí . . . . .	33
§. 11. Nářečí cirkewni čili cyrillské. . . . .	34
§. 12. Nářečí nowobulharské . . . . .	39

## H l a w a III.

### *Řeč illyrská.*

§. 13. Pole, znaky a nářečí . . . . .	47
§. 14. Nářečí srbské . . . . .	49
§. 15. Nářečí chorwatské . . . . .	62
§. 16. Nářečí korutansko-slowenské . . . . .	67

## O d d í l II.

### *M l u w a z á p a d n í.*

§. 17. Pole, znaky a nářečí . . . . .	74
---------------------------------------	----

## H l a w a I.

### *Řeč leská.*

§. 18. Pole, znaky a nářečí . . . . .	75
§. 19. Nářečí polské . . . . .	76
§. 20. Podřečí kašubské . . . . .	84

## H l a w a II.

*Řeč česká.*

	Stránka
§. 21. Pole, znaky a nářečí . . . . .	85
§. 22. Nářečí české . . . . .	87
§. 23. Nářečí uhersko-slowenské . . . . .	95

## H l a w a III.

*Řeč lužicko-srbská.*

§. 24. Pole, znaky a nářečí . . . . .	100
§. 25. Nářečí hornolužické . . . . .	102
§. 26. Nářečí dolnolužické . . . . .	105

## H l a w a IV.

*Řeč polabská.*

§. 27. Připomenutí . . . . .	107
§. 28. Nářečí drewanské . . . . .	108

## Č á s t k a II.

*Jazykové cizí.*

§. 29. Indoevropejští . . . . .	111
1. Jazyk litevský . . . . .	112
2. Jazyk wlaský a walaský . . . . .	114
3. Jazyk německý . . . . .	118
4. Jazyk arbanaský . . . . .	123
5. Jazyk řecký . . . . .	125
6. Jazyk armenský . . . . .	127
7. Jazyk osetinský . . . . .	—
§. 30. Sewerané . . . . .	188
1. Jazyk čudský . . . . .	—
2. Jazyk samojedský . . . . .	133
3. Jazyk tatarský čili turecký . . . . .	—
4. Jazyk kalmycký . . . . .	137
5. Jazyky kawkaské . . . . .	138
Přidawky . . . . .	139

## P ř í l o h y.

I. Přehled národův kmene slowanského léta 1842. . . . .	148
II. Wzory slowanských nářečí . . . . .	151
III. Wýklad zeměpisných jmen . . . . .	179
IV. Wýklad skracování . . . . .	186

# Ú W O D.

---

## §. 1. *Rozdíl plemen a kmenůw*

Wědomá jest wěc, že pokolení lidské čili lidstvo podlé známek tělesných a powahy jazykůw na rozličná plemena, čeledi, kmeny a národy se dělí. Z místa, které tento neb onen národ w pořadí kmenůw a plemen lidských zaujímá, poznává se jeho větší nebo menší s ostatními národy příbuznost.

Jakož w určení počtu plemen a kmenůw, tak ani w užíwání jmen nepanuje posawad mezi učenými zpytатели dokonalá sauhlasnost. My, ohledem na nynější předsewzetí naše, cile hrubě se nechybíme, přijmeme-li za prawé rozdělení celého lidského pokolení na *čtvero* plemen, totižto na *indoewropejské, semitské, sewerské a čínské*. Poněwadž ale w slowanském dějepisu a jazykozpytu nejwíce jen o kmenech a národech prwního a třetího plemene, t. *indoewropejského a sewerského*, řeč jest, z příčiny že národové ostatních dwau plemen we známé době se Slowany bližších a trwalých swazkůw neměli; proto také na místě tomto jediné o oněch, s pomínutím posledních, co nejkratčeji něco powědíno bud'.

Plémě *indoewropejské*, na celém oboru zemském nyní nejen na počet nejhojnější, ale i duchowně a občansky předčící, rozkládá se we mnohé starší i nowější čeledi, kmeny a národy. Titoť jsau w Asii: čeleď *hinduská* s kmenem *indickým*, čeleď *areitská* s kmenem *medským* a *sarmatským*, jehož odnože *Osetinci* w Kawkasu, *afganským, perským, kurdským* a *ar-*

*menským*; w Ewropě: čeled' *thracká* s kmenem *thracským*, jehož odvětwi *Arbanasi* čili *Arnauti* w Turecku, *řeckým* a *latinským*; čeled' *celtoněmecká* s kmenem *německým*, *celtickým*, jehož ostatkové *horáci Skotští* čili *Kaledoni* a *Irowé*, a *cimbrickým*, jehož potomci *Brejzarowé* we Francausku a *Walisčané* w Anglii; čeled' *windická* s kmenem *litevským* a *slowanským*.

Kmenowé plemene *sewerského* sídly swými zaujmají nejen sewerní polowici Asie, ale i drahnau částku nejpůlnočnější Ewropy a Ameriky, jsauce asi w patero čeledí skupeni. Tyto jsau: čeled' *uralská* s kmenem *loparským* a *čudským*, na tři hlawní štěpy rozwedným, východní, t. *Woguly*, *Ostjaky*, *Pernjaky*, *Zyrjany*, *Wotjaky*, *Mordwíny* a *Čeremisý*, západní, t. *Čuchonce* we Finlandsku a *Cudy* w Estonech, a jižní, t. *Maďary* w Uhřích: *kawkaská* s mnohými drobnými kmeny, zvláště *Čerkesy*, *Lesgy* čili *Awary* a *Gruzy*; čeled' *samojedská* se dvěma kmeny; čeled' *turecká* s několika kmeny, k nimž i poturčenci *Baškiři*, *Meščeráci* a *Čuwaši* náležejí; čeled' *mongolská* se čtyrmi hlawními kmeny, mezi nimiž *Kalmyci* nás nejbližší jsau.

Gakož plemena po stupních w čeledi, čeledi we kmeny, kmenowé w národy, národowé w jiné menší wětwe a ratolesti se rozkládají a rozrostají, tak i s jazyky jejich jest. Než poněwadž se nám určitých a wůbec přijatých názwůw nedostává, jimiž bychom mluwu lidskau podlé stupňůw jejího pokrewenstwi rovnoběžně s oněmi rozdily plemen, čeledí, kmenůw a národůw označowati mohli; proto zde, pro lepší porozumění tomu, což následowati bude, jediné to připomeneme, že slowa *jazyk* w tomto spisu užíváme na stejném stupni s názwem *kmen*, a slowa *řeč* s názwem *národ*. Jazyk pak dělíme na *mluwy* čili řady řečí wíce

méně sobě příbuzných, mluwu na řeči, řeč na nářečí, nářečí na podřečí, podřečí na různorečí.

Za základ a střed tohoto potažného a tudy libovolného rozřadení beřeme vlastně řeč, kterauž tam nacházíme, kdež způsob mluvení jednoho národu, ačkoli snad někdy zeměpisně a občansky rozdrobeného a za tau příčinau i rozličných jmen užívajícího, tak jest sobě látkau i formau příbuzný a snadno srozumitelný, že všickni jeho audowé, owšem při potřebné pomoci škol a národního wychowání, pohodlně a bez ujmy swého vzdělání, anobrž k nemalému prospěchu celku, jednoho pisemného jazyka užívati, jednu literaturu vzděláwati mohau, bytby to snad nyní zde onde jinak bylo. Neboť we swětě, t. w lidských věcech, mnoho jinak jest, nežliby, rozumně mysle, mohlo a mělo býti.

Tomuto rozdělení lidstwa na plemena, čeledi, kmeny, národy a menší wětwe, a howoru lidského na jazyky, mluwy, řeči, nářečí, podřečí a různorečí tak rozuměti dlužno, žeť ono jest pauhý obrazec, s obzvláštním ohledem na kmen slowanský' ponawržený, jehož w jednotných případnostech, přiměřeně k věci samé, t. welikosti a rozlehlosti kmenůw a jazykůw, buď porozšířiti, buď súziti potřebí. Příroda zajisté miluje jak w jiných swých útworech, tak i we twoření kmenůw a jazykůw lidských, nekonečnau rozmanitost. Tim to jest, že, ješto někteří kmenowé a jazykowé, jako n. př. slowanský a německý, téměř w neobmezené moře národůw a nářečí i jiných poddílůw se rozliwaji, jiní na odpor, jako ku př. osetinský, ostatek to medského, již jen na wzor pohorské studánky, bez přítoku i odtoku, jednotwárně bytnost swau prodlužují. Jazyky těchto malitkých

kmenůw týmž, co oněch welikánských, měřidlem měřiti byloby nemístné.

Ačkoli pak dvojího způsobu jsau znakowé, podlé nichž obor lidstwa na třídy se rozkládá a přibuznost národůw určuje, tělesní, na austrojnosti těla člowěčího založení, a duchowní, z řeči wážení, však nicméně w mrawním čili výkonném ohledu přewaha jest tak welice na straně poslední, jak welice duch nad hmotu vyniká. Jazyk zajisté jest oblesk ducha, jest duch sám, konawě žiwý. Bez jazyka bylby člowěk na zemi této málem wíce než zwjře, neboť wždy týž a týž, zbawen jsa nástroje k založení občanské společnosti a ke všestrannému sebe w ní zdokonalování, což cil jest člowěčenstwa. Jazyk jest, mluw co mluw, w prwotním tajemství plném zárodu swém dar Boží, neprostředný smyslný wýdech duše z Boha poslé a k němu se wrátiti mající. Ze stupně wzdělanosti jazyka, wyobrazeného w národní literatuře, poznává se nejjistěji stupeň wzdělanosti národu, a ze stupně lásky k němu i péče o jeho zachowání a zdokonalení, bez wnucování jinorodcům, stupeň duchowní i mrawní wýšky jeho. Národ, jenž, maje powědomí důležitosti *přirozeného* jazyka pro wyšší duchowní žiwot swůj, sám jej zawrhuje a jeho se odřiká, páchá nad sebau samowraždu a vydá z toho počet Bohu, jehož wěčné zákony tím přerušuje. Milowati a hájiti nad žiwot swého, šetřiti a nepotlačowati cizího, jest zde swatá powinnost každého jak člowěka tak národu, jenž k mrawnímu powědomí sebe a swého určení dospěl. Kdo o swětoobčanstwí w jazycích, přeludně neb záludně, klepá a řečňuje, ten, buď kdo buď, šílenec jest anebo něco ještě horšího.

---



# Č Á S T K A I.

## J A Z Y K S L O W A N S K Ý.

---

### §. 2. Rozřadění nářečí slowanských.

Jazyk slowanský, co jazyk kmene prastarého, velikého, od pradávna nesmírné prostranství zemí zaujímajícího, a na mnohé, obzvláštní správy užívající národy rozptýleného, dělí se na znamenitý počet nářečí, z nichž jiná powahau swau sebe bližší a příbuznější, jiná různější a powzdálenější jsau. Podlé rozličnosti stupňůw této příbuznosti widí se toto wedlé sebe postawení všech slowanských nářečí býti k věci nejpriměřenější.

W jazyku slowanském jest *mluwa* dvoje: *jihowýchodní* a *západní*.

Mluwa jihowýchodní dělí se na troji *řeč*: *ruskau*, *bulharskau* a *illyrskau*; mluwa západní na čtwerau: *leskau*, *českau*, *lužickosrbskau* a jižjiž wymřelau *polabskau*.

W řeči ruské rozeznáváme *nářečí* troje: *welkoruské*, *maloruské* a *běloruské*; w bulharské, ač jen historicky, dvoje: *církevní* čili *cyrillské* a *nowobulharské*; w illyrské troje: *srbské*, *chorwatské* a *korutansko-slowenské*; w leské jedno: *polské*; w české dvoje: *české* a *uherskoslowenské*; w srbskolužické tolikéž dvoje: *hornolužické* a *dolnolužické*; w polabské jen jedno: *druwanské*, téměř wyhaslé.

Mnohá z těchto nářečí rozbíhají se na rozličná *podřečí*, jichž počtu ještě určití nelze. Zdet' jen toto

dwé, jakožto známější, zejména uvedeno buď: *nowohradské* a *kašubské*, ono welkoruského, toto polského podřečí poboční výstřelek.

Menší, jak w nářečích, tak i podřečích znané rozdíly jmenujeme *různořečímí*. Jejich počet u kmene tak ohromného a rozšířeného, jakýž jest slowanský, jest jistě neobmezený a nepřehledný. Pročež k nim zde jen místy a [s poskokem zření obrátíme.

Podlé toho projdeme w jazyku slowanském mluwu *dwoji*, řeči *sedmero*, nářečí *čtrnácte*, a k tomu ještě podřečí *dwé*.

Počítámeť pak lidnatosti celého kmene slowanského, těchto sedmera řeči a dwanáctera nářečí, s odlaučením církevního a drewanského, užíwajícího, roku 1842 do 78,691.000 duší.

### §. 3. *Náwod.*

Jakož jazykové, tak i řeči a nářečí, dělí se různě jednak formou čili grammaticky, jednak látkou čili lexikálně. Formální čili grammatičtí rozdílowé záležitosti buď w základních hláskách, buď we přízwuku, buď w tvoření slow, buď we skloňování a časování, buď naposledy w sadbě: lexikální naproti jednak we přítomnosti jistých slow w jedné a nebytí jich w druhé řeči, jednak též w užíwání jich zde i tam w docela rozdílném smyslu. K dokonalému wyměření podstatných vlastností a wytčení hlavních znakůw kterékoli řeči náleželoby owšem ke všem těmto teď dotčeným rozdílům stejné zření míti; než poněwadž to wěc přeobširná, a k pauhému rozeznání jedné řeči ode druhé již stručné wytčení vlastností a rozdílůw w základních hláskách dobře postačuje, proto nynější náš aukol nebudíž dále, než k tomuto vymězení, prowe-

den, a z jiných grammatických oddílůw, zvláště skloňování a časování, jen onde i onde jako na příklad a mimochodem něco podotčeno. W označení mluw, řeči a nářečí beřemeť sice za základ znaky výhradně, a však proto znakůw několika audům též řady, nikdy všechněm, společných wždycky a naprosto newylučujeme, snažice se tak stejným časem, wedlé rozeznání patrných a tak říkáje makawých rozdílůw řeči a nářečí, též ku poznání ukrytějši jejich přibuznosti a rozmanitého jedněch do druhých zabíhání mysl čtenáře wěsti. Při čemž jediné na to dobře pamatowati sluši, že k určení řeči nebo nářečí znakové zde wytčení nikdy každý sám o sobě, anebo několik z nich porůznu, slaužiti nemohau, nýbrž že všickni dohromady, w témž počtu, jakž zde položení jsau, wzati a přiměřowání býti musí.

---

## O D D Í L I.

### M L U W A J I H O W Ý C H O D N Í.

---

#### §. 4. *Pole, znaky a řeči.*

POLE. Mluwa tato prostírá se po zemích přeobširných od národu ruského, bulharského a illyrského zaujatých a do tří ewropejských státůw, t. ruského, rakauského a tureckého wtělených, dosahujíc na seweru Archangelska, na jihu Soluna, na východu celistwě Wjatky a Saratowa, roztraušeně (*σποράδην*) až Ameriky, na západu Gorice a Terstu, anobrž až Bělé w králowstwi Benátském. Počítámeť sem l. 1842 auhrnkem 62,017.000 Slowanůw, a sice Rusůw 51,184.000,

Bulharůw 3,587.000, Illyrůw 7,246.000, a z těch we státu ruském 48,590.000, rakauském 7,327.000 a tureckém 6,100.000.

ZNAKY. 1) *d* před *l* se nepřisauwá: safo (sadlo), myfo (mýdlo), kadifo (kadidlo), moliti sja (modliti se). 2) *d* a *t* před *š* a *n* se wysauwají: a) paš (padl), weš (wedl), seš (sedl), kraš (kradl); sčeš (sčetl), cvěš (kwětl); b) vjanu, venu (wadnu), vьsprjanu, vьsprenu (probudím se), vьzbьnu (wzbudím se); svěnu (swětnu, switnu), vьzblesnu (wzblesknu, místo wzblestnu). 3) přisowné *l* místo změkčujícího *j* po retních *v*, *b*, *p*, *m*: zemla (země), kapla (kapě, krúpěje), krowla (krow), sopla (pištala), korabl (korab), žeravl (žeraw), vьpl (wep), jawlu (jewim), kuplu (kaupim), dremlu (dřimi), lowlen (lowen), wablen (wáben), toplen (topen), ostawlen (ostawen), stawlati (stawěti), pogublati (hubiti). 4) *m* we slowě motriti a odwozených smotriti, smotřeti, smatratl atd. (patřiti atd.)

ŘEČI. Troje: *ruská*, *bulharská* a *illyrská*, ona se třemi, ta se dvěma, tato opět se třemi nářečimi, o nichž týmž pořádkem obzwláště jednatl budeme.

## H L A W A I.

### ŘEČ RUSKÁ.

#### §. 5. Pole, znaky a nářečí.

POLE. Od Archangelska na seweru, anobrž od jezera Imanderského w Lopařech a mysu Woronowského i austí Mezeně w Bilém moři až do řeky Kubaně, austí Dněstru, Syhotě, Mukačewa a Uhwáru w Uhřích w dél a od Wjatky, Simbirska i Saratowa, anobrž s nepatrnau přitřzi od samého Orenburka až

do Horodna, wsi Ślachtowé w Tatrách a Bardějowa w Uhřích w šir mluví lid pospolitý jednau a tauž řeči ruskau, na několiko nářečí rozdělenau. W ten způsob prostírá se řeč ruská po wětší částce ewropejského Ruska, jihowýchodním cípu polského, s Ruskem spojeného králowstwi, wýchodní polowici králowstwi halického a wladimirského a sewerowýchodní částce Uher, zemí do státu rakauského wtělených. Wně tohoto celistwého oboru přeobširných zemí a krajín bytujeť řeč ruská we mnohočetných osadách Rusů w Sibíři, w uralském pohoří na řece Uralu čili Jaiku, po březích chwalinského moře, na dolejší Wolze a Tereku, za Kawkasem, w Tawrii, na řekách Swíři i Ojati mezi Ladožským a Onežským jezerem a téměř we všech wlastech, žezlu císaře ruského podlehlých. Potom w Uhřích w hojných osadách Rusínůw u prostřed lidu maďarského a jiného. Počet lidu na tomto ohromném prostranstwí jednau a tauž řeči mluwícího obnáší 51,184.000, z nichž 48,410.000 do ruského, 2,774.000 do rakauského státu náleží, 47,844.000 k wýchodní čili řecké, 2,990.000 k též s římskau sjednocené, 350.000 k západní čili římské církwi se přiznává.

**ZNAKY.** 1) Přísuwné *e* a *o* mezi plynými *l* a *r* a němými sauhláskami: bereg (břeh), derevo (dřewo), bereza (březa), žeľob (žľab), čeľovek (čľowěk), zoľoto (zľato), poroch (prach), korowa (kráwa). 2) Začátečné *o* m. *je*: odin (jeden), ozero (jezero), osetr (jesetr), oleň (jelen), oseň (jeseň). 3) *ja* místo *ę*: mja, tja, sja (mě, tě, se), mjaso (maso), rjad (řád), pjad (píd). 4) *o* místo *ѣ*: doľg (dluh), woľk (wlk), soľnce (slunce), toľg (trh), pjatok (pátek), uzoľ (uzel), wichor (wicher). 5) *e* místo *ѣ*: serdce (srdce), smert (smrt), deržať

(držeti), sleza (slza), deň, konec, meč. 6) Dwoje *l*, twrdé *t* a měkké *l*: gřagoř (hlahol), oreř, igřa (je-hla), l'zja (lze), l'vov (lwůw, lwi), l'gota (lhota), pol'za (plzeň, užitek), prijatel' (přítel), lěkar', lěs (les). 7) *č* místo *t*, cyr. *št*: noč (noc), moč (moc), peč (pec), chočet (chce), gorjuč (horauci), tysjač (tisíc). 8) *ž* místo *d'*, cyr. *žd*: nuža (nauze), meža (meze), čužij (cizi), probužať (probauzeti). 9) Gen. jdn. počtu přidavných jmen na *-ogo* (*-oho*): dobrogo, vysokogo.

**NÁŘEČÍ.** Podlé obyčejného, od nás za pravé přijatého rozdělení rozkládá se řeč ruská we troje nářečí: *welkoruské*, *maloruské* a *beloruské*, z nichž opět každé w několika podřečí se rozpadává. Wšeka tato nářečí wize jeden spisowní a literární jazyk, Moskewský, zvláštní rod welkoruského.

### §. 6. *Nářečí welkoruské.*

**POLE.** Hranice, obmezující prostranství nářečí welkoruského, zahrnuwše do něho předběžně i podřečí Nowohradské, vycházejí na seweru z Kandalského zálíwu a zahybují se východním břehem řeky Umby na sewer k jezeru Imanderskému; odtud se točí na jih, okolo jezera Kowdy, pobřežím Bílého moře a dolním podkrajím řek Kemi a Wygu k jezeru Onežskému, dále východním břehem dotčeného jezera k austí Wytegy a korytem též řeky a Kowže k jezeru Běloozeru; odtud se obracejí na západ přes Tichwin, Šliselburk, řeku Newu až za Petrohrad; odtud sestupují k jihozápadu wedlé Čirkowic a Jamburku čili hlavní silnice Petrohradské až k Narowě a přímo na jih korytem této řeky i středinau jezera Čudského k austí jezera Pskowského, dále rozhraním gubernie Pskowské od Estonské a

Liwonské až k Ljumonowu na Lži; odtud se zatačejí na východ rozhraním gubernie Pskowské od Witebské až ke Dwině, a dále na jih rozhraním gubernie Smolenské, Orelské a Kurské od Witebské, Mohylewské a Černigowské až ke Konotopu pod Sejmem; odtud se uchylují k východu a k jihovýchodu rozhraním gubernie Kurské od Poltawské i Charkowské až za Nikolajewku na řece Wolči; odtud vystupují středem gubernie Woronežské po Tiché Sosně až k Donu; odtud se spauštějí k jihu korytem Donu až pod Matjušinu a dále k jihozápadu rozhraním země Donských Kozákův od gubernie Woronežské, Charkowské, Jekaterinoslawské i Chersonské až k řecké osadě Laspi na řece Kalmiusu; odtud se nawracují na východ nad Rjaženoje na Miusu; odtud se kloní k jihu, wedlé Taganrogu, přes Azowské moře, pod osadu Čuburskau; odtud se táhnau wnitrozemím na východ k řece Jeji, dále korytem též řeky až ke Střední Jegorlycké; odtud vystupují k seweru nejdřív rozhraním Donských Kalmykův od Kozákův k Salu, potom korytem též řeky až k rozvětvení jejímu u Čirské, dále rozhraním země Donských Kozákův od gubernie Astrachaňské k ohbí Wolhy pod Caricynem a řečištěm Wolhy až pod Dobrinku, kdež se okolo osad německých na západ k Medwědici vychylují a nad Sosnowkau opět k Wolze wracejí, běžíce řečištěm jejím wzhůru až pod Kulunec; odtud se podávají na sewerozápad rozhraním gubernie Simbirské od Kazaňské až k Batyrewu, pak sestupují přes Karmalejewskau k Suře, wracejí se Surau k Wolze, zatačejí se okolo Čeremisův rozhraním gubernie Kazaňské od Nižehorodské i Wjatské wedlé Turska, Kotelnič, Šestakowa a Jekaterinské; odtud se obra-

cejí nejprvé k sewerozápadu přes Objačewskoj do Lalska, pak opět k sewerovýchodu za Spaskoje i Jarensk na Wyčegdě; odtud se wznášejí rozmanitými záhyby k sewerozápadu přes Njuchockoj, Werkulskoj a jezero Šajské k městu Pinegu na Pineze; odtud běží k Mezeni pod Juromskau, dále řečištěm Mezeně až k Bílému moři, a břehem Bílého moře až za austí řeky Umby, odkudž jsme vyšli. Wně tohoto obmezení bydlí národ welkoruský u walném počtu a hromadně zvláště w gubernii Permské, Wjatské, Kazaňské a Orenburské, společně s wymírajícími národy kmene čudského a turkotatarského, kterýchžto čtyr gubernií auplné poruštění w nedlauhém času se očekává. Na obrat wnitř toho prostranstwí sídlí jinokmenci: Čudi na řece Medwědici w gubernii Twerské, Čeremisi w Kostromské, Mordwini w Nižehradské, Penzenské a Saratowské, Čuwaši we Wjatské, Tataři w Tambowské, Nižehradské, Simbirske a Saratowské, Němci w nowých osadách w Petrohradské, Armeni w zemi Donských Kozákůw atd. Gubernie cele anebo z wětší částky Welkorusy zalidněné jsau Archangelská, Olonecká, Wologodská, Petrohradská, Nowohradská, Pskowská, Twerská, Jaroslawská, Kostromská, Wladimirská, Moskewská, Nižehradská, Smolenská, Kalužská, Tulsá, Rjazaňská, Penzenská, Simbirske, Oreľská, Kurská, Woronežská, Tambowská, Saratowská a země Donských Kozákůw; než i w gubernii Permské, Wjatské, Kazaňské a Orenburské přewaha jazyka již na straně Welkorusůw jest, a dříwe než wěk mine gubernie ty za čistoruské počítány budau. Nářečí welkoruské stýká se s běloruským po čáře od Ljumonowa na Lži ke Dwině čili na rozhraní gub. Pskowské od Witepské, a odtud po čáře od Pere-



lohu na Dwině až k Chotymsku na Besedu čili na rozhraní gubernie Smolenské od Witebské i Mohilewské, dále s maloruským po čáře již vyznačené od Lukowič přes Tolstodubowu, Wolčansk, Don, Taganrog a Jeji až ke střední Jegorlycké: na východu wbíhát ono do vlastí jazykůw a nářečí tureckotatarských a uralskočudských, totiž kalmyckého, tatarského, wotjackého, permského a zyrjanského, na seweru do samojedského a loparského, na západu do čudského a litewského. Jmen obzvláštních, pokrajinských, w tomto nesmjrném prostranstwí i nyní ještě, po zajetí starých buď národních buď zeměpisných názwůw Slowan, Radimičůw, Wjatičůw, Ni-zowcůw atd., we mluvě obecného lidu nemálo trwá, od učených domorodcůw bohužel posud nesebraných, n. p. *Jamochon*, jd. p. *Jamochonec*, w gubernii Kostromské okruhu Kinešemském, *Kriwiči* w ujezdě Wesjegonském, *Polěchi* obywatelé Brjanského ujezdu, *Korjakowščina* země po řece Unži atd., nepočítajíc sem pauhá místní jména dle řek a měst, n. př. *Polšechonci* na Šechsně čili Šeksně, ruští Abderité atd. Počet všech Welkorusůw, s Nowohradskými spolu, jest 35,314.000, bez těchto 32,084.000, wesměs wznawačůw východní čili řecké wíry, a však na prawoslawné i rozkolníky čili starowěrce rozdělených.

ZNAKY. 1) *a* místo bezpřízvučného *o*, půwodně jen w mluvě Moskwanůw, a teď již všech wzdělaných Rusůw: Maskwa (Moskwa), waróta (voróta, wrata), ga-ława (gołová, hlawa), zdarów (zdorów, zdrów); než w mluvě prostého lidu w některých krajích zůstává, na rozdíl od běloruského, *o* neproměněné. 2) *e* všudy jako *je*, tak že čistého *e* neslyšeti: djeň (den), sinje morje (siné moře), matjeri (mateři), bjerjeg (bereg,

břeh); w některých případnostech jako *jo*: idjot (jde). 3) *e* místo *i*: vej (wij), bej (bij), pej (pij), lej (lij), šej (šij). 4) *i* místo *y* po *g*, *ch*, *k*: gibat (hýbat), gik (hek), chiža (chyže), chitiť (chytit), kist (wětew), kipěť (kypět); tak i w obojím lužickém a po *g* a *k* i w polském nářečí. 5) *ь* místo *i*: vьju (wijí), bьju (bijí), pьju (piji), lьju (lijí), šьju (šiji). 6) *o* místo *y* před *j*: mafadoj (mladý), čestnoj (čestný), voju (wyji), moju (myji), noju (nyji), roju (ryji), kroju (kryji), zaroj (zaryj), razkroj sja (rozkryj se). 7) *y* široké, asi jako *ü*: byk (býk), bystroť (bystrost), myfo (mýdlo), łysina (lysina). 8) *g*, *ch* a *k* před *e* a *i* we skloňování a časování bez změny: nagě (noze), muchě (muše), rukě (ruce), žgi (žži), paběgi (poběž), peki (pec), teki (tec), vragi (wrazi), znatoki (znatelé). 9) *v* místo *g* zhusta w Moskewsku, Tulsku, Kalužsku a jinde: tova (toho), dobrova (dobrého), miłova (milého). 10) *t* w 3 os. přítomn. č. oznamovacího způs. njesjot (nese), vjezjot (weze), stajit (stojí), garit (hoří); njesut (nesau), vjezut (wezau), stajat (stojí), garjat (hoří).

**PODŘEČÍ.** Na biledni jest, že nářečí tak veliké a rozsáhlé země zaujímající nemůže všudy jedno a též býti, nýbrž že přirozeně podle krajín a větvi národu na wíce podřečí se rozkládá. Počet a rozdily těchto podřečí ruští učení nejednostejně udávají. Pominuwše jiných, uvedeme zde rozdily nejnowěji od Sačarowa (Skaz. rusk. nar. 1841. l. 8) wyměřené. Prawit' on: »*Welkoruské* nářečí děli se na podřečí 1) *Moskewské*, 2) *Nowohradské*, 3) *Suzdalské*, 4) *Zawolžské*. *Moskewské* podřečí pojímáť do sebe různorečí 1) *Moskewské*, 2) *Tulské*, 3) *Rjazaňské*, 4) *Kalužské*, 5) *Twerské* i 6) *Wladimirské*. W *Nowohradském* podřečí zahrnuje se různorečí 1) *Nowohradské*, 2) *Arch-*

*angelské* i 3) *Onežské*. K *Suzdalskému* podřečí náleží různoreči 1) *Suzdalské*, 2) *Jaroslawské*, 3) *Kostromské*, 4) *Galické* i 5) *Muromské*. *Zawolžskému* podřečí podřizuje se různoreči 1) *Wolohodské*, 2) *Permské*, 3) *Ustjužské*, 4) *Sibirské* a 5) *Ofenské* čili jazyk chodebštíkúw (přechodníkúw, t. cestujících krosnářúw, kramařúw). *Maloruské* nářečí dělí se na podřečí 1) *Kyjewo-Perejaslawské*, 2) *Slobodské* a 3) *Wolyno-Podolské*. *Kyjewo-Perejaslawské* podřečí prostírá se po wší *Zaporožské* a *Černomořské* zemi. *Slowári běloruského* nářečí pozůstávají w dílech od *Zizanija* a *Beryndy* vydaných. « Tolič on, nic zewrubního o znacích a vlastnostech jednohokaždého z těchto nářečí, podřečí a různoreči nepodáváje. *Nadeždin* pokládá (w *Encykl. Lex. T. IX. a Wjd. Let. Liter. 1841 T. 95*) troje nářečí: 1) *balticko-ruské* č. *běloruské*, 2) *ponticko-ruské* č. *maloruské* a 3) *wjchodno-ruské* čili *welkoruské*, ze smíšení prý onoho dvojího, zvláště stěhowáním a osazowáním, vzniklé. Toto poslední dělíť on w dvojce podřečí: a) *Nowohradsko-Suzdalské*, w sewerních krajinách Ruska, w zemích někdejší swobodné obce *Nowohradské* a w podílech knížat *Dolgorukowicúw*, t. we welkoknížetstwi *Suzdalském* a jeho oddílech, *Rostowě*, *Tweři*, *Běloozeře*, sew. *Haliči*, *Wěl. Ustjuze*, *Kostromě* a *Nižn. Nowohradě*, později odtud přes *Ural* až do *Sibirie* rozšířené; b) *Rjazaňské*, w zemích starého knížetstwi *Rjazaňského*, později podél řeky *Oky*, nyní rozhraním mezi oběma podřečima jsauci, přes podkrají dolejší *Wolhy* (tedy gubernii *Kazaňskau*, *Simbirskau*, *Saratowskau*, *Penzenskau*, *Tambowskau* atd.) až ke *chwalinskému* moři rozprostraněné. *Mluwa Moskewská*, dle něho odrůda podřečí *Rjazaňského*, stojí prý co ostrow we

wlasti podřečí Nowohradsko-Suzdalského. Hlavní znak podřečí Nowohradsko-Suzdalského jest *o*: hořowá, hovorjú, Rjazaňského *a*: gařawá, gavarjú. Jiní dwa učení Rusowé, G—y a K—y, na žádost naši podali nám tyto výsledky. Nářečí *welkoruské* dělí se na dvě podřečí: a) *Wladimirské* aneb *Nížehorodské*, jehož pole gubernie Wladimirská, Jaroslawská, Kostromská, Nížehorodská, Permská, Wjatská, Orenburská, Kazaňská, Simbirská, Saratowská a Astrachaňská, a b) jižní čili *Moskewské*, panující w gubernii Moskewské, Rjazaňské, Penzenské, Tambowské atd. Znakowé, jimiž první ode druhého se odlišuje, jsau, mimo množství zvláštními formami a významy vyznačených slow, tito: 1) *o* bezpřízvučné neproměněné: gořowa, zořoto; 2) *e* původní buď jako *o*: jolka (jedle), buď jako *i*: minja (mne), zilony (zelený), iščo (ještě), než wkladné *e* (místo *ь* a *ъ*) vždy jako *i*: virch (wrch); 3) *glja* místo *dlja*; 4) —*at* místo —*ajet* (—*ajot*): děřat atd. Z tohoto krátkého nastínění patrnó, že tu ještě nemálo práce potřebí, aby mračna, jenž nám vzdáleným jasný názor poměrůw pokrajinských nářečí welikého Ruska zatemňují, rozplašena byla. Ze všeho tolik s jistotau wyswitatí se zdá, že mezi podřečím Nowohradským a vlastně welkoruským čili Rjazaňským třetí neméně důležité, Suzdalským neb Wladimirským jmenowané, u prostřed leží, a přes gubernii Kostromskau, Jaroslawskau, Wladimirskau, Nížehradskau a Wjatskau se prostírá. Wologodská i Archangelská, zdá se, patří k Nowohradskému podřečí; Kazaňská, Simbirská, Saratowská a Orenburská k Moskewskému čili Rjazaňskému. My na ten čas jedině o podřečí Nowohradském níž něco šíře pojednáme.

**SLOWESNOST.** Ruská literatura nynějšího času mezi všemi slowanskými, jak hojností a rozmanitostí, tak i výtečností plodůw, bez odporu přední zaujímá místo. W jejím rozwinutí, co do postupu času, welmi patrně rozeznati lze dwoji dobu: starší, od uwedení křesťanské wíry a slowanské liturgie za Wladimira [988] až do Petra Welikého, a nowější, od tohoto panownjka, obnowitele Ruska a twůrce nynější jeho mohutnosti, až do nynějška. Hlawní známka jedné i druhé doby ležíť w jazyku a slohu; totižto w prwní době psáwáno nářečím církewním, ruštinau wíce méně proplítaným, a jen welmi pořídka, w dílech buď občanských, buď básnických, čistau národní řeči, pročež i literatura zůstala w auzkých mezích bohoslowí a letopisectwí; w druhém začato psáti prostau národní řeči, podlé podřečí Moskewského, ač ne bez kwětowání a lemowání z jazyka církewního, a literatura stala se obecní, všestrannau, jak Rusowé říkaji, »měšťanskau« (*hrazdanskau*). Brzo po rozšíření křesťanstwí začalo se i spisowání na Rusi. Kníže *Jarostaw* sebral, spořádal a vydal stará ruská práwa, známá pod jménem *Prawdy ruské* [1016—1020]; neznámý mnich sepsal život sw. Wladimira [ok. 1037]; *Luka Židjata* duchowní řeči a poučení [1059]; *Nestor* [nar. 1056, umř. 1115 an. 1116] letopisy ruské, nejdůležitější historický památnjk onoho wěku; kníže *Wladimir Wsewolodowic Monomach* poučení ke swým dítkám [1125]; *Cyrill Turowský* překrásná kázání [ok. 1150—1180]; *Daniel* cestopis řečený »palomník« [ok. 1200—1210], jiní jiné. Z plodůw básnických došli nás: Slowo o pluku Igorowě, z konce XII stol., powěšť o wpádu Mamaje, z XV století, a různé národní písně [wyd. 1804, 1818], neprávě Kozáku Kirši

Danilowi připsané. Neywzácnejší však dědictví duchovního života oné doby složeno jest pro potomstvo w tehdejších letopisech a listinách, čili obecních, auředních písemnostech, těchto posledních téměř výhradně čistě rusky psaných, jakýmiž w té míře na onen věk nižádný jiný národ honositi se nemůže, a jejichž správným, auplným vydáním nyní z rozkazu císaře zvláštní společnost se zanaší. Po čas wpádu Tatarůw a po vypuzení jich pracowáno sice nejwíce we spisowání knih nábožného obsahu, než i letopisectví nezanedbáno docela, w čemž i po uwezení tisku w Rusi [1553] pokračowáno. *Makarij* zhotowil ohromné dílo životůw swatých: *Weliké Četii Minei* [1546]; *Kurbcký* psal děje cara Jana Hrozného; *Zizanija*, *Smotrický* a *Berynda* prwní mluwnice a slowníky. Pozoru hodní plodowé zákonodárství toho času jsau: *Sudebník* [1559] a *Uložení* [1649]. *Petr Weliký* postawil Rusko w řadu hlawních ewropejských mocností: onť předepsal i písmenům ruským nowý kraj [1704] a slowesnosti nowý běh. Za jeho času kwětli, wedlé duchovních, již i spisowatelé swětšti: *Kantemir* [1708—1744], *Tatišćew* [1685—1750], *Tredjakowský* [1703—1769]. Než twůrce a otec nowější literatury ruské jest *Lomonosow* [1711—1765], jeden z neywětších duchůw, kteří posud na obzoru ruské literatury se zjewili. Mezi wrstewníky jeho vyniká nad jiné básník *Deržawin* [1743—1816]. Na wyšší stupeň i bohatství i dokonalosti powznesla se literatura ruská za *Karamzina* [1765—1826], půwodce lehčí ruské prosy. Z básníkůw jeho doby předčí nad jiné *Žukowský* [nar. 1783]; co skladatel newyrownaných bájek dosáhl u celého ruského národu klassické wážnosti *Kryłow* [nar. 1768]. Třetí po Lomonosowu

a Karamzinu stupeň národní literatury položil jeniální básník *Puškin* [1799—1838]. Doba, jím začatá, ještě trvá, a ocenění mužůw, w ní se vyznačujících, již nenáleží sem. K nabytí auplnější známosti o řeči, jak spisovní tak i prostonárodní, a literatury ruské mohau předewším poslaužití mluwnice, slowníky, zbirky národních písní a dějepisy literatury. Welmi dobré mluwnice ruské řeči mámeť od *Puchmajera* [1820], *Greče* [1827] a *Wostokowa* [1831]; auplného, kritického slowníka se posud nedostává, z wydaných nejlepší jest od *Sokolowa* [1834], ačkoli pauze ruský. Mezi zbirkami národních písní, jichž mnoho, nejwýš se cení Moskewská u *Nowikowa* [1780], od *Kašina* [1833] a nade wšeco od *Sacharowa* [1838]. Historii literatury ruské psali, mimo jiné, *Jewgenij* [1818, 1827, 1838] a *Greč* [1822].

### §. 7. Podřecí Nowohradské.

POLE. Nowohradští jsau zwláštní wětew Welkorusůw, jakož někdy občanskau správau, tak ještě až podnes domácí čili pospolitau řeči od bratří swých patrně oddělená. Jak daleko zwláštní toto podřecí na seweru do gubernie Olonecké, Wologodské, Archangelské a j. zasahuje, nám wzdáleným skumatelům s jistotau dowěděti se možné nebylo; pročež jen středinu nynější jeho vlasti čili prwotní jeho kolébku a stará sídla zde zewrubněji udáme. Hranice sewerní, západní a jižní, od Běloozera až do Perełohu na Dwině, padají do hranic nářečí welkoruského, již nahoře popsanych; východní jsau tyto: řeka Meža, města Rzew i Toržok, řeka Medwědica do ústí we Wolhu, řeka Wolha do Pestowé; odtud dále rozhraní gubernie Twerské od Jaroslawské až

do řeky Mology, a Nowohradské od Jaroslawské i Wologodské až do sewerního chobotu jezera Kubinského; odtud řeka Pozorobišča, město Kirilow a řeka Šeksna, až do Běloozera. W tomto obvodu zahrnutý jsau gubernie Pskowská celá, Nowohradské, Petrohradské i Twerské největší částka, Smolenské malá částka. Počet lidu w tomto předběžném wy-  
mezení, bez ujmy určitějšího wyskaumání, wynáší 3,230.000, wesměs, jak již u Welkorusůw řečeno, audůw řecké čili wýchodní církwe.

ZNAKY. 1) *i* místo *ě*, jako w maloruském: chlib (chléb), snih (sníh), bih (běh), so vsim (se vším), na hori (na hoře), u switi (w swětě). 2) *i* a *y* smíchané a jedno místo druhého užíwané: oni i ony, Židi i Židy, na hory místo na hori (na hoře), 3) *o* bezpřízvučné bez proměny: vorož' (kuzedlník), tudyko (tudy), sjudyno (odsud), svojim nohám, Korostin. 4) *o* místo *c* po měkkých: joho, jomu. 5) *u* místo *v*: u horodi (w hradě), u hori (w hoře); a naopak 6) *v* místo *u*: vželi (jížli), v mene (u mne). 7) *h* místo *g*: hora, hrebat' (oškliwiti si), šuhaj (lajblík, wrus. dušegrějka). 8) *c* místo *č*: casto (často), molcat' (mlčeti), cerez (črez, přes), sęcja (seče, seč), Ivankovic, Cernihov, Polocane, w Ostaškovském i Toržeckém újezdě; a naobrat 9) *č* místo *c*: čip' (wrus. cěp', řetěz), horniča (swětnice), Nowohoročkij, rukawič (msc., rukawice), parobči (parobci), Němči (Němci), w Demjanském újezdě. 10) *joho*, *jomu* atd. po předložkách bez *n*: v joho (u něho), ot joho (od něho). 11) Odwržené *i* w Soc. mn. počtu: svojim rukam (swojimi rukami). 12) Odwržené *t* w 3 os. přítomn. č. ukazow. způsobu: bude, ide (jde), chodi; budu (budau), idu (jdau), chodia (chodí). Než w gubernii Pskowské i w újez-



dech Nowohradské, příležitých ke Smolenské i Twer-  
ské, slyšeti měkké *t*: budeť, budouť. 13) Užívání  
přičestí místo minulého času: ja přišedši místo ja  
přišeť. Ostatně jak we welkoruském před *ě*, tak  
w Nowohradském podřečí před *i* z *ě* powstalým *g*,  
*ch*, a *k* se nemění.

**RÚZNOŘEČÍ.** O různorečích tohoto weliké pro-  
stranstwí zemí zaujímajícího podřečí na ten čas nic  
s jistotau říci nemůžeme; jediné o mluvě obywa-  
telůw újezdu Wešjegonského jsme doslechli, že slowe  
tam *Kriwická*, a že zvláště změnou měkkého *ł* w *dz*:  
dzeń (den), dzesjat (deset) atd., od Nowohradského  
se různí.

**SLOWESNOST.** Nowohradští, jakž wědomo, s  
ostatními Rusy společného spisownjho jazyka užívají  
a společnau literaturu wzdělávají; pročež o slowes-  
nosti vlastně žádná řeč býti nemůže. Myť zde mí-  
níme spisy, z nichžby jakéž takéž známosti o pod-  
řečí Nowohradském nabyti se mohlo; a takových  
stává. Nowohradští občané hned od přijetí wíry  
křesťanské byli milowníci literního umění: pro ně  
wydal kníže *Jaroslav Prawdu* ruskau [1016—1020];  
u nich složil kněz *Upir Lichy* knihu prorocwtí [1030],  
přepsal jahen *Grigorij* pro Ostromira ewanjelia [1056  
—1057] atd. We mnohých, na půdě Nowohradské  
wzniklých písemných památkách lze stopowati sledy  
pokrajinského jejich podřečí, což důkazem jest wy-  
sokého jeho stáří. Takové památky jsau: Otázky  
mnicha *Cirika* [ok. 1136—1165], wydané od Kalaj-  
dowiče [1821], letopisec Nowohradský od l. 1017—  
1353, pro rozdíl jmenowaný *prwním*, wydán 1781,  
1819 a 1841, letopis Pskowský, wydán od Pogodina  
[1837], a nade všeco auřední listiny a písemnosti

obce Nowohradské od polowice XIII stol. až do l. 1471, sebrané a wydané w Gosudarstwenných gramotách [1813—1826], w Aktách archaeografické expedici [1836], w Aktách juridických [1838], w Aktách historických [1841] a jiných teď péči císařské archaeografické společnosti na swětlo vycházejících spisech.

### §. 8. *Nářečí maloruské.*

POLE. Obwod nářečí tohoto počíná se u Chotymska na Besedu, kdež rozhraní gubernie Smolenské od Mohilewské, a jde střídawě k západu, jihu i jihozápadu, rozhraním gubernie Černigowské od Mohilewské do Lojewa a rozhraním gubernie Černigowské od Minské po Dněpru do austí Pripeti; odtud postupuje na západ nejprvé po Pripeti až do Bělosorok, potom rozhraním gubernie Kyjewské i Wolyňské od Minské i Horodenské až k Buhu u Włodawy; odtud se zahybuje k seweru korytem Buhu až ku potoku Přesěce pod Drohičinem; zdež přechází do králowství polského a sestupuje k jihu přes Losice, Bělu, Meziřeč, Radzyń, východně wedlé Lublina přímo do Ščebřešina; odtud se zatačí k jihozápadu přes Rakow a Momoty, kdež do králowství halicko-wladimírského přebíhá, do Ulanowa na Sanu, a táhne se dále k jihu přes Ležajsk a wedlé Grodziska až pod Břozow, odkud k seweru se zahybuje, Żyznow, Wysokau, Bratkowku atd. obchází, pak k Budzynu se wrací, a přes Duklu, Zmygrod, jižně pod Gorlicí a Grybowem, ke wsi Roztoce na Popradě se wine, wsi Šlachtowu, Čornuwodu, Byłuwodu a Jawirky za tauto řekau okružuje a zpět pod Piwničnu dochází; odtud se obrací k jihovýchodu z počátku

korytem Popradu Halič od Uher dělicího až do Le-  
luchowa, potom, přeĵda do Uher, řečištěm Teplé  
přes Rokytow k Dlahé Lauce nad Bardějowem; odtud  
na jih přes Kurimu až blízko Hanušowec na Teplé;  
odtud se zahybue k seweru a obchází Stropkow,  
Sinnu a Humenné, čili sjĵla tak jmenowaných Sotá-  
kúw, docházeje opět Teplé pod Hanušowci; odtud  
padá k jihu korytem Teplé i Ondawy až do austí  
Ternawy; odtud běží k východu nad Butkowci, přes  
Mukačewo až nad Berehy; odtud se zatačí nazpět  
k západu k Latorici, okolo Dobroně i Kasoně, a wrací  
se opět pod Berehy; odtud se wine k východu pod  
Sylešem, přes Holmy, okolo Hustu, a dále, s malými  
výminkami, korytem Tysy až k Syhoti; odtud se obrací  
východním břehem Bílé Tysy až pod Jasynu, kdež  
hranic halických dosáhá; odtud sestupuje rozhraním  
Haliče a Uher až ku pramenům Bílého Čeremoše,  
kdež do Haliče wchází, a pojma pod se Izwor, Šipot  
wyšní, Rusku, Baniliw, Petrowce, Kupku a Terešeni,  
pod Bojanau na Prutu do ruské Bessarabie wstaupá,  
pak sewerním jejím tříslém nad Bričany dále k So-  
roce a Cekinivce na Dněstru se táhne; odtud dílem  
korytem Dněstru, dílem suchau zemí, okolo wala-  
ských wesnic u Kamenký, Rybnice, Dubosarú, Hri-  
horopole se wina, nejprwé k austí Dněstru, potom  
dále na východ břehem mořským až ku Perekopu  
w Tawrii se prodlužuje; odtud přeskakuje za moře  
k austí Kubaně, obchází černomořské Kozáky, z po-  
čátku korytem Kubaně až do Woronežské, potom  
středoziemním rozhraním jich od gubernie Kawkaz-  
ské až do Střední Jegorlycké; odtud suchau zemí  
pod Čuburskau, odkudž přes moře k Taganrogu pře-  
chází, a po čáře, již wýš w ohraničení Welkorusúw

popsané, k teče u Chotymska na Besedu, od níž jsme vykročili, dobíhá. Pole toto nářečí maloruského pojímát do sebe w Rusku gubernie Wolyńskau, Kyjewskau, Černigowskau, Poltawskau, Charkowskau, částku Woronežské (asi čtvrtinu), Jekaterinoslawskau, Chersonskau, Tawrickau s zemí černomořských Kozákůw, Podolskau a částku Bessarabie; w království polském díl gubernie Podlaské i Lublinské; w království halicko-wladimirském okruhy Přemyšský, Lwowský, Žolkewský, Złočowský, Tarnopolský, Břežanský, Samborský, Sanocký, Stryjský, Stanislawowský, Kolomejský, Čortkowský a částky Řešovského, Jaselského, Nowo-Sanddeckého i Čerņoweckého čili Bukowiny; w království uherském stolice Bereškau, Uhwárskau, Ugockau a Marmarošskau z větších a Zemnenskau i Šáryšskau z menších částek, osad po jiných stolicích roztrašených sem nepotahujíc. Wně zajisté tohoto ohrazení slyšeti nářečí maloruské w roztrašených osadách Rusinůw w Uhřích, w stolicích před i za Tysau ležících (dvě osady, Kucura a Kerestúr, až w Báčské, a jedna, Šíd, až w Sremské stolicí za Dunajem), w Moldawě, Walachii, Bessarabii a Tawrii. Wnitř něho leží několik jako ostrowůw cizích řečí a jazykůw: jmenowitě řečí polské w Haliči okolo Feldština a Chyrowa, též mezi Zaršynem i Bukowskem, jhozápadně od Sanoku; srbské w gubernii Chersonské a Jekaterinoslawské od Krylowa a Kaljužiny na Dněpru až do Torhowice na Sinjuše; německé w Haliči porůznu, zvláště pod Lwowem a Haličem, w gubernii Chersonské u Odessy a nad Nikolajewem, w gubernii Černigowské na Desně a pod Bachmačem, w gubernii Woronežské u wtoku Sosny do Donu, w gubernii Jekaterinoslawské na

Dněpru u Podhorodného a níže naproti Aleksandrowsku i ostrowu Chortickému, w gubernii Tawrické na řece Moločné; řecké w pomoří Azowském na řece Kalmiusu a Miusu; naposledy turecké w témž pomoří od Perekopu až do Kalmiusu. Nářečí maloruské stýká se na východě s welkoruským po čáře od řeky Jeje až do Chotymska na Besedu, na západě i seweru s běloruským po čáře od Ljumonowa až do austí řičky Prěsěky do Buhu we vlasti Bělostocké; na západě nejdřív s polským po čáře od Buhu do Šlachtowé i Piwničné, potom s uherskoslowenským až do austí Ternowé w Ondawu; na jihu s jazykem maďarským po čáře od Ondawy až do Holmu, pak s walaským až do austí Dněpru, potom s tureckým, německým i řeckým až do Taganrogu, naposledy s čerkeským na Kubani a tureckým od Kubaně k Jeji. Pokrajinských, obzvláštních jmen w Rusku méně (*Ukrajna, Ukrajinci, Zaporožci* a j. známá, dílem již zastaralá, *Postolnici* w Podlasi na lewém Buhu), w Haliči a w Uhřích wíce: tak slowau *Lemkové (Lemki)* w někdejší zemi Sanocké a powětě Běckém, jejichž odvětwí w sewerních Uhřích na horní Ondawě *Krajnjáci (Krajnjaki), Bojkowé (Bojki)* w zemi Zydačewské i Halické a vlast obau *Podhorí (Pidhirje), Huculi* w krajišti *Kuty* i *Pokutje* zwaném, jichž wětew *Čwási (Čwaki)* pod horami na Tereswě, *Opolí (Opilje)* č. země Lwowská, kdež *Hriwnjáci (Hriwnjaki), Doly* okolí Přemyšské a Jaroslawské atd. Počet Malorusůw, po wylaučení všech jinojazyčnickůw, zvláště Polákůw, jichž co šlechty a měšťanstwa w západních čili předdněprowských guberniích Maloruska a we východním Haliči množství; potom Židůw, jichž tu neméně, Němcůw, Řekůw, Turkůw atd., wystupuje

na 13,144.000 duší, z nichž 10,370.000 do Ruska, a 2,774.000 do Rakauska, a sice 2,149.000 do Haliče a 625.000 do Uher, padá. Z těchto jest 10,154.000 křesťanů východního čili řeckého obřadu, a 2,990.000 téhož obřadu s římskou církví sjednocených, odkudž Uniti čili poslowanile Unijati slowau, a sice 2,774.000 w Rakausku, a 216.000 w králowstwi polském.

ZNAKY. 1) *i* místo *ě*: svit (swět), lito (léto), tisto (těsto), misjac (měsíc), hnizdo (hnízdo), biŕyj (bílý); tak z částky *i* w nářečí srbském, dle wyslowení Slawoncůw a Dalmatincůw římské církwe, též w českém. 2) *i* místo *o* (w této případnosti *i* po hrdelních *h*, *ch*, *k*): kiň (kůň), mij (můj), nižka (nůžka), dwir (dwůr), sokiř (sokol), pidořwa (podeřwa), pidile (podolí), pidkiv (podkow); totěž *i* w zašlém drewanském nářečí w polabských Slowanech. 3) *o* bezpřizwučné bez změny: do domoňku (do domečku), šyrokoho (širokého), mořodci (mládci). 4) *y* místo *i*, čili *y* a *i* stejně znějící, něco auže než welkoruské *y*: řyst (list), py-saty (psáti), miřyj (milý), nosyř (nosi); podlé toho *d*, *n*, *t* a *l* před půwodním *i* znějí twrdě, proto že se toto jako *y* wyslowuje; ale před *i* z *ě* a *o* powstalým měkce: diwča, nižka, stiř, lito. 5) *u* místo *v*: u lisi (w lese), uslid (wsled), učora (wčera); a naopak 6) *v* místo *u*: vře (již), vmiraju (umírám). 7) *h* místo *g*: bohiv (bohůw), hadaju (hádám), hora, hodi (dost). 8) *k* místo *c*: kwitka (f., místo cwětka, kwitek); než *i* cwit (kwět) obyčejné. 9) *chw* místo *f*: chwartuch (řěrtuch), chwasolja (fazole). 10) *v* často místo *ř*: wovk (wlk), pownyj (plný), řowtyj (řlutý), pysav (psal), ljubyv (líbil), kazav (kázal). 11) *c*, *s*, *z* místo *k*, *ch*, *h* před *i* místo *ě*: diwci (děwce), swasi (swase), nozi (noze), na dorozí (na dráze); a *ž*, *č* místo *h* a *k*

w imperatiwu : střežy (střez), dvyžy (dviz, dwihni), pečy (pec), tečy (tec); než w nom. množného počtu *h, ch, k* zůstává : vorohy (wrahové), Turky (Turci). 12) *i* předsuwné : ik, iko (k, ke). 13) *v* předsuwné před *o* (*i*) a *u* : wycja (owce), wiči (oči), win (on), wid (od), wufycja (ulice), wucho (ucho). 14) Okončení ženské *-cja* místo *-ca* : mofoodycja (mladice), troicja (trojice), carycja (cárice, císařowna). 15) Splywajici infin. *-ti* s náměstkau *sja* w *-ccja* : kochačcja, (kochati se), spodivačcja (spodiwati se). 16) Třetí osoba w přít. č. ukaz. zpús. w jd. počtu po *e* odwrhuje *t'* : vede, křyče (křiči), nese, rehoče (řechce); ale po *i* a w mn. počtu je drží : chodyť (chodí), stoiť (stojí), bižyť (běží), nosyť (nosí). 17) Budauci čas též s *imu* složený : mohty-mu (moci budu), mohty-mem (moci budem). 18) Zdrobnělých forem množstwí, až *i* w časoslowich : spatky (spáti), jistky, jistočky (jísti), huljatky (procházeti se), letiteńky hadaje (zamýšlí letěti); nápodobně u hlawních a přidawných jmen : matusenečka (máti), harneseńkyj (pekničký), macjupeseńkyj, macjupeseničkýj (malý) atd. 19) Zweličující přidawné na *-ennyj* : zdorowennyj, dužennyj, wražennyj (welmi zdrowý atd.).

PODŘEČÍ. Maloruské nářečí na několiko podřečí se dělí : jináč zajisté w okolí Kyjewa a Perejaslawi, čili mezi Dněprem a Sejmem, jináč w podkrají Desny, jináč naposledy w podkřídli Tater a w Tatrách se mluwi. Od Sejmu po Desně k. př. místo *i* poslého z *o* slyšeti *ui* : kuiń, sjuil'; Karpatorusini mají *-jã* místo *ja* : wzjãw (wzal), koroljã (krále), pšenycjã (pšenice); *ö* místo *o* : pidbödžaje (pobádá), požarewi (požáru), a *dž* místo *ž* : medžy (mezi), nudža (nauze).

SLOWESNOST. Ačkoli Malorusowé w písemním

jazyku a literatuře s bratry swými Welkorusy ode dáwna dokonale sjednoceni jsau; však nicméně nacházejí se rozliční, jak starší tak i nowější spisowé, buď docela, huď aspoň z částky w prostém maloruském nářečí zhotoweni, z nichž důkladné o něm známosti nabyti lze. Již w nejstarších jihoruských písemních památkách, jako n. př. w obau Sbornících od jahna *Jana* psaných 1073 a 1076, w ewangelium Kryloském 1143, w Obětníku z XII stol. we Wídni atd., nachází bystřejší a zkušenější oko nejedny sledy maloruských forem, jichžto počet w pozdějších rukopisech, n. př. w Ephremu Syrském 1370 a j., nadto pak w listinách knížat Wladimirských a Halických z XIV stol., naočité wzrůstá. W XV a XVI století, když w západní Rusi nejwice psáwáno a tištěno nářečím běloruským, aneb aspoň na běloruském kmenu wštěpeným, i w Malorusku jakýsi prostřední sloh z běloruských a maloruských žiwlůw, ne bez příměškůw z církewního jazyka, twořiti se počal. Léta 1556—1561 přeložil *Michal Wasiljewič*, arcipryšt Sannocký, čtvery ewangelia z řeči staroslowanské čili církewní, již on bulharskau zwe, na maloruskau. W nowější době někteří milowníci mateřského nářečí začali skládati a wydáwati básně, powěsti a jiné zábawné spisy w prosté, čisté, milodyšné maloruštině, což jakožto zvláštnost, w tomto swém obmezení jednotě literatury neškodící, wždy swau chwału má. Počátek učiněn od *Kotljarewského* s přeoděnou *Aeneidau* [1798; 1809]; po něm postupowali *Pawlowský* [1818], *Maksymowyc* [1827], *Sreznewský* [1833], *Hrebinka* [wrus. *Grebenko*, 1834], *Kwitka* [jinotajitelným jménem *Osnowanenko*, 1834], *Bodjanský* [1834], *Synelnikow* [jin. *Dowhonosenko*, 1836], *Zabiła* [wrus. *Za-*



*běta*, jin. *Topola*, 1837], *Metlinský* [jin. *Mohyla*, 1839], *Kostomariw* [jin. *Hačka*, 1839], *Borowykowski*, *Špyhočský*, a mezi Karpatorusíny *Wahylewyc* [1837], *Hołcwačský*, *Šaškewyc*, *Ikewyc* [1840] a j. Chudau mluwnici tohoto nářečí vydal *Pawłowski* [1818]; u *Łuckaje* [1830] a *Łewického* [[1834] nářečí maloruské není dosti přísně od církevního odděleno. Slovníka se nedostává. Dobré zbirky překrásných maloruských písní vydali kníže *Certelew* [1819], *Maksymowyc* [1827; 1834], *Zaleski* [1833], *Sreznewský* [1833], *Markewyc* [1840], *Pauli* [1839] a j.

### §. 9. *Nářečí běloruské.*

POLE. Čára, pole tohoto nářečí objímající, počiná se u Ljumonowa na řece Lži, západně pod Opočkau, na rozhraní gubernie Pskowské od Witepské, a sestupuje na jih wedlé Ljucyna přes Rajbykozy, Torčilowo a Dagdu ku Pridrujsku na Dwině, a dále východním krajištěm gubernie Wilenské přes Bralaw, Rodupišky k Zaškewičům na Wiliji, odtud k západu přes Olšany, Traby, nad Iwjem a Lidau k Horodnu; odtud se chýlí k jihu západním krajištěm vlasti Bělostocké přes Knyšyn, Bělostok, Bočky k ústí potoku Přesěky do Buhu; odtud, směřujíc střídawě na východ i sewer, wpadá dříve do čáry nářečí maloruské obmezující, již wypsané, až do Chotymska na Besedu, dále do čáry nářečí welkoruské objímající, tolikéž již wyměřené, až do Ljumonowa, od něhož jsme vyšli. Tau měrau nářečí běloruské prostírá se po celé gubernii Mohilewské i Minské, po větší částce gubernie Witepské, Horodenské i vlasti Bělostocké, a po menší částce gub. Wilenské. Bělorusowé sausedí na seweru i východě s Welkorusy od Ljumonowa

do Chotymska, obzvláště pak s Nowohradskými od Ljumonowa do Perelohu na Dwině; na východě i jihu s Malorusy, po čáře od Chotymska do potoku Přesěky; na západě s Poláky od Přesěky do Horodna, čili určitěji až do wtoku Hanče; na sewerozápadu s Litwany a Lotyšši od wtoku Hanče do Ljumonowa. Obzvláštní jména nám posud žádná we známost newešla, místních, podlé řek a měst, jako *Pincuchowé* (*Pincuchi*) atd., pomíjejíce. Lidu běloruského, po srážce Polákůw a Židůw, w těch stranách hojných, též Tatarůw w městech gubernie Minské, Horodenské a Wilenské (potomkůw osazených tam wěznůw), počítá se l. 1842 do 2,726.000, z nichž 2,376.000 jest wyznawačůw řecké wíry a asi 350.000 (dle Platera a jiných) římských katolíkůw.

**ZNAKY.** 1) *a* místo bezpřízvučného *o*: tabě (tobě), kaho (koho), bahatyj (bohatý), asličok (oslíček), starana (strana), mafadyj (mladý), baju sja (bojím se), pabjažym (poběžím). 2) *a* welmi zhusta místo *è*: hrachow (hříchůw), dzjaučyna (díwčina), wjarnyj (wěrny), wjanočyk (wěneček). 3) *ja* často místo pauhého *e*: njahodnyj (nehodný), cjapjér (teprw), sjastryca (sestřice), wjalikyj (weliký), prynjasli (přinesli), bjarezina (březina). 4) jotowání čili změkčowání sauhlásek před *e*: cjebye (tebe), nje (ne), pjeryna (peřina). 5) *i* a *y* změtené, jako w Nowohradském a maloruském: zatym (zatím), njezory sja (nezoř se), sjastryca (sestřice), pjeryna (peřina), muзык (mužik), očy (oči), pryšyj (přiší). 6) *i* a *y* místo *e*: chočyc (chce), chachočyc (chechce), budziš (budeš), čyrwonyj (čerwený). 7) *u* místo *v*: u konjec (w konec), u lesě (w lese), a naobrat 8) *v* místo *u*: v mjenje (u mne). 9) *v* často místo *ť*, jako w maloruském: mavču (mlčím), buv

(byť), zavaliv sja (zawalil se), dovhyj (dlauhý), vavčok (vlček), uchapiv (uchopil). 10) *h* místo *g*: hoľub' (holub), aharod (zahrada), torh (trh), řuh (ľuh), husak.

11) *c, s, z* místo původních *k, ch, h* před *ě*: na rucě (na ruce), k sosědcě (k sausedce), na nitačcě (na nitečce), po dorozě (po dráze), u řuzě (w luze); a w imper. *ž, i, č* místo *h* a *k*: bjereży (ostříhej), pječy (pec); než w nom. mn. počtu před *i* bez změny: dzěcjuky (ditky), Pińčuky. 12) *ć* a *dź* místo měkkých *t* a *d'*: cicho (ticho), cěń (těň, stín), hosći (hosti), spaci (spáti), dzeń (den), budze (bude), dzěvka (dívka), dzivo (diw), vyjdzi (wyjdi), chadzi (chod). 13) *h* předsuwné: heto (eto, aj). 14) *v* předsuwné před *u* a *o*: vuzkyj (auzký), vutka (utka, kachna), Vosip (Josef), vulica (ulice). 15) Třetí osoba w přít. č. oznam. způsobu w obojím čísle na *-ć*: vjezeć (weze), płačcě (pláče), chočycě (chce), visić (wisi), vodzić (wodí), jeduć (jedau), krešuć (křesají), stojać (stojí), spěvajuć (zpívají), kažuć (kaží); někdy však se po *e* odvrhuje *ć*: pohladaje (pohlídá), narekaje (nařiká), promavlaje (promlauvá).

PODŘEČÍ. O podřečích tohoto nářečí s jistotou nic tvrditi nemůžeme. Někteří jazykozpytci rozdíl činí mezi podřečím čistě *beloruským*, w gubernii Mohilewské a Witebské čili we vlastně tak nazvané Bělorusi panujícím, a *litevskoruským*, jakéž w knihách XVI stol. we Wilně vydaných nacházíme, jenž na mluvě lidu w gubernii Wilenské, Horodenské a Minské osnowáno a dále od spisowatelůw literně vzděláno jest.

SLOWESNOST. Bělorusové nyní zároveň s Malorusy společníci jsau we spisowním jazyku a literatuře Welkorusůw; než w běhu XIV, XV a XVI století

psávali, a po zavedení umění knihtiskařského i tiskli jazykem swobodně, a však ne bez wplywu polštiny, na základu domácího nářečí wzdělaným, kterýžto, w powaze swé ode dnešní prosté mluwy lidu owšem patrně rozdílný, od některých nowějších, jakž jsme podotkli, *litewsko-ruským* nazýwán býwá. W jazyku tom, někdy na dvoře litewských knížat panujícím, a i potom, po sjednocení Litwy s Polskau, w litewských zemích auředním, psány jsau wšecy listiny a auřední písemnosti, týkající se záležitostí zemských i saukromných, zachowané dilem w půwodních dskách zemských w Petrohradě, dilem w přepisích we Waršawě, a z částky již i wydané od *Grigorowiče* [1824], *Muchanowa* [1836] a knížete *Obolenského* [1838]. Z jiných písemných památek onoho wěku nejdůležitější jsau: Statut Kazimíra Jagellončika 1492 [wyd. 1826], Statut Litewský, prwotně l. 1505 sepsaný, potom několikráte, a sice l. 1522—1529, 1564 a naposledy 1588 pooprawený [wyd. 1586, 1588 a 1841], Tribunal Wel. knížetstwi Litewského [1581], Letopisec Litwy i kronika ruská [wyd. 1827] a j. Z knih nábožného obsahu připomínáme zde jen překlad biblí od *Skoriny* [wyd. w Praze 1517—1519], a wydané od téhož obzwlášť *Žalmy* [1525], pak *Skutky apoštolské* a *epištolý* [1528], pomíjejíce mlčením ostatních, w XVI a w prwní polowici XVII stol. we Wilně, Jewí, Ostrogu, Kyjewě, Rochmanowě a j. tištěných liturgických a bohoslowních knih, buď cele na tomto nářečí psaných, buď aspoň, což zwlášť o knihách bohoslužebných platí, úwody, předmluwami, wstawkami a přídawky w něm psanými opatřených. Za našeho času wyšel katechismus pro katolické Bělorusy w obecním nářečí, jenž zde na tituli *polsko-*

*ruským* slove [1835]; nejmenovaný pokusil se o přeodění Wirgiliowy Aeneidy, na wzor maloruské (w rukopisu); a *Gołebowskiy* [1830] i *Rypińskiy* vydali tiskem we swých spisích několiko přesných běloruských národních písní.

---

## H L A W A II.

### ŘEČ BULHARSKÁ.

#### §. 10. *Pole, znaky a nářečí.*

**POLE.** W kwetaucí době starého bulharského cárství, před přijitím Maďarůw, Plawcůw a Pečencůw do Sedmihradska a Pannonie, panowala jedna a táž řeč slowanská we všech wlastech k cárství tomu náležících, t. mimo země jihodunajské, w nichž podnes trwá, též w sewerodunajských, nyní Walachy a Maďary zalidněných, jmenowitě we Walachii, Sedmihradsku a we dnešních Uhřích od Dunaje po Pešť, Jager a dále k Tatrám a wedlé Tater až ku pramenům Tysy. Řeč ta, saudě podlé památek w překladu písem swatých a w bohoslužebných knihách Slowanůw řecké církwe zachowaných, byla s nynějším, owšem již welice zkaženým nářečím bulharským stejného rodu a rázu, pročež ji zde pod společným nápisem s tímto zahrnujeme. Po zaplavení od dotčených jinojazyčníků oněch sewerodunajských zemí utkwěla řeč bulharská w krajinách na jihu Dunaje, we dřewní Moesii, a weliké částce Thracie i Macedonie, kdež nyní od austí Dunaje, anobř od r. 1830 od města Falče na Prutu až do Soluna a Kosturského jezera w dél a od předhoří Želegradu na Černém moři až k Ochridě a hořejší Debrě na

Černém Drimu w šíř w ústech prostého lidu slowanského panuje.

ZNAKY. 1) Přisuwne š před změkčeným *t*, anebo místo změkčení jeho : nošt (noc), mošt (moc), mašta, mašten (mutím, mucen), mlašta, mlašten (mlátím, mlácen) 2) přisuwne ž před změkčeným *d*, anebo místo změkčení jeho : nažda (nauze), mežda (meze), vožda, vožden (wodím, wozen), rožda, rožden (rodím, rozen). 3) Gen. přidawných jmen na *-ago* : dobrago (dobrého), milago (milého), swętago (swatého). Tento genitiw w nářečí nowobulharském, po ztrátě deklinací, již jen co archaismus we přísłowích a písněch trwá. 4) Užíwání osobních náměstek *mi, ti, si* místo přiwlastňujících *moj, twoj, svoj* : carstwo mi (císařstwí mé), swętina ti (swatost twá), baština si (dědina swá); a spojowání přiwlastňujícího *svoj* s osobním *jemu a si* : o svojeji *jemu* sestře (o swé sestře), w svojeji *jemu* gradě (w swém hradě), vsi *svojich si* ištať (wsickni swých hledají).

NÁŘEČÍ. W řeči této rozeznáwáme pauze historicky nářečí dwoje : *církewní* čili *cyrillské* a *nowobulharské*, ono již z obecné mluwy dáwno wyslé, toto u nynějších Bulharůw w užíwání jsaucí.

### §. 11. Nářečí církewní čili cyrillské.

POLE. Nářečí církewní podnes již nikde obecní mluwau lidu slowanského není, než pauze co jazyk překlada písem swatých a knih bohoslužebných u Slowanůw řeckého obřadu, Rusůw, Bulharůw a Srbůw, trwá, a však pokudž w celém středním wěku na sloh spisowatelůw a tím prostředně i na obecnau mluwu dotčených národůw weliký wplyw mělo, ba na mnoze ještě až podnes má, nemůže za docela

wymřelé jméno býti, nýbrž stojí mezi živými a mrtvými jako u prostřed: pročež za slušno se nám widělo, abychom zde krátkau zmínku o něm učinili.

**ZNAKY.** Nářečí církevní čili cyrillské vyniká největším bohatstvím forem jak we tvoření tak též we skloňování slov, tak že co z původního rázu slowanštiny w jiných nářečích již jen po různu a po částkách w kusých zlomcích, jako rozbitiny po bauři a potopě, se nachází, zde ještě pospolu a w celosti spatřiti lze. Nechtíce se na tomto místě wyčítáním všech hlavních znakůw zanášeti, an to obšírná wěc jest, připomeneme jen některé zvláštnosti. 1) polohlásky čili slabé hlásky *ь* místo *i* a *e*, *ѣ* místo *o*: *тѣнькѣ* (tenký), *мѣчь* (meč), *дѣньць* (dnes), *чръбѣтъ* (chřbet), *вѣкъ* (wlk), *плѣкъ* (pluk). 2) Nosové samohlásky *а* (*ѧ*) a *ѣ* (*Ѧ*), jako w polštině: *рака* (ruka), *маж* (muž), *meso* (maso), *ред* (řád). 3) Rozdil mezi *i* a *y* pilně šetřený: *би* (bil), *бы* (byl). 4) Změna samohlásky *ѣ* po *ѣ*, *ѣ*, *ѣ*, *ѣт*, též po jiné samohlásce čili vlastněji po *ј*, w jiné, a sice buď: a) w *a*: veličajši (větší), *вѣтшайши* (větší, od *wetchý*), *нижайши* (nižší); *можах* (mohl jsem), *течех* (běžel jsem); *бѣям* (bíme), *пѣям* (píme), *иштате* (hledejte), *дрѣжам се* (držme se); o blaženěam, *небеснѣам*, *неправеднѣам* (o blaženém, nebeském, nepravedném); buď b) w *i*: w ž. dualu: *моји ручѣ* (mé ruce), *ваши ноѣ* (vaše nohy), *свѣтѣи женѣ* (swaté ženy); w imper. *мажете* (mažte), *плачете се* (plačte), *възчоштите* (wzechtějte), *невѣруим* (newěřme), *rozumѣим* (rozumějme), *оѣдаим* (čekejme), *послѣдуим* (následujme). 5) *ст* místo *sc*, poslého z *sk*, před *e* a *i* w muž. a wěc. lok. a mn. nom. *плѣтстѣм* (pltském, tělesném), *сарстѣм* (císařském), *земстѣм* (zemském), *к пастѣ* (k welikénoci, od paska, pascha),

**плѣсти, царѣсти, земсти; totéž w češtině.** 6) změna *ch* w *s*: přijęs místo přijęch (přijal jsem), přijęsom (přijali jsme, jadęsom (jedli jsme), a naopak *z* w *ch*: ach místo az (já). 7) plné skloňování neurčitých přídavných; n. př. mn. gen. plod zъl (plodůw zlých), mnog lęt (mnohých let), stran pogybъš (stran zahynulých); dat. duchom čistom (duchům čistým), mnogami dušam (mnohým duším); lok. rizach bělach (řízách bílých), mnozěch dněch (mnohých dnech), dělěch dobrěch (dělách dobrých); soc. uzy železny (swazy železnými), děly dobry (děly dobrými), mnogami slъzami (mnohými slzami). 8) Přítomný čas w jd. p. na *-a*: bija (bijí), slja (šlu), nesa (nesu), mina (minu), mnja (mním), tvorja (tvořím); w mn. p. na *mъ*: bijem (bijeme), slem (šleme), nesem (neseme), minem (mineme), mnim (mníme), tvorim (tvoříme). 9) Skrácený min. čas: w jd. p. 1 os. id místo idoch (šel jsem), priid m. priidoch, obręt m. obrętoch (našel jsem), izbęg m. izbęgoch (wyběhl jsem); řídčeji wysauwáním z prostředku: řech m. rěkoch (řekl jsem), jach m. jadoch (jedl jsem); w dw. počtu ręsta m. rękosta (oni dva rękli); w mn. p. 1 os. idom m. idochom (šli jsme), obrętom m. obrętochom (našli jsme), otvręgom m. otvręgochom (odvrhli jsme); w 3 os. vъzdviga místo vъzdvigošę (wzdvihli), priida místo priidošę (přišli), vъnida místo vъnidošę (wešli), napada m. napadošę (napadli), něsa m. nesošę (nesli), glagola m. glagolašę (hlaholili, mluwili), užasa m. užasošę (užasli); řídčeji wysauwáním ze středu: privęšę m. privedošę (přiwedli), věšę m. vedošę (wedli). 10) Skrácené praes. part. pass. remy místo rekomy (řečený). 11) Skrácené praet. gerund. ostavl' místo ostaviv, přeloml' m. přelomiv, rožd' m. rodiv, vkuš



m. vkusiv, obrašť m. obrativ, porabošť m. porabotiv; řídčeji skrácení mn. počtu, jako w ruštině: при-  
 ѣдѣ m. приѣдѣше. μ. 160

**SLOWESNOST.** Tatoť se začala w druhé polowici IX století, prací *Konstantina* jinak *Cyrilla* [umř. 868] a *Methodia* bratra jeho [umř. 885], i jejich pomocníkúw a nástupcůw, pracowawších na winici Páně mezi Slowany w Bulhařích, Morawě, Pannonii, Srbsku a něco později w Rusku. Podlé starých legend přeložili dotčení dwa bratři, buďto sami, buďto s pomocí saudělníkúw swých, nejen celé písmo swaté, ale i nejpotřebnější knihy liturgické, jakěž jsau Časoslow se Žaltářem, Služebnik s Trebníkem, Oktoich, Irmologion, dvě Triodi, Paremejnik, Minej a Ustaw. Možné, ba podobné, že wděčné potomstvo připisowalo učitelúm a půwodcúm welikého díla i to, což od nich začato a od šťastnějších učeníkúw dokončeno bylo. Po aupadku začatého díla národního vzdělání a slowanské liturgie, nájezdem Maďarúw, w Morawě, Pannonii a celých dnešních Uhřích, kwětla slowesnost církevní plodonosněji w Bulharsku, Srbsku a později w Rusku. Mezi 892—927 bylo w Bulhařích několiko spisowatelúw slowanských, jmenowitě biskupowé *Jan*, *Klemens* a *Konstantin*, kněz *Gregor* a mnich *Theodor Doks* čili *Duksow*. Sám car *Symeon*, syn prwokřestěného Michala Borisa, panownik učený, milowal nauky a překládal z řečtiny na slowansko [892—927]. Začátkowé církevního písmenictwí w Srbsku kryjí se w neprohledné tmě minulosti; prwní, jenž ze jména co spisowatelé z ní wynikají, jsau bratři král *Štěpan Nemanic Prwocwěncený* [1185—1228] a arcibiskup *Sáwa* [1199—1237]. W Rusku, kamž se církevní nářečí, jakž jsme wyš

podotkli, s náboženstvím a liturgií dostalo [988], spisovatelství v témž nářečí hned na začátku XI stol. zdárně se ujalo. W Čechách, pod záštitou sw. Prokopa, nalezla liturgie slowanská a tím i nářečí církevní jakýž takýž přítulek w klášteře Sazawském, až do l. 1097. Jsau sledy, že i w Krakowě nebyla neznáma. Mezitím nejzdařileji se jí wedlo w jižních a východních Slowanech, jmenowitě w Bulhařích, Srbech a Rusku, kdež hned w běhu prwních dwau století rozličnými spisy w oboru bohoslowí a historie, překlady a výklady sw. písma, knih liturgických, děl sw. Otcůw, církevního práwa, letopisůw atd., tak se obohatila, že i w těch kusých nás došlých zbytcích, znajícimu jí lépe, bezděčné obdiwení wynucuje. Z této nejstarší doby budtež zde jen některé wzácnosti pro pamět připomenuty. Půwodních rukopisůw do XI stol. sahajících, dílem s označením let, dílem bez něho, známe posud dwanácte; než podobno, že někteří ze zlomkůw bez označení let, k. př. žiwot sw. Kondrata w Moskwě, starší jsau. Mezi těmi rukopisy wynikají a) Ewangeliium Remešské, w Čechách rukau sw. Prokopa psané [kw. 1030, umř. 1053], na něž někdy králowé francauští přísahu skládali; b) ewangeliium pro kníže *Ostromira* l. 1056—1057 psané, w Petrohradě; c) Žaltář s wyswětlením, jeden w Moskwě, druhý w Petrohradě; d) Stichirář s nápěwy, w Petrohradě; e) Sborník knížete *Swatosława* l. 1073, we Woskresenském Nowojeruzalemském klášteře blíž Moskwy, a jiný l. 1076, w Petrohradě; f) Antiocha Pandekty, w kl. Woskresenském; g) Řehoře Nazianského řeči, w Petrohradě; h) Žiwoty Swatých a řeči sw. Jana Zlatoustého, někdy w Suprasli, nyní ztracené atd. Mimochodem podotkneme, že některé, dle

jazyka a slohu sem náležející památky psány jsau písmeny glagolskými, od cyrillských rozdílnými, a na západě, w Chorwatech i Dalmatech, newědomo vlastně kdy, w běh uведенými. Z těchto glagolsky psaných rukopisůw nejstarší se cení a) ewangelium, od Assemana z Jeruzaléma přinesené, w Římě, a b) Řeči sw. Otcůw, w Tridentu [wyd. 1836]. Památek těmto buď sauwěkých, buď i starších, ale jen w přepisech mladších XI stol. nás došlých, jako *Upíra Lichého* Proroctwí [1030], *Žiwota sw. Wladimira* [1037] a j., sem nepotahujeme. W následných stoletích, zvláště w běhu XIII a XIV, církewní nářečí nejen w rukau půwodních skladatelůw a spisowatelůw, ale i pod pérem pauhých přepisowacůw bohoslužebných knih, od prwotní swé přesnosti wždy wíce se vzdalowalo, až naposledy wzdělávání jeho, wkročením w to rozličných okolností, jak na východě, tak i na jihu, cele se zastawilo. Nemohauce zde w další nastěnowání příběhůw jeho wcházeti, končíme tím připomenutím, že welmi důkladnau mluwnici tohoto nářečí latině sepsanau máme od *Dobrowského* [1822]; auplného slowníka a saustawné historie literatury, při té tak hojně zásobě k obojím, až posud nemáme.

### §. 12. *Nářečí bulharské.*

POLE. Obwod jeho wyměřuje se čárau, od Djurdjewského hrdla čili jižního ramene Dunaje wzhůru korytem Dunaje na západ až k městu Tulči se zvedající; odtud přestupuje přes Dunaj do Ruska, zahybje se okolo celého újezdu Kahulského we vlasti Bessarabské (w němž 89 welikých osad bulharských s městem Bolgradem, předtím Tabakem, a 70.000 obywateli), wrací se u wtoku Prutu čili města Reni

do Turecka a běží nejprvé na jih, potom na západ, řečištěm Dunaje až k Widinu, kdež suchau zemí k Bregowé na Timoku přeskakuje; odtud se chýlí k jihozápadu a jihu korytem Timoku až do sautěsky Wratarnice, kdež se na východ vychyluje i wylaučiw několik wesnic srbských jižně pod Swrlikem řeku Timok přechází a ke wsi Drazewci, půldruhé míle na západ od Niše, dobíhá; zdež řeku Bulh. Morawu přechází a západním, audolí její lemujícím pohořím nejdřív k jihovýchodu, potom jihozápadu i západu běží, města Leskowec i Wranu pod se pojímá, a pod městem Morawau přes řeku Morawu k sautěsce nad Kačanikem se přimyká; odtud padá hřebenem hor Šarských pod arbanaskau wes Zelku, hodinu vzdáli k západu od Tetowa, a dále k jihu východním zwahem pohoří Šarského, na němž se bulharština s arbanaštinou míchá (Kostowo i Kičewo je arbanaské) až blízko města Ochridu, kdež k seweru se vyhýbna částku wyšní Debry okružuje, a dále korytem Černého Drimu, východním břehem jezera Ochridského, podkrajím města Děbole, hřebenem hor Džumerka řečených, blízko pod macedowalaskau osadu San-Marinu se posauwá; odtud se obrací na východ přes jezero Kosturské, městečko Kastranici, jezero Jenidže, wedlé zřícenin Pelly, až k městu Solunu; odtud vystupuje přes wes Jeniköi pod Chor-tjašem, poslední to bydliště Bulharůw w tom okolí, hřebenem pohoří rowinu Šerskau na západu lemujícího až do Wětrenu a Demirhissaru na Strumě; odtud běží k východu a sewerovýchodu přes wsi Krasnu, Starčišt, vysokau horu Perin ke wsi Rusům na dolní Mestě, dále za horu Dospať ku pramenům řeky Surmiše čili Ardy, potom korytem jejím až po mě-

stečko Karlidžik, pak středozemím až k městu Hirmenli na Marici, poslední to osadě Bulharůw w té straně; odtud se táhne z počátku východní stranau audolí Marice až k Adrianopoli, dále na východ přes wes Erekler, nejjižnější to s celkem spojené sídlo Bulharůw w tom směru, za města Trnowo a Samokow; potom pozwedna se k seweru přímořím až k Wasiliku a během mořským až k austí Djurdjewskému, od něhož jsme začali. Sídla Bulharůw prostírají se tedy po větši částce dřewní Moesie, Thracie i Macedonie čili nyní tak nazwané Rumelie we státu tureckém, a jediné na seweru přes Dunaj do státu ruského zabíhají, újezd Kahulský z větši částky vyplňující. Wně tohoto tak obmezeného celku nacházejí se jednotné wesnice bulharské w Turecku w okolí Gorice w Arbanasech, blízko Carhradu, až i w Malé Asii (Kiz-Derbend mezi Nikomedií a Niceí), we Walachii, knížetstwi srbském, w králowstwi řeckém u Wojnice a jinde porůznu; w rakauském státu w Uhřích stolici Temešské dvě welké osady, Bešenowo a Winga; w Rusku, gubernii Chersonské ne daleko Tyraspole šest osad. Wnitř tohoto pole přebývá společně s Bulhary směs přerozličných národůw, zvláště Turkůw, jenž všudy větši a pewná města, onde i onde po rowinách, jmenowitě w kautě Dobriča jmenowaném, i roztraušené wesnice zaujímají, potom Řekůw, Arnautůw (okolo Wrany na Morawě, w Kostowě, Kičewě atd.), Macedowalachůw čili Cincarůw, Židůw, w újezdu Kahulském Moldawanůw i Rusůw atd., tak že, wesměs mluvě, jen w některých hornatých, ještě málo známých krajích prostý lid bulharský čistý bez wšeliké cizí příměsi nalezti lze. Ostatně sausedí Bulhaři na seweru w újezdě Kahul-

ském a na celém Dunaji od austí jeho k Tulči, od Ren k Widinu, a dále po čáře od Widina k Bregowé na Timoku s Walachy; na západu nejprvé se Srby po čáře od Bregowé až do Kačanika, potom s Arnauty po čáře od Zelky u Tetowa až do Ždrellec pod Kosturem; na jihu s Řeky a Turky diwně smíchanými po čáře od jezera Kosturského až k Wasiliku na Černém moři. Lidnatost určitě udati nemožno: starší počítali w Turecku jen 1½ millionu, což na- očitě málo jest, Boué, jenž sám l. 1836—1838 w těch zemích cestu konal, 4½ mill., což přewýšené jest; my s wětší podobností počet jich w Turecku na 3½ mill. obmezujeme, což s osadníky, jichž w Rusku 80.000, w jižních Uhřích 7000 se počítá, dohromady 3,587.000 duší wynásí. Z těchto jest asi 3,287.000 východní čili řecké a jen asi 50.000 w Uhřích a Bulharsku západní čili římské wíry; ostatní, asi 250.000, zvláště oni, jenž w okolí Dospatu, Newrkopu a na hořejším Wardaru bydlí, odpadli w té dlouhé tísní času k mohammedanstwi, nespustiwše se nicméně až posud přirozeného jazyka swého.

ZNAKY. 1) *a* místo *q*: zab (zub), dab (dub), maž (muž), raka (ruka), galab (golab<sup>7</sup>), patnik (pautnik). b) místo *ъ* onde *i* onde: krav (krew), vrach (wrch), prast (prst), sas (s, se), kach (k, ke), odachni (oddechni). 2) *e* místo *ę*, jako w srbštině: me (mě), te (tě), se, meso (maso), peta (pata). b) místo *a*: trewa (trawa), glewa (hlawa), čes (čas), čeroděj (čarodějník). c) místo *è*: gvezda (hwězda), telo (tělo), mesto (město), sneg (snih). d) místo *ъ* onde *i* onde: den místo *дѣн*, staréc m. starъc, oves m. овъs, tenko m. тѣnko. e) místo *q*: čine (činím), love (lowim). f) místo *i* welmi zhusta: krela (křídla), preroda (přiroda), velek

den (weliká noc), stotena (stbtina). Naopak 3) *i* místo *è* a *e* velmi často: nozi m. nožě (nohy), na potoci, beriš (bereš), možiš (můžeš), nesit (nese), jesin (jeseň). 4) *i* místo *y*, jako u Srbůw a ostatních Illyrůw: sin (syn), visok (wysoký), gizdav (pyšný); než *d*, *n*, *t* zůstávají před *i* twrdé. 5) *o* někdy místo *ъ*: sfekor (swekr), kakof (jaký), petok (pátek), mr̄tof (mr̄tew), so (s, se). 6) Polohlásky *ь* a *ъ* na mnoze ještě w staré platnosti: ogъn (oheň), gr̄lo (hrdlo), cr̄kfa (cirkew), kr̄f (krew), cr̄no (černé), cr̄vjak (čerwik), v̄hva (zloděj), dl̄go (dlauho), Bl̄garin (Bulhar). 7) *u* místo *o*, jako w krajinském podřečí: mnogu (mnoho), sivu stadu (siwé stádo), golemu čudu (weliký diw), duru (do, až). 8) *ja* neb *a* místo *è* neb *e* často: bjagaj (bĕhej), mljako (mléko), čoljak (člowěk), njašto (něco), caluni (celuj), Praslaw (Přeslaw, město). 9) *ch* obyčejně velmi slabé, asi jako *h*: orechi čti orehi (ořechy), mucha čti muha; někdy jako *f*: ftela (chtĕla), zwláštĕ místo *chv*: fate (chwátím). 10) *l* jedno, prostřední, jako w češtinĕ: zaklad, selo (sídlo), daleko, prolete (podletí). 11) *c* místo *č*, pořidku: cr̄no (černé), cr̄vjak (čerwik); hustĕji naopak *č* místo *c*, jako w Nowohradském podřečí: reči (rci), sr̄če (srdce), visoče (wysoce), proroči (proroci), človeči (člowĕci), čr̄kovno (cirkewné). 12) Změna slabých sauhlásek w mocné: *k* místo *g*: chadok (umĕlý), nokti (nehty); *t* m. *d*: grat (uh.-slw. hrád, krupobití), sporet (pořád, podlé), twr̄t (twrdý); *p* m. *b*: l̄jap (chlĕb); gr̄p (hrb); *f* m. *v*: ofci (owce), cr̄kfa (cirkew), f̄era (wčera), lof (low), tfoi (twoji); *s* m. *z*: br̄s (brzký), glawisna (hlawizna); *š* m. *ž*: maš (muž), d̄š (dežď, dešť); a naobrat mocných w slabé: *g* m. *k*: izgazi (zkaz), gniga (kniha), kach m. kak (ke), Vichtor (Wi-

ktor); *d* m. *l*: pendikosti (swatodušní swátky), Konstandin (Konstantin), Leondia, Andonia; *z* m. *s*: sizew (takový), pristavnizi (přistawníci, sluhy). 13) Wysauwání sauhlásek *d*, *v*, *l*: gleaš (hledíš), klaiš (kladeš), ostiniš (ostydneš); glaa (hlawa), daboi (dubowé), storil (stwořil); s<sup>ъ</sup>zi (slzy), d<sup>ъ</sup>gi (dluhy), ž<sup>ъ</sup>tici (žlutici, dukáty), s<sup>ъ</sup>nce (slunce), zemja (země), sabja (šawle), prelomen, postaven. 14) přisuwne *g*: gi (je, eos), gale (ale); též *n*: nizvor (pramen), nezzero (jezero); a *l*: stram (hanba), Stracinin, Stracimir. 15) *r* místo *l*: isceri (scel, wyleč), Arbanasin (Albanec); a naopak *l* m. *r*: Gligorije (Řehoř). 16) *sk* místo *ks*, we jmelech Aleski (Alexius), Aleskander (Alexander), odkudž Skender-Beg (Jiří Kastriota). 17) Přesmyknutí sauhlásky *r* z předu za *a*: gardina místo gradina (zahrada), starna m. strana, Varna (město); wyskýtá se též we starém polabském a kašubském. 18) Pohlawní slowce, na zadu přiwěšowané, půwodně -ъ, -ьт, -ь, -ьт, potom podle rozdílného wyslowowání hrubého jeru (*o* neb *a*, wiz wýš č. 1 a 5), muž. -o, -ot, -a, -at, žen. -ta, w. -to, mn. p. muž. žen. -te, w. -ta: jazik-o, jazyk-ot, jazik-a, jazik-at (jazyk), kraj-e, kraje-t (kraj); voda-ta; pole-to; proroci-te, vodi-te, sela-ta. 19) Ztráta skloňowání, wyjímaje nom. a wok., a twoření pádůw pomocí předsłowci, ku př. gen. a dat. *s* na: dom-at na bašta (dům otce), dade na syn-a (dal synu) atd. 20) Twoření druhého stupně u přidawných, předložek, ba i některých statných, skládáním *s* po: powisok (wýšší), pobel (bělejší), pomlad (mladší), postar (starší); podobro (lépe), pomnogo (wíce), poskoro (rychleji), polesno (lehčeji); pojunak (wětší rek); a třetího *s* naj i prwním stupněm: najwisok (nejwýšší), najbel (nejbělejší), najmlad, najstar.



21) W přít. času ukaz. zpús. 1 os. w množ. počtu na *-me*: dumame (prawíme), pišeme, sadime. 22) Ztráta infin. a nahražování ho slowcem *da* s indikativem: može da vodi (může woditi), nemoj da oreš (nechtěj orati, noli arare) atd. 23) Zdwojování předložek *s* a *k*: *sъs*, *sos*, *sas* (*s*, *se*); *kъk*, *kak*, *kach* (*k*, *ke*). 24) Neobyčejné množství přísuwných částic na konci náměstek, předložek, příslovek a spojek, n. př. teizi tri (ti tři), kamto (*k*), zamto (*za*), otkonowa (odkud), otdekato (odkad), ani (*a*, *t. ale*), až i »jazekanaka« místo jáz, já!

PODŘEČÍ. Nářečí bulharské, obyčejem jazykůw národůw horských, literárně newzdělaných, w několika podřečí, a tato zase w různorečí se rozdrobuje. Jisto jest, že jinak w hořejší Moesii čili w pokrají řeky Niše a bulharské Morawy, jinak w dolejší Moesii čili mezi Balkanem a Dunajem, jinak zase w Macedonii se mluví. Rozdily tyto, i w samých od Bulharůw posawad wydaných spisech dosti patrné, w saustawný přehled uwesti budaucnosti zůstaweno buď.

SLOWESNOST. Té ještě není, a budeli kdy a jaké — *nostros Fortuna labores versat adhuc casusque jubet nescire futuros.* — Pročež zde jen o některých starších i nowějších písemních památkách a plodech, jenžby ku poznání wzniku, proměn a nynějšího stawu bulharského nářečí slaužiti mohly, co nejkratčeji podotčeno budiž. W nejstarší době, totiž od uwedení křeštanství až do wyvráčení cárstwa od císaře Basilia [861—1019], kwětlo, jakž jsme wjš řekli, w Bulhařích nářečí cirkewní. Po aupadku říše, až do jejího obnowení za cara Asěna [1186], anobrž i w pozdější nestalé době, w těch krwawých rozmiškách a hrozných wichřicích, národy na polo-

ostrowu thrackém osedlé, Bulhary, Walachy, Arbanasy a Řeky, neustále do diwého wiru zachwacujících a proměšujících, položen, zdá se, pod vplywem walaštiny a albanštiny, základ k nynějšímu, we skladu swém hluboce kleslému nářečí bulharskému. W rukopisech za cara Asěna [1186—1196] psaných, jakož i w půwodní jím wydané listině, již některé patrné znaky počínající zkázy jazyka znamenati lze. Titot znakowé naskýtaji se mnohem hojněji w listinách carůw Michala Asěna [1253] a Šišmana [1387], časůw našich došlých. Po konečném wyvráčení carstwí bulharského od Turkůw [1392] udrželo se sice nářečí cirkewní čili starobulharské, co jazyk auřední, na dvoře knížat walaských, arbanaských (n. př. Aleksandra kn. Kaniny a Awlony 1368 sld., Jiřího Kastrioty čili Skenderbega 1459 sld.) a jiných; ale řeč sama, jakž z listin dotčených knížat w Petrohradě [1840] a Bělehradě [1840] wydaných patrnó, tím wždy wíc trpěla, cizotau porušowána jsauc. Některé památky z XVI a XVII stol. swědčí, že řeč prostého lidu od nynější tehdaž málo aneb nic nebyla rozdílna. Minulého století pokusil se kněz *Daniel* w Moskopoli we swé bráně jazykůw w Turecku běžných k ostatním třem i bulharský připojiti [1770; přetištěno od Leaka w Londýně 1814]: tohoto pak století, od 1814 do 1842, wydali někteří bulharští wlastenci, mezi nimiž *Hadži Joachim*, *Cwetko Panadjurec*, *Berowič*, *Nenowič*, *Stojanowič*, *Christaki*, *Neofyt*, *Popowič*, *Krestowič* a j., w rozličných městech w cizině, w Budině, Brašowě, Bukurešti, Bělehradě a Krahujewei, do pěti a dwaceti nábožných knih, zwlášťe pro mládež, mezi nimiž Bukwar od *Berowiče* [1824], Ewangelia od *Sapunowa* [1828; 1833], Dětowodstwo

od *Neofyta* [1835], a *Christoithija* od *Pepowiče* jak obsahem tak slohem se vyznačují. Celý nový zákon tištěn dwakráte, w Londýně [1828] a Smyrně [1840], a pokaždé potlačen. Krátké mluvnice vydali *Neofyt* [1835] a *Christaki* [1836]; slovníky zhotovili týž *Neofyt* a *Stojanowič*, ještě netištěné, jakož ani zbirky národních písní posud není.

---

## H L A W A III.

### ŘEČ ILLYRSKÁ.

#### §. 13. *Pole, znaky a nářečí.*

**POLE.** Ode wsi Podgorja blízko Kysegu we stolici Železné až do austí řeky Bojany w tureckých Arbanasech w dyl a od Temešwáru w Uhřích i Negotina w Srbsku až k městečku Bělé w králowstwi Benátském a ke Gorici, Terstu i Kopru w králowstwi illyrském w šír panuje u pospolitého lidu, s malými wýmínkami, jedna a táž řeč slowanská, na tré welmi příbuzných nářečí rozdělená, již nejpohodlněji a za zwykem již od jiných uведенým obecným zeměpisným jménem řeči illyrské wyznačiti můžeme. Země od ní buď zcela buď aspoň z částky zaujaté padají do dwau státůw, rakauského a tureckého, a jsau tyto: w Rakausku Štyrsko, králowstwi illyrské čili Korutany, Krajna a země pomošské, králowstwi Benátské, Uhry, Chorwaty, Slawonie, wojenská hranice uherská a Dalmatsko s ostrowy; w Turecku Bosna, Hercegowina, dřewní Rasa čili krajina od Now. Pazaru k Now. Brdu, Srbsko, Černahora i Arnautsko. Wně tohoto zeměpisného celku žijít lidé též řeči užíwající zvláště w Uhřích w osadách až

pod Prešpurek se táhnaucích, w Morawě na panství Drnoholickém (Podlužáci již řeč českomorawskou přijali) a w Rusku w gubernii Jekaterinoslawské i Chersonské. Wšeho lidu této větwe počítá se do 7,246.000, z nichž 4,546.000 pod rakauskou, 2,600.000 pod tureckou, 100.000 pod ruskou vládou stojí, 3,803.000 k římskokatolické, 2,880.000 k řecké, 13.000 ku protestantské víře, a 550.000 k mohammedánskému náboženství se přiznává, nepatrného počtu sjednocenců čili tak zvaných Unijatůw w Dalmacii, Chorwatech a Slawonii w obzvláštní uwážení neberauc.

ZNAKY. 1) *e* m. *a*: mēsec (měsíc), pamet (pamět), peta (pata), red (řád), pet (pět), meso (maso), jako w bulharském. 2) *e* místo *y* we skloňování: ribe (ryby), glawe (hlawy), sestre (sestry), krave (krávy), dare (dary), grēhe (hřích), knjige (knihy), junake (jonáky, reky). 3) *i* místo *y*, jak w nowobulharském: riba (ryba), kiša (děšť), gibati (hýbatí), sin (syn), mi (my), vi (wy), ti (ty), při čemž *d*, *n*, *t* před *i* vždy zůstávají twrdé, jako u Malorusůw, k. p. hodi, čti jakoby bylo psáno česky hodyty. 4) *dj* a *j*, chorw. i *dž*, místo *žd*: rodjen, rojen (rozen), sudjen, sujen (sauzen), nudjen, nujen (nuzen), žedja, žeja (žizeň), nudja, nuja (nauze), túdj, tuj (cizi). 5) *r* místo *ž*: more (može), renem (ženu), jere (jež, ježto), ar (až), zar (zdaž), dokler (dokudž), ure, vre (již), tere (též); vyskytá se, ač welmi pořídku, i w dolnolužickém. 6) Gen. jd. počtu u přídavných na *-ga*: dobrogá, chrw. dobrega, kor. dobriga (dobrého), zelenoga, zelenega, zeleniga (zeleného). 7) První os. přít. času w mn. počtu na *-mo*: igramo (hráme), sipamo (sypeme), oremo (ořeme), pletemo (pleteme), držimo (držíme), měrimo (měříme), trgujemo (trhujeme).

**NÁŘEČÍ.** Jako lid řečí tauto mluvící třemi obzvláště jmeny národními významávati se uwykl, Srbůw, Chorwatůw a Slowencůw, tak i troje, ačkoli wespolek welmi příbuzné nářečí w řeči jeho hned na pohled se rozeznává, srbské, chorwatské a vlastně slowenské čili korutanské, kteréžto třetí pro lepší rozdíl tímto posledním jménem, jakožto starožitnějším, nazoweme.

§. 14. *Nářečí srbské.*

**POLE.** Čára, obmezující wlast tohoto nářečí, vychází od řeky Maroše níž Aradu w Uhřích, a směřujíc k západu i obešedši Lak od Slowákůw obydlený i jiné maďarské osady, přes Sw. Mikuláš a Bebu k Tyse pod Segedinem dobihá; odtud Tysau na jih až po Sentu a suchau zemí na jihozápad až za Heděš se spauští; odtud wystupuje k seweru a sewerozápadu přes Topolu, Almáš, Sw. Iwan, k Baji na Dunaji odtud se točí nejdřív jižně blízko k Somboru, pak přechází Dunaj pod Bezdánem a táhne se rozmanitými oklikami k západu přes Muchač, Šiklůš, Pětikostel, Sw. Wawřinec, Bakši, Syhoť, Čokoni až k Drávě nad Barčem; odtud, přeждаuc za Dráwu, běží přes Pitomači nad Werowitici k Belowáru; odtud, vychýliwši se k seweru přes Rowiště a Cirkwenu, padá jihozápadně wedlé Kapelly až do Lupoglawy; odtud postupuje k jihu přes Iwanič až k řece Čazmě, zahybuje se na sewerowýchod k Rečici a Jelenské, spauští se na jih přes Kutinu a Lipovlan až k Jese-nowci na Sávě; odtud přestaupiwši Sáwu wine se křiwolace k sewerozápadu poříčím Sáwy až pod Petri ni a dále jižním během Kulpy přes Trepči a Morawce až pod horní Karlowec, odtud postupuje nejprwé

na západ ke Kulpě u Wukové Gorice, pak ohnauc se k seweru tokem Kulpy do Paky a suchau zemi přes Krasič až do Pokleku za Breganicí obchází wo-jenský okres Uskokůw čili Žumberčanůw a přechází u Dragy do Krajnska; odtud táhne k jihozápadu hřbetem hor Uskockými zwaných, přes Semič, wedlé Chočewarcůw, až do Dolního Logu, dále wedlé týchž osad německých, hřbetem hor audolí Kulpy na seweru ohražujících, nad Kostelem a mimo Reku, až k Osiwnici u stoku Kulpy a Čabranky; potom ko-rytem Čabranky až téměř ku pramenům jejím; od-tud se točí střidawě k jihu, sewerozápadu a jihu-západu odhraničením Krajny dříwe od stolice Zá-hřebské, potom od Istrie, až do hor Čičských; odtud se kloní k jihozápadu přes Kociančič w horách, do-linau, níž řeka Dragonja teče, až do soliwarůw Pi-ranských i samého moře; odtud se wrací k jihu-wýchodu přes Siné moře, otáčeje se okolo ostrowůw chorwatsko-dalmatských, až k austí řeky Bojany; od-tud se nese wzhůru k sewerowýchodu po Bojaně až do Skadru, dále k seweru východním břehem jezera Skaderského až do Žabljaka, a wedlé Morače, wý-chodní stranau audolí jejího, až k Cěwně; odtud, přejdauc Cěwnu, postupuje vysokými horami až pod Gusin; odtud se kloní k jihowýchodu hřebenem hor rowinu Metoiji na západě ohražujících, sestaupá k Djakowici a běží na jih pod Prizren; odtud se zdvihá k sewerowýchodu a dosahuje u Kačanika čáry Bulhary na západě obmezující, po níž dále k seweru a východu až do Bregowé na Timoku běží; odtud se zatáčí k sewerozápadu prawau stranau Du-naje, pojmauc pod se Negotin a Brzupalanku, a necha-jíc mimo se wsi walaské na srbském břehu Dunaje,

až k austí Rečky do Dunaje; odtud postupuje wzhůru k sewerozápadu korytem Dunaje až k St. Moldawě; odtud se wznáší zatočile k sewerozápadu a seweru, nejdřív krajem Dunaje k N. Palánce, potom středozemím přes Bělucirkew, W. Kakowu, Morawici, Detu, Žebel, Temešwár, Wingu, k Aradu na Maroši, kdež její konec jest. Wně tohoto celku bydlí Srbowé we mnohočetných a lidných osadách w Rakausku: w jižních Uhřích, mezi Maďary a Němci, na Dunaji od Wyšehradu až do Pentele we stolici Bělehradské, na ostrowě Rackowině, potomci to wystěhowancůw z Turecka za patriarchy Arsenije Černojewice l. 1690, dále we stolici Šomodské a Baraňanské porůznu, potom w Báčské, kdež Sobotice z většiny od nich zaujata, Černohradské, Čanadské, Aradské a j.; w Rusku: w gubernii Chersonské, někdejší Nowé Serbii, od Krylowa a Kaljužiny na Dněpru až do Torgowice na Sinjuše, potomci to wystěhowancůw ze Slawonie a jižních Uher za císařowen Marie Theresie a Alžběty l. 1751—1753; naposledy w Turecku mezi Bulhary a Arbanasy w krajinách ke Srbsku a Černé hoře příležitostech. Naobrat wnitř našeho vymezení bytujeť společně se Srby směs národůw a jazykůw, a sice w jižních Uhřích a Slawonii: Maďarowé we stolici Baraňanské, Báčské (Temerin, Bezdán atd.), Torontalské a Temešské; Němci zwláště mnohočetní w týchž stolicích a w Požežské (Kutjewa i Kúla), pak w Petrowaradinském i německo-banátském pluku; Slowáci w stolici Báčské (Petrowce, Hložany, Kisác, Kulpin, Bajša, Lalič, Piwnica atd.), w Torontalské (Aradac), w pluku Petrowaradinském (St. Pazowa) a německo-banátském (Padina, Kowačica); Walachowé we stolici Báčské, Torontalské a Temešské; Rusnáci

čili Rusíni w Báčské (Kucura, Kerestúr) a Sremské (Šíd); Arnauti w Petrowaradinském pluku (Hrtkowci a Nikinci), o známé směsi obywatelstwa po městech w Uhřích mlčíc; w Istrii a Dalmatech jsau města, zwlášť pomořská, buď docela anebo z wětšiny zwlášťelá; w Turecku, wyjmauc Srbsko a Černohoru, kdež w prwním jen w Bělehradě, Šabci, Smederewu, N. Ršawě, Sokolu a Užici něco málo Turkůw a w okresu Kladowském, w tak zwaném Ključí, též w Krajině od Negotina k austí Rečky, do třidceti wsí walaských, w poslední pak jen w kraji Kučském, w plemeni Zatrebském několiko wesnic arnautských, we wšech ostatních zemích, Bosně, Hercegowině a dřewní Rase, zwlášťě mnoho Turkůw we wětších a pewných městech, a Arnautůw okolo jezera Plawy, w audolí Me-toije, na Kosowě, okolo Now. Brda, Istriny, Kratowa, Medoky až pod Bělucirkew, w kterýchžto krajích někdy čistě srbských a jádru králowstwí srbského tito teprwé po welikém wystěhowání lidu srbského za Černojewiče l. 1690 tak náramně se rozmohli a rozšířili. Položíme zde hned i zewrubnějši ohraňčení knížetstwí srbského a Černohory, jakožto wlastí wýtečně srbských. Obwodní čára knížetstwí srbského jest na seweru Sáva od Rače do austí a Dunaj do austí Timoku, potom tato řeka po sautěsku Wratarnici, dále wýchodní její pobřeží až pod Swrlik, odtud příčná čára přes hory ke wsi Dražewci na bulharské Morawě pod Nišem, jakž to wýš při Bulhařích určitěji udáno; na jihu jižní zwah hor Jastrebce i Kopaoniku, wes Bělobrdo ( $4\frac{1}{2}$  míle wýchodně od Now. Pazaru), wes Rudnica (1 m. wýchodně od Ibru), wes Kaznowič na Ibru, potom řeka Iber, dále hory Golija a Jawor sewerozápadně a západně od



N. Pazaru; na západě hory Zlatibor a Iwica až ke wsi Prědolu na Drině, dále Drina až do wtoku jejího do Sáwy u Rače. Meze Černohory jsau na sewerowýchodě pohoří Kom a Kuč, nejvyšší to w celém Turecku; na východě řeka Čěwna až pod Zatrěb; odtud sewerozápadní záhyb nad Podgoricí za Spuž, město na Zetě takořka w hrdle Černohory ležící; odtud swislá čára na jih, západním podkrajím Morače až do Žabljaka a dál přes jezero Skaderské až pod Seoce w okresu Černickém; odtud jižní oblauk horami nad Barem; na západě čára běžící pohořím od Boškowičewy Kúle (věže) přes klášter Stanjewič ke Kotoru, pod horau Lowćenem, a dále ke Grahowu, odtud směrem sewerowýchodním, pohořím Lukawica řečeným, mimo Nikšić, Onogost, Župy, s malým záhybem k východu do wnitřku Černohory, okolo Duboka, až nade wsi Lěwišta a Uskoci řečené, u pramenůw Morače, w sausedstwi Drobňákůw. Srbowé, w sauwisné celotnosti považowáni, sausedí na seweru s Maďary po čáře od Aradu k Dráwě nad Barčem, odtud s Chorwaty po čáře od Dráwy až do Pokleku, se Slowenci čili Korutanci po čáře od Pokleku až k soliwarům Piranským w Istrii; s Arnauty po čáře od austí Bojany až do Kačanika; s Bulhary po čáře od Kačanika až do Bregowé; s Walachy po čáře od Bregowé a Negotina až do Aradu na Maroši. Rozlehlá jejich sídla prostírají se přes různojmenné země w rakauském i tureckém státu: tamto přes jižní částku Uher, Slawonii, částku Chorwat a Krajnska, Istrii, uherské Pomoří, wojenské chorwatské slowanské i uherské čili banátské pomezí a Dalmacii; zde přes knížetstwi srbské, Bosnu, Hercegowinu, dřewní Rasu (krajinu mezi Now. Pazarem a Now. Brdem) a

Černohoru. Obzvláštních jmen, pokrajinských i národních, w této rozlehlosti zemi více než kde jinde se zachowalo. Pominauce wúbec známých *Besnákůw*, *Hercegowcůw*, *Černohorcůw*, *Primorcůw*, *Banatjanůw*, *Dubrowčanůw* atd., připomeneme zde některá jiná. *Chorwati* čili *Chrowati* slowau obyvatelé Dalmat a ostrowůw příležících od Istrie až do Neretwy, jakož již za časůw Konstantina Porfyrogenety, tak též i jejich osadníci w Černomili a Metlice w Krajně (tito jinak i *Bílí Krajnci*), ačkoli obojí podnes nářečí srbského užíwají, a mezi nimi obzvláštně *Brajci* okolo pramenůw Kulpy, *Merljáci* we Přímoří dalmatském, *Cakawci* ostrowané (od slowce *ča* místo *što*, pročež na obrat *Štokawci* na pevnině dalmatské, jako *Kekawci* Chorwati vlastní od *kaj* místo *što*), tito i *Boduli*, což však za urážliwau přezdíwku platí, a Krčané jmenowitě *Čúci* (t. sowy); *Čiči* na Čičím poli w Istrii, *Uskoci* a *Žumberčani* w jižních končinách Krajny a w oddílném okresu Sluinského pluku, mezi Krajnau a Chorwatskem ležícím, wystěhowanci l. 1533, 1596 a 1617 z jihu, zvláště ze Seně, přišli; *Šokci* všickni Srbowé římskokatolické wíry u řeckých bratří, jejichž oddíl w Uhřích *Bunjewci*, a naopak Srbowé řecké wíry u římských bratří *Wlasi* a *Rkáci*, jedno i druhé i třetí i čtvrté pauze přezdíwkau; *Ráci* místo *Rašci*, *Rašané*, slowau Srbowé řecké wíry u Slowákůw, Maďarůw a j., od někdejšího hlavního města celého Srbska Rasu, nyní Now. Pazar, na řece Rašce; *Máčwa*, *Braničewo*, *Kučewo*, *Ključ*, *Krajna*, *Šumadija*, *Stariwlah* atd., jsau běžná, dílem již welmi stará jména zvláštních okresůw a okolí w knížetstwi srbském, jejichž obyvatelé *Máčwané*, *Braničewci*, *Kučané*, *Ključané*, *Krajnci*, *Šumadijci* atd. slowau; *Scm-*

*berija*, kaut Bosny mezi Sáwau a Drinau, odkud obyvatelé *Semberi*; *Zeta*, podnes již jen pokrají řeky Čěwny a Morače pod Podgorici, ostatek to dřevní rozsáhlejší *Zety*, nyní se saujmennau řekau do Černo-hory wtělené atd. Lidnatost k nářečí tomuto se znající obnáší l. 1842 okrauhlým počtem 5,294.000, a sice dle zewrubního rozwržení takto : w Uhřích a Banátském pomezí 542.000, w Slawonii a slawonském pomezí 738.000, w Chorwatech, t. w částce Záhřebské stolice a w chorwatském pomezí 629.000, w jižní částce Krajny 40.000, w Istrii a uherském Přímoří 254.000, w Dal-matech 391.000, dohromady w Rakausku 2,594.000 ; w knížetstwi srbském 950.000, w Bosně, Hercegowině, we dřevní Rase a krajistěch Arnautska 1,552.000, w Černochoře 100.000, dohromady w Turecku 2,600.000 ; w Rusku 100.000. Podlé náboženstwi počítáme řecké wíry w Rakausku, Turecku i Rusku 2,880.000, řím-skokatolické w Rakausku i Turecku (w Bosně a Hercegowině) 1,864.000 ; Mohammedanůw w Bosně, Hercegowině a dřevní Rase 550.000, kteřížto, ač od wíry odpadše, nicméně při jazyku přirozeném pořád setrwávají.

**ZNAKY.** 1) *a* místo *ь* a *ъ* : dan (dъn, den), mač (mъč, meč), tama (tъma, tma), šipak (šipek), sabrati (sebrati), sakriti (skryti). 2) *o* místo *т* na konci slabik : pepeo (popel), mio (mil), seoni (selský), seoce (selce, sídelce), žeteoci (ženci), dav (dal), widěo (widěl), kopao (kopař). 3) *u* místo *т* we středíně slow : dug (dluh), pun (pln), sunce (slunce), vuna (wlna), tučem (tluku), stup (slaup), vuk (wlk). 4) *u* místo *v* w předložce *v* a na začátku slow před sauhláskau : u ruku (w ruku), udovica (wdowa), udod (dedek), uz goru (wz-horu, na horu). 5) *jo* místo *je* we slowích : jova

(olše), jošte (ještě). 6) polohlasné *r* slabiky zavírající a w jednoslabičných slovích bez přisauwání hlásky: krv (krew), crn (černý), brk (wauš), trčati (běžeti), mrviti (hnojiti), mrziti (mrzeti). 7) *h* místo *ch*, nejslabší a téměř neslyšné: hlad čti lad (chlád), hlěb čti lěb (chléb), duhovnik (duchowník); někdy w prostředku a na konci místo *h* slyšeti *v*: suw (suchý), uwo (ucho), neb *j*: směj (smích), grěj (hřích), kijati (kýchatí), neb *g*: orag (ořech), prag (prach), neb *k*: ženik (ženich); než u Dubrowčanůw všudy plné *ch*, u Černo-horcůw silné *h*. 8) *t* místo bulharského *št*: noť (noc), moť (moc), peť (pec), tisufa (tisíc), kuťa (dům), srěťa (štěstí), místo něhož Illyrowé latinského písma užíwající píší *ć*: noć, moć atd. 9) *c* místo *č* před *r*: crn (černý), crw (čerw), crěwo (střewo), crěp (střep). 10) *c*, *s*, *z* místo *k*, *ch*, *g* před *i* w dat., lok. a soc. mn. počtu: prostacima, junacima, siromasima, kožusima, rozima (prostákům, prostácích, prostáky atd.) 11) wysauwání *l*, *d*, *t*, a místo dwau posledních často *j*: čowěk (člowěk), Raosav (Radoslaw), Vlaisav (Wladislaw), Mejak (Medák), Brajen (Braten); vyskytá se i w bulharštině. 12) Soc. ž. jd. na *-cm*: ženom (ženau), rukom (rukau), dušom (duši), zemljom (zemí). 13) Gen. mn. počtu na *-a*: jeléná (jelenůw), žéná (žen), póljá (polí); w Černohoře jelenьh, ženьh, poljьh; u Illyrůw latinského písma užíwajících *-ah*: jelenah atd. 14) Dat., lok. a soc. mn. počtu na *-ima*, *-ama*: jelenima, poljima, ženama.

*p. 163*

PODŘEČÍ. Z podřečí dle Karadžiče wyznačujeme a) Hercegowinské, po Hercegowině, Bosně, Černohoře, Dalmacii, Chorwatské a po Srbsku až do Máčwy, Waljewa i Karanowce, w němž *ě* krátké, a *ije* místo dlahého *ě*: pěwati (zpíwati), děd, stiděti se (styděti

se), dijete (dítě), cvijet (kwět), pijevac (zpěvec), vrije-me (čas); b) Sremské, po Sremu, Banátě, Báčce, jižním Uhersku a w Srbsku okolo Sáwy i Dunaje, w němž místo *e* bud' *é* : vèra (wíra), mèra (míra), sème (símě); bud' *i* : letiti (letěti), viditi (widěti), stiditi se (styděti se), kteréžto *i* sobě zvláště Illyrowé latinského obřadu w Slawonii atd. oblibili; 3) Resawské po Braničewu, Resawě, Lěwci, Temnici a wzhůru po Morawě, po okruhu Paratinském, Černéřece a krajišti Negotinském, w němž wšudy *e* : leteti, videti, vrteti, dat. jd. muž. na *-em* místo *-om* : dobrem (dobrému), belem (bílému); jd. dat. a lok. ženských na *-e* místo *-i* : devojke (díwce), glave (hlawě), a we mn. akk. *z, c, s* místo *g, h, h* : roze (rohy), Turce (Turky), kožuse (kožichy). Jest i různorečí nemalý počet. Dubrowčané wyslowují, jakž řečeno, *ch* : strach, prach, grěch (hřích), dadoch (dal jsem), ucho, chudoba; a mají w mn. gen. a lok. přidavných jmen *-ěch* : dobrěch, ubozěch, visocěch, w dat. *-em* : dobrěm, ubozěm, visocěm. Černohorci a sausední Přímorci wyslowují staroslowanské *ь* jako stišťené *e* : дьн, отьс, мъгла (mlha), кьд (kdy), junакьh (jonákůw), ženьh (žen), dále *h* místo *ch*, dosti silně, vyjímaje na začátku slow, kdež ho neslyšeti, pak *č, ž, š* místo *c, z, s* : bačiti m. baciti (wrci), reči (rci), žnam (znám), bež (bez), šněg (sníh). Pastrowičané, Dalmatinci a ostrowané mění na konci slabik *m* w *n* : zapantiti (pamatowati), govorin (howořím), iden (jdu), wodon (wodau), nožen (nožem). Černohorci a Dubrowčané přisuwne *l* někdy wyslowují, někdy, a sice častěji, w *j* mění, což Korčulané, dle wlaského, s každým *l* činí : zemja (země), ulovjen, žeja m. želja (želání, žádost), košuja (košile), posteja (postel); prwní i w bulhar-

štině, dle walaštiny, běžné. W chorwatském Přímoří, Dalmacii, též Bosně a Černochoře, často slyšeti *c*, *s*, *z* místo *č*, *š*, *ž*, jako u Mazurůw: *ca m. ča (co)*, *hoces (chceš)*, *kazes (kážes)*. Že římskokatoličtí Slawonci a Dalmatinci místo *è* říkají *i*, již podotčeno. W jižních končinách okruhu Nowoměstského w Krajnsku, okolo Metliky, Černomile, Kostela; Osiwnice atd., namnoze *o* místo *a*: *roka (ruka)*, *č* na konci slabik a *č* místo *ć*: *noč '(noc)*. Přejchod to od nářečí srbského ke korutansko-slowenskému.

SLOWESNOST. Tato, podle rozdílu písmen, na tři oddílůw se rozkládá: *wyichodní*, u Srbůw řecké wíry cyrillského písma užíwajících, *západní* u Illyrůw římské wíry latinského písma se držících, a *glagolitský*, od katolických kněží wzdělaný, zvláštního písma si oblíbiwších. W prvním čili srbském oddílu možno stanowiti dvě hlavní periody: 1) od uwedení křesťanstwí až do úplného zahlazení mrawní wzdělanosti w tureckém Srbsku w XVII stol., 2) od obnowení literatury w rakauském Srbstwu až do nynějška [1733—1842]. Srbowé řecké wíry po přijetí písma cyrillského a liturgie slowanské wzdělávali z počátku nářečí církewní, swého domácího při tom nezanedbáwající. Podle swědectwí listin, z nichž některé, na opsaných blankách (*membranae rescriptae*) zachowané, do XI stol. sahají, w Srbsku a Bosně welmi časně dwůj sloh se utwořil, církewní a kancelářský, onen přísněji bulharských wzorůw šetřící, tento wolněji domácí srbštinu w sobě pojímající. Příkladové posledního slohu došli nás w auředních písemnostech a listinách swobodných obcí, knížat a králůw srbských, jichž některý díl wydán w Bělehradě [1840], též we starých práwích, za císaře Ště-

pána Dušana [1349, 1354] sebraných; do druhé třídy náležejí nejen knihy písem swatých a bohoslužebné, ale z většit částky i ostatní spisowé, zvláště dějepisní, jakož od kněžít a mnichůw skládání. Ze spisowatelůw první doby budtež zde jmenowáni: *Štěpán Prwocwěncenj*, weliký župan a potom král srbský [w. ž. 1195, král 1222, umř. 1228], wypsal děje otce swého, Štěpána Nemaně [nar. 1114, umř. 1200]; sw. *Sáwa*, bratr předešlého, arcibiskup [nar. 1169, umř. 1237], psal ústawy pro kláštery, život swého otce a j.; *Demetian* [kw. 1263], mnich Chilendarský, zhotowil životopisy ss. Symeona a Sáwy; *Daniil* [1291—1338], sepsal děje králůw srbských a životy arcibiskupůw, vše to w rkp. Po aupadku mocnárství srbského [1389] hájila se národnost srbská a s ní i jakéž takéž literní umění w některých bud cele, bud aspoň napolo neodwislých knížetstwich, w sewerním Srbsku, Bosně, Hercegowině, Černochoře. Wedlé přepisowání bohoslužebných knih nezanedbáwáno i spisowání letopisůw, a nedlauho po wynalezení umění knihtiskařského wydáwány, zvláště přičiněním dwau mohutných a horliwých welmožůw, *Jirího Černojewiče* [1493] a *Božidara Wukowiče* [1519], církewní knihy tiskem jednak w Srbsku, w Cetini [1494], w Gorazdi [1529], w klášteře Rujanském [1537], Milešewském [1544] a Mrkšinském [1562], w Bělehradě [1552], Skadru [1563], jednak w cizině, w Benátkách [1493], Brašowě, Trhowišti [1512] a j. Básnických plodůw z tohoto starého wěku nižádných jiných nestáwá, kromě písní a zpěwůw národních, jichž drahná částka owšem půwodem swým sem zasahuje. Na konci této doby, po dlauhé přestáwce, psal *Jirí Brankowič* [1645—1711] děje srbské, w rkp. Po procítnutí Srbůw

k. novému duchovnímu životu pod žezlem rakau-  
ským [1733, 1741], vynikl nad jiné muž vznešeného  
ducha a hluboké maudrosti, *Dosithej Obradović* [1772  
—1811], jenž ve svých četných spisích, nejvíc  
mrawního obsahu (sebrání w Bělehradě 1833 w 9 dí-  
lech), spolu čistě srbskému slohu cestu prolomil. Od  
té doby vycházeli srbští spisowé, zvláště w Budině  
a Widni, častěji. Mezi básníky slynul nad jiné *Mušićký*  
[umř. 1837]. Ke druhému vyššímu stupni po-  
wznesl čistě národní literaturu *Wuk Štěpanović Ka-  
radžić* [1814], jehož činnost ještě trvá. Od něho  
jest jediná posud, ač neauplná, mluwnice čistě srbská  
[1814, 1818], slowník [1818], a zbirka národních pí-  
sní [1814; 1823; 1840], wedlé kteréž zbirka *Miluti-  
nowiče* [1837] zmínku zasluhuje. Za našich časůw  
pole slowesnosti srbské znamenitě porozšířeno, zří-  
zením škol a tiskárny w novém knížetstwi srbském.  
— U Illyrůw římské wiry, naobrat toho, co sme u  
Srbůw řecké wiry znamenali, slowesnost swětská a  
nadewšecko básnictwí mnohem časněji a uslechtleji  
se rozwiły. W XII stol. sepsal nejmenowaný kněz  
Duklanský letopisy illyrské nejprwé slowensky («sla-  
vonica litera»), potom latinsky; než z půwodního jeho  
spisu se nám jen chudý wýtah zachowal. Mámeť ještě  
z XIII a XIV stol. několiko rukopisných žaltářůw a  
nábožných knih w čistém národním nářečí. Na konci  
XV stol. stal se Dubrowník, ozářen swětlem z Wlach  
přinešeným, illyrskými Athenami, kterážto sláwa mu  
až do polowice XVII století zůstala. W témž času  
slyнула oswětau, naukami a zvláště básnictwím i  
některá jiná města a ostrowy dalmatské. W XV stol.  
básnili w Dubrowníku *Daržić* [1463—1507], starší  
*Minčetić* přijmím *Wlahowić* [1475—1524] a *Wetrančić*



přijmím *Čawčić* [1482—1580]. W XVI a XVII stol. horowali tamže a w Dalmatech nad jiné *Etorowić* [1532], *Čubranowić*, *Bunić-Babulinowić* [1550], *Ranjina*, *Zlatarić* [1597], *Gundulić* [1620], *Iwanišewić* [1642], *Palmetić* [1657] a j. Na začátku XVII stol. zableskla se ještě jednau na obloze básnického nebe illyrského jasná hvězda w *Djordjići* [1724], pěwci s Gundulićem, ač na jiném poli, o záwod běžícím. W duchu národních písní básnil *Kačić* [1729], nad míru zdařile, twrdiw ocelowé duše chrabrých Illyrůw všemi kauzly básnictwí k hrdinstwí proti neukojitelným wrahům a zhaubcům jejich. W tomto století pole literatury na jihu sůžené, na seweru a východě rozprostraňowati se začalo: we Slawonii totiž básnili neposlední básníci *Kanžlić* [1759] a *Wid Došen* [1768]. O přeložení bibli pro katolické Illyry pracowáno již na začátku XVI stol. od *Kassia*, potom mezi 1750—1770 od *Rosy*, a okolo 1800 od *Burgadelliho*, než tito překladowé zůstali netištěni. Šťastnější w tom ohledu byl *Katančić*, jehož tlumočení s textem latinským l. 1831 w Budíně na swětlo wyšlo. Wystaupením *Gaje* s družinau na dějišti literatury a založením literarního středu w Záhřebu [1826—1842] počíná se nowá doba slowesnosti Illyrůw, o níž wyprawowati budaucnosti zůstaweno bud'. Nejauplnější posud mluwnici sepsal *Brlić* [1833; 1842], slownik *Stulli* [1806]. Zbýwaf připomenauti, že jistá odrůda cyrillice, bukwicí nazwaná, u katolických Bosnákůw ode dáwna až do konce minulého století oblíbená byla, již od l. 1571 až do l. 1716 několiko nábožných knih, přičiněním otcůw Františkánůw, w Benátkách, Římě a Trnavě tištěno jest. — Půwodní vlast glagolské písemnosti, jejíž počátek ještě w temnu jest, w chor-

watském Přímoří, od řeky Raše w Istrii do Zrmaně w Dalmatech, hledati se musí, odkudž teprwé po l. 1248 dále se rozšířila. Již wyš (§. 11) jsme řekli, že jazyk w bohoslužebných knihách glagolitůw byl půwodně cirkewní čili cyrillský, s přiměsí nářečí illyrského, dle podřečí přímořského, kterážto přiměs w běhu času wždy wíc se širila a rozmáhala. Písmo glagolské nikdý wně hranic chorwatského Přímoří we všeobecné užíwání newešlo, ačkoli tištění knih glagolských welmi časně, neboť již s missalem l. 1483 w Římě aneb Benátkách, se začalo, a ačkoli w dotčeném Přímoří i auřední písemnosti a listiny w čistém národním nářečí jím psáwány. K těmto nyní welmi řídkým památkám swětské slowesnosti glagolské náležejí zákony swobodné obce Winodolské l. 1280, w rkp., a listiny i psaní rozličných obcí a welmožůw chorwatských od XIV až do začátku XVIII století, z nichž některé porůznu tištěny, ostatní po rozličných archiwech a knihownách roztraušený jsau.

#### §. 15. *Nářečí chorwatské.*

POLE. Obwodní čára počíná se na seweru we stolici Saladské u wtoku Krky do Mury, a táhne se na západ Murau až do hranic Štyrských; odtud se kloní k jihu rozhraním stolice Saladské od Štyrska až nad Preseku, kdež k západu se wychýlic do Štyrska vstupuje a pojavši pod se několik wesnic pod Křižowlany do Chorwat wchází; odtud se spauští k jihozápadu a jihu končinami stolice Waraždinské a Záhřebské, blízko hranic Štyrských, přes Winici, Wišnici, Cwetlin, Winugoru, Poljanu, Selo, Klanjec, Kraljewec, Rozgo, k Sávě u Prudnice, a přes Sáwu dále rozhraním stolice Záhřebské dříwe od Krajny,

potom od vojenského okresu Žumberského až ke wsi Pokleku za Breganicí; odtud wpadá jihozápadní, jižní a východní hranice chorwatského nářečí do hranic srbského, již výš vytčených, až k Čokoni za Dráwau we stolici Šomodské; odtud se wrací východní stranau Dráwy rozmanitými oklikami a záhyby k seweru i sewerozápadu přes Gigu, Beheň, M. Komárno a W. Kanizi až ke wtoku Krky do Mury. Wně těchto tak obmezených krajin bydlí Chorwati w dosti četných a lidnatých osadách (přes 120 wesnic) w západních Uhřích w stolici Mošošské, Rabské, Šopronské a Železné, počnauc nad Litawau u Dunaje pod Prešpurkem až do řeky Lobnice, w Železné stolici nad Monoštorem do Raby tekaucí. Tito Chorwati, pocházející prý půwodně z pomořských Chorwat a dělicí se na dvě wětwe, sewerní čili tak jmenované Wlachy a Poljance, od Kysegu k Litawě a Prešpurku, a jižní od Kysegu k Lobnici a Rabě, různí se poněkud nářečím od kořených Chorwatůw we stolici Waraždinské a Záhřebské, bližice se k Srbům. Jsauť ještě Chorwaté osadníci w Morawě, též w Rakausku dvojí, na hranicích morawských i uherkých (Mannersdorf, Au, Hof atd.), z nichž onino, wyjma Drnoholické, již řeč českau přijali. W tomto objemu nářečí chorwatského pojaty jsau stolice Waraždinská a Križewecká celé, Záhřebské asi dvě třetiny, Saladské a Šomodské jižní značné končiny, a Križewského i Sw. Jirského pohraničného pluku menší polowice. Jméno národní *Chorwatůw* daleko za meze od nás nářečí chorwatskému vytčené zasahuje; neboť i obywatelé poloostrowu Istrianského, počna od řeky Raše (Arsa), potom celého Přímoří a ostrowůw jeho (Čakawci) až do řeky Cetině (Boduli), anobř až do

samé Neretwy, a odtud na východ w tureckém Chorwatsku jmenují se až do dneška, jako již za časůw Konstantina Porfyrogenety, *Chorwati*; a však tito podlé hlavních znakůw nářečí jejich od nás k Srbům, bez ujmy však jména jejich, připočteni jsau. Z obzvláštních jmen se naskýtají *Bezjáci* a *Puhowci* (t. Plchowci), střední č. kořenni Chorwati w Záhřebské stolici a okolí, z nichž ono prwní již welmi staré, oboje teď pauhá přezdíwka, *Kekawci* (od slowce *kaj* místo srbského *što*, jakž výš řečeno), *Majdáci*, obywatelé horského okolí Samoborského, ať jiných pauze místných, jako *Zagorci*, *Medžimurci*, *Podrawljané*, *Polyjanci* atd., pomineme. Počet Chorwatůw l. 1842 udává se 801.000, z nichž 316.000 do stolice Záhřebské, 284.000 do Waraždinské a Križewecké, 56.000 do Križeweckého a Sw. Jirského pluku, a 145.000 do stolice Saladské, Šomodské, Železné, Šopronské, Mošoňské a Rabské padá. Wšickni řimští katolíci.

ZNAKY. 1) *e* místo *ě*: svet (swět), telo (tělo), vera (wira), deva (děwa). 2) *e* wkladné a) w slabikách a slowích s polohláskau *r*: deržati (držeti), serdce (srdce), perst (prst), smert (smrt), terpljivno (trpěliwě); b) wšudy jinde, kdež w cirkewním *u*, w srbském *a*: den, konec, meč, herbet (chřbet); wyjímaje však slabiky a slowa s polohláskau *l*, kdež *u*, jako w srbském: pun (pln), wuk (wlk), wuna (wlna). 3) *u* někdy místo *o*: kuliko (koliko), tuliko (toliko). 4) *v* místo *u* na počátku slow: wvog (ubohý), wre m. vže (jž), vmiram (umírám), vmivališče (umywadlo), včiniti (učiniti), vgasiti (uhasiti); jindy však místo této změny *v* předsuwné. 5) *h*, silnější než české, místo *ch*: hvala (chwala), hitro (chytře), duh (duch), suhoča (suchota). 6) *l* na konci slabik a slow bez proměny:

jalša (olše), dal, spal, skakal, vučil (učil), mozol, vugel (uhel). 7) *dž* místo *dj*, bulh. *žd*: dogodžaj (příběh), zbudžen (zbuzen), tverdžen (tvrzen), medža (meze), predža (příze). 8) *č* místo *t, ć*, bulh. *št*: noč (noc), ostroča (ostrost), suhoča (suchota), občina (obec), znajuč (znajic), nasledujuč (nasledujic). 9) odvržené *v* před *la*: las (wlas), last (wlast, t. vláda), ladati (władati), Ladislaw (Wladislaw). 10) přísuwné *v* před začátečným *u*: vud (aud), vučen (učen), vuho (ucho), vusta (usta), vuzda (uzda), vumreti (umřiti). 11) náměstka *kaj* místo *čto* (přímorsky *ča*, srbsky *što*). 12) Soc. ž. jd. počtu na *-um*: ribum, dušum, pticum, svetum, dobrum, menum, tobum (rybau, duši atd.). 13) Dat., lok. a soc. w mn. počtu koncowkami odrůznění: D. obrazom, gospodarom, popevkam, nočam, telom, vremenam; L. obrazih, gospodarih, popevkah, nočih, telih, vremenih; S. obrazmi, gospodarimi, popevkami, nočmi, telmi, vremenmi. r. 164

**RÚZNOŘEČÍ.** Ač neweliké jest prostranstwi, w kterémž nářečí chorvatské panuje, však nicméně máť i toto swé pokrajinské mluwení způsoby. Pozoru hodné jest zvláště různorečí Záhorské, jimž obyvatelé podkrají řeky Krapiny, od města Krapiny do Stubice a od Bělé do Berdowce na Sávě, čili Zahorané, mluví. W něm slyšeti *ž* čili hlásku prostřední mezi *a* i *o* místo čistého *a*: žli, napžtiti; *ä* m. *e*: năbă, jă, zămlă, našăgo, svătăgo; *ö* místo *o*: bög, čudö, göspön, jedinöga; *ou* m. *u*, cyr. *а*: soud, zoub, mouž, rouka, gouba; hrubé *ł*: pžtiti, gžava atd. Mluwa Chorwatůw w západním Uhersku patrně k nářečí w chorvatském Pomoří a Dalmatech běžnému se blíží, mezi ním a vlastně chorvatským jako u prostřed stojíc. W ní znamenati: *ča* m. *kaj*,

zač m. zakaj; a m. e: otac; uo: buog, buoži; wysuté e: krstjenik, zvrhu, srdce, prvo; h m. ch: hoditi, greh; dj m. dž: rodjen; odvržené v: sa, saki m. vsa, vsaki; va m. vu atd.

**SLOWESNOST.** Počátek literatury chorwatské, w tom obmezení, které my nářečí chorwatskému zde sme wyhradili, totiž s wylaučením Přímořanůw a Ostrowanůw, nepřesahuje XVI století. Bylať doba, když učení německých reformatorůw hluboce až do Krajnska a Chorwat, ač na krátký čas, bylo wniklo, že někteří kněží o spisování knih pro lid w prostém nářečí se pokusili: mezi nimiž *Bučič* katechismus a jiné nábožné knihy (o N. Zákoně pochybujeme) w Nedelišti wydal [1564—1574], později docela zničené a teď neznámé. *Pergošič* přeložil práwa uherská [1574] a *Wravec* sepsal všeobecné letopisy [1578]. W XVI stol. přeložil hrabě *Zrinský* [štat 1671], praprawnuk Sygetského hrdiny Mikuláše Zrinského, hrdínskau báseň bratrem swým Mikulášem půwodně uhersky sepsanau: *Sirena* [1660]. *Habelič* [1670], *Belostenec* [1675] a *Witezowič* [1684—1713] sepsali slowníky, z nichž prwní dwa wydání, třetí wrukopisu: poslední spisowatel i w dějepisu a básnictwí se pokusil, usiluje všemožně, ač nadarmo, Chorwaty k duchownímu žiwotu powzbuditi. W druhé polowici XVII století počet spisowatelůw chorwatských znenáhla růsti počal, zvláště na začátku XIX st. načítě se množe. W čele jejich plodností a prostonárodním slohem wyznačuje se *Mikloušič* [umř. 1833]; we vyšším básnictwí pokusili se *Koritič* [1826], přeložiw Žalmy a Wirgila weršem, a *Krizmanič* [1830], přetlumočiw Miltona prosau, což vše netištěno. Ze sw. písma tištěn jen žaltář [1816] a čtení z ewangelií i epištol [1651];

celá bibli posud není vydána, ačkoli o její přeložení již nejedni se zasazovali. Od té doby, co čelnější chorwatští spisowatelé, půwodem *Gaje* [1826—1842], nářečí illyrské za spisowní jazyk přijali, již jen spisowé pro sprostý lid w nářečí chorwatském, a to pořidku, vycházejí. Nejnowější mluwnice tohoto nářečí jest od *Kristianowiče* [1837]; slowniky starší jsau od *Habdeliče* [1670], *Belostence* [1740] a *Jambrešiče* [1742]; nowého není, jakož ani zbirky národních písní. K poznání různorečí uhersko-chorwatského poslaužiti mohau knížky od *Lába* wydané, jmenowitě »Veliki katekismuš« (w Budině b. r., okolo 1820), a »Kratka šumma katekismuša« (w Bud. 1814).

§. 16. *Nářečí korutanské.*

**POLE.** Čára nářečí toto obmezující vychází od městečka Monošтуру u wtoku Lobnice do Raby we stolici Železné w západních Uhřích, a postupuje k západu tokem Lobnice až do rozhraní Uher od Štyrska; odtud se kloní k jihu dotčeným rozhraním až ke wsi Černci na saujmenné říčce, kdež do Štyrska wstoupá; odtud běží na západ přes Gorci do města Radgony k Muře, přechází tuto řeku, táhne se silnicí Radgonskau pod Murek na Muře, potom pohořím Plač řečeným nade wsemi Swičany, Sw. Jurijem, Sw. Križem, Sw. Jernejem, Sw. Sobotau a Bernicí, kdež do Korutan wchází, a dále k západu nade wsemi Sw. Janecí na Ojsteru, Kozím-Wrchem, městečkem Grbinjem, wsemi Ubrami, Otmanjemi, Gospau swatau, Picowem, Možburkem, Deholcí, Sw. Jurjem, Kočidalmi, městem Beljakem, wsemi Podertím, Čáčemi a Borowljemi běží; odtud se obrací k jihu za Brdem až k Diplowski čili Depelejwsi na Bělé; odtud sestupuje

audolím Bělé až ke hranicům Wlach a dále po rozhraní Korutan od Wlach až k hoře Kanin řečené; odtud přechází do království Benátského delegací Widemské, krajiny Furlansko řečené, obíhá audolí Rezjanské, w němž slowenské wsi Běla (S. Giorgio) s Lipowcem a Rawencem, Njiwa, Osejan a Stolbica, a nawracuje se k jihovýchodu po silnici od Venzone přes Trčet (Tarcento) a Cividale až téměř do samé Gradišky, přešedši na té dráze u wsi Brazzany řeku Idriji a wstaupiwši opět do království illyrského; odtud dochází, přes polední nížiny hor, mezi Dobrdem a Tržičem záliwu Tržického a soliwarůw Sw. Janských za Dujnem; pak běží jihovýchodně břehem mořským až do soliwarůw Piranských; odtud wpadá na jihu a sewerovýchodě do hranic nářečí srbského po čáře od dotčených soliwarůw až do wsi Pokleku za Breganicí, a dále na východě do hranic nářečí chorwatského, již wypsáných, po čáře od Pokleku až do wtoku Krky do Mury; odtud postupuje k seweru okolo dolní Lindawy, pomimo maďarského Dobronaku, Čestregu atd., až do Monošturu u stoku Lobnice i Raby, kdež počátek i konec její jest. Do tohoto tak wyměřeného objemu padají země sledující: částka Štyrska (kraj Celský a miň než tři čtvrtiny Marburského, kterážto země Slowencům Malý Štajer slowe), Korutanska (něco přes čtvrtinu), Krajna bez mála celá, s wýmínkau jižních končin okruhu Nowoměstského, země illyrského Pomoří (Gorica, Gradiška, Terst), částka Istrie, auzúnké krajiště stolice Záhřebské i Waraždinské, a díl stolice Železné i Saladské (tříšlo země na východě o městečko Dolní Lindawu, na jihu o Muru, na západě o hranice Štyrské, na seweru o Lobnici se opírající, 160 wesnic,



s 18 katolickými a 4 protestantskými farami). Wně těchto hranic mluví se korutansko-slowenským nářečím w několika nepatrných wesnicích w Štyrsku i Korutansku a snad i w Istrii; wnitř pak tohoto okresu nacházejí se mnohočetné osady Wlachůw we Furlansku a w illyrském Pomoří, zvláště okolo Gradišky, Gorice a Terstu, jakož wúbec w městech w těch stranách wlašтина panuje; w Korutanech na Bělé a w okolí šest německých městeček a wesnic (Malberget, Trbiž, Kokowa, Rabel atd.); w Krajně celý okres Chočewarský s 8 farami a 7 lokaliemi a w těch 21.000 obyvateli (wes Sorica na řece Soře, někdy německá, se prý poslowanila); zněmčených měst, Celowce, Lubljaně, Blekowce a j., jakožto věci wúbec známé, sem zvláště nekladauc. Nářečí korutanské stýká se na východě s chorwatským po čáře od wtoku Krky do Mury w stolici Saladské až do Pokleku w Žumberčanech; na jihu se srbským po čáře od Pokleku až do soliwarůw Piranských; na západě s řečí wlskau po čáře od soliwarůw Sw. Janských až do Diplowski na Bělé; na seweru nejprwé s řečí německau po čáře od Diplowski až do rozhraní Uher od Štyrška, potom s nářečím chorwatským po řece Lobnici až do wtoku jejího w Rabu u Monošтуру; naposledy na východě s řečí maďarskau po čáře od Monošтуру až do wtoku Krky do Mury. Obzvláštních jmen tu weliká hojnost: mimo obecná národní a zeměpisná *Slowencůw* w Uhersku, Štyrsku a Korutansku, *Štajercůw* we Štyrsku, *Korošcůw* čili *Korutancůw* (*Goratancůw*) w Korošské zemi (Goratanu, t. Korutanech) a *Krajncůw* w Krajně, naskýtají se we Štyrsku *Pogorci*, *Pogorjanci*, w horách Pogorje jmenowaných jižně od Dráwy, *Goričané* w Gorišku, t. w horách Slowanské

Gorice řečených, jižně od Mury, *Polanci* dvojí, Murští w rowinách od Radgony do Lotmerku, a Drawští na rowině Ptujské u Drávy, *Chaložané* w Chalozech t. okolí na dolejší Drawni, *Pesničari* na řece Pesnici, *Šawničari* na Šawnici; w Krajně *Gorenci* w Gorensku t. horní Krajně (w Lublanském okrese), *Dolenci* w Dolensku t. w dolní Krajně (w Nowoměstském okrese), *Notrajnci* w Notrajnsku t. we střední a wnitřní Krajně, a sice *Krašewci* w podkrají hory Krasu, *Piwčané* na řece Piwce, *Wipawci* na řece Wipawě w okolí saujmenného města; w Korutansku *Zilawci* na řece *Zili*, we Wlaších *Rezjané* a *Slawonti*, onino na řece Rezji, tito w horách pod oněmi we Furlanech atd. Wšech Slowanůw nářečí tohoto užívajících počítáno l. 1842 do 1,151.000, a sice we Štyrsku 378.000, w Korutanech 84.000, w Krajně 398.000, w illyrském Pomoří (Gorici, Terstu atd.) 217.000, we Furlanech 22.000, w království uher-ském 52.000. Jsauť oni daleko wětším počtem katolici, totiž 1,138.000, wyjmauc asi 13.000 protestantůw w západních Uhřích.

ZNAKY. 1) Wkladná polohláska *ě*, dle zwuku u prostřed mezi *e* a *i* stojící, místo cyrillského *ь* a *ѣ*: *lěv* m. *лѣв* (*lew*), *měč* m. *мѣч* (*meč*), *herbět* (*chřbet*), *teněk* (*tenký*), *těrg* (*trh*), *těrn* (*trn*), *měrtew* (*mrtew*); w obwyklém prawopisu však jindy též *i*, jindy *a* se píše, jindy pak vše to wynechává: *lōvc* (*lowec*), *lonc* (*hrnec*). 2) *é* místo *ě* a někdy i pauhého *e*, zní jako splynulé *iě*, *jě*, a někdy jako *ěj*, blíže se k hlásce *i*: *véra* (*víra*), *sréda* (*středa*), *sméh* (*sních*), *sétva* (*setba*), *věčno*, *léto*. 3) *o* místo *a*, srb. a chorw. *u*: *golob* (*holub*), *sosed* (*saused*), *mož* (*muž*), *dob* (*dub*), *soditi* (*sauditi*), *dělajo* (*dělají*), *grizejo* (*hryzí*). 4) *ó*, u pro-

střed mezi *o* a *a*: gospôda (pán), kôsec, kôpa, kôtel, lõvc, vôda, rôsa. 5) *v* místo *u* často na začátku slow, jako w chorwatském, ač ne všudy: vbog (ubohý), vboj (wražda), vmor (aumor). 6) *ch* tak silné jako w češtině, ačkoli jen *h* se píše: hlad, hlapec, hlěb, hromota, duh, vuhò čti chlad atd. 7) *v* s předcházející hláskau w dvojhlásku splývající, místo hrubého, slabiky zavírajícího *l*, často s proměnou předcházející hlásky: kováv (kowal), dáv (dal), spáv (spal); délov (dělal), skákov (skákal), igrav (hrál); vesév (wesel), pepév (popel); gnív (hnil), pív (pil); dów (důl), sóv (sůl); než místo *el* jen *u*: nagu m. nagel (náhlý, praeceps), pèrjatu (přítel), kôzu (kozel), a we středně slow *ov* místo *l*: dovg m. dlbg (dluh), povn (pln), vovk (wlk), bovcha (blecha), sovnce (slunce); w obyčejném prawopisu we všech těchto případnostech píše se *l*, nikoli *v*. 8) *j* místo *dj*, cyr. *žd*: prēja (příze), saje (saze), meja (meze), rojen (rozen), sojen (sauzen), slajen (slazen). 9) *č* místo *t*, *ć*, cyr. *št*, jako w chorwatském: peč (pec), sveča (swíce), tisuč (tisíc), mačoha (macecha), svečen (swěcen), dělajoč (dělajíc), vučeč (učic). 10) *per* místo *pri*: per konjih (při koních), perhaja (přichází), perbiti (přibiti), pergnati (přihnati), permorje (přímoří), perprava (příprawa). 11) Dat., lok. a soc. mn. počtu rozdílní: rakom, raki, raki; kovačem, kovačih, kovači; ribam, ribah, ribami; klopém, klopih, klopmi; létam, létih, léti; sémenam, sémenih, sémeni (rakůw, racích, raky atd.). 12) Dwojný počet w auplnosti, jako w nářečí církewním a řeči lužické. p. 166

**PODŘEČÍ.** Nářečí toto, co mluwa lidí horských, nadto slowesně nesjednocená, na dosti weliký počet podřečí a ještě wětší různorečí se dělí. Znatelé domácí mluwy za takowá uznávají patery: a) *Hornokra-*

*inské*, w němž troje *l*, měkké, twrdé a prostřední; *č* neb *ć* místo *k* před *e* a *i*; *ć* místo *čr* we slowích če m. čres (přes), čěšna (třešně), čeva (střewa) atd.; *h* m. *g*: hovorim, hōra; *d* na konci slabik jako řecké *θ* (*th*), ba místy jako *s*: ras (rād), médves (medwěd); *ch* místo *d* před *k*: réchko (řídko), glachko (hladko), a místo *g* na konci slow: snéch (snih), róch (roh). b) *Dolnokrajinské*, w němž jen dvoje *l*, prostřední a měkké; *ej* místo *è*: srejda (středa), mejsto (město), *je* místo *ę*: mjeso (maso), svjety (swatý); *u* místo *o*: nebu (nebo). c) *Wnitrokrajinské*, w němž jedno prostřední *l*, a wkładné polohlásky *i* a *u* plně se wyslowují: bolézin (nemoc), dlug (dluh). d) *Korutanské*, vlastně tak řečené, w němž *ue* místo *o*: gospued (hospodin), bueg (bůh), skuez (skrz); *è* prwotní: besěda, potřeba, zvězda (hwězda); *a* místo *e*: v nebesih (w nebesích), tabej i taba (tebe); *h* místo *g*: hōra, hovorim. e) *Štyrské*, w němž *ü* místo *u*: krüh (kruch), küpiř (kaupil), kücharca (kuchařka); toto *ü* z částky *i* w dolním Krajinsku, w tak řečené Krajně. K těmto, co zvláštní různorečí, ještě připojiti dlužno f) *uherské*, w západních Uhřích, co pokračowání štyrského, a g) *rezjanské* i *furlanské*, we Wlašich, co zvláštní, ostře oddělenau odrůdu korutanského podřečí.

SLOWESNOST. Welmi staré a wzácné památky tohoto nářečí zachowaly se w latinském rukopisu druhdy Frisinském, nyní Mnichowském, psaném mezi 957—994, rukau, jakž podobno, biskupa Frisinského Abrahama, totižto tři kusy nábožného obsahu, wydané w Petrohradě (Pamjatniki slow. slowesnosti, 1827) a we Wídni (Glagolita Clozianus, 1836). Potom následuje přestávka několika století, až do polowice wěku XVI, w němž učení německých reformatorůw do

Štyrska, Korutanska i Krajny wnیکlo, a učení kněží *Truber* [1550—1586], *Juríčič* [1562], *Krell* [1567], *Dalmatin* [1576—1589], rektor *Bohoríč* [1584] a j., o rozšiřování jeho nejen austně ale i písemně úsilnau péči wedli. Tehdáž, podporováním wnitro-rakauských stawůw, zvláště nákladem štědrého Maecena, Janeže pána z Ungnadu, wytištěno w Lublaně, Tubinku, Urachu, Witenberku, Řezně, Norimberku a j., mnoho nábožných a bohoslužebných knih, mezi nimiž i celá Bibli [Witenb. 1584]. *Bohoríč* sepsal prwní korutansko-slowenskau grammatiku [1584]. Po udušení na začátku XVII stol., z rozkazu císa. Ferdinanda II, zvláště přičiněním a prací biskupa *Krěna*, protestantismu w těchto zemích, wydávali katoličtí kněží potřebné pro nábožné a mravné vzdělání lidu knihy w nářečí domácím, řídčeji w běhu XVII stol., hustěji ode druhé polowice XVIII století do nynějška. Na konci dotčeného století přeložena a wydána, společnau prací několika horliwých kněží, i celá Bibli [w Lublaně 1791 sld.]. Pracováno we mluwnici a slowniku s obzvlátní pilností. Do téhož času padají i prwní zdařilé pokusy w básnictwí od *Pohlina* [1780], *Dewa*, *Linharta* a *Wedníka* [1780—1819], na něž w nowější době některé neméně zdařilé plody od *Jarníka* [1814], *Prešérna* [1830], *Kastělice*, *Župana* a j. následowaly. W třídě vzdělawatelných spisůw vynikají práce biskupa *Raunikara* [1813 sld.] jak čistotau, tak i spráwnosti slohu. Dobrau mluwnici podlé Dobrowského saustawy wydal *Metelko* [1830] a pro podřečí štyrské *Dainko* [1824], pro korutanské dle *Gutsmanna Jarník* [1829]; slowniky wyšly od *Jarníka* [1832] a *Murka* [1832]; zbirka národních písní od *Wřaza* [1839] a *Kerytka* [1839]. Wla-

stnosti štyrsko-slowenského různorečí w západních Uhřích poznány býti mohau z přeložení N. Zákona od *Küzmiče* [1771, 1818], z Kancionálu od *Barly* [1823] a jiných nábožných knih, jakož i z mluvnice jazyka uherského od *Košiče* [1833] tímto různorečím psané.

---

## O D D Í L II.

### MLUWA ZÁPADNÍ.

---

#### §. 17. *Pole, znaky a řeči.*

**POLE.** Mluwa tato panuje w zemích od Polákůw, Čechůw, Morawanůw, Slowákůw a Lužičanůw obydlených a do pěti státůw, rakauského, ruského, pruského, saského i krakowského wtělených, dosahujíc w celosti na seweru wýsadku Helského, na jihu Dunaje nad Komárnem, na východě Horodna, Krásnéhostawu i Humenného, na západě Horšowa Týnu w Čechách, roztrauseně pak na východě daleko, až po Dněpr, do sídel Bělorusůw a Malorusůw, na jihu až k hranicům tureckým do sídel Maďarůw a Srbůw zabíhajíc. Slowanůw do tohoto pořadí patřících počítámeť l. 1842 dohromady 16,674.000, mezi nimiž Polákůw 9,365.000, Čechůw, Morawanůw a Slowákůw 7,167.000, lužických Srbůw 142.000, a z těch ze všech w rakauském státu 9,464.000, w ruském 4,912.000, w pruském 2,108.000, w saském 60.000, w obci Krakowské 130.000.

**ZNAKY.** 1) Přisuvné *d* před *l*: *sadŕo* (*saŕo*), *mydŕo* (*myŕo*), *kadidŕo* (*kadiŕo*), *modliti se* (*moliti sja*). 2) *d* a *t* před *l* a *n* se newysauwají: *jedŕ* (*jaŕ*), *padŕ* (*paŕ*), *vedŕ* (*veŕ*); *sčetŕ* (*sčeŕ*), *květŕ* (*cvěŕ*), *wadnu* (*vjanu*, *venu*), *switnu* (*swěnu*). 3) *l* místo změkčujícího *j* po retních se nepřisauwá: *zemja*, *země* (*zemla*), *lowen* (*lowlen*), *stawěti* (*stawlati*). 4) *p* we slowě patřiti, *patř*, *patřyc* (*motřiti*).

**ŘEČI.** Čtvery: *leská, česká, lužicko-srbská* a *polabská*; první a poslední s jedním, druhá a třetí se dvěma nářečími, o nichž tuto w krátkosti se wyloží.

---

## H L A W A I.

### ŘEČ LESKÁ.

#### §. 18. *Pole, znaky a nářečí.*

**POLE.** Řeč, kterauž my od mohutných někdy Lechůw (i we starých Čechách známých) *leskau* nazýváme, někdy mnohem wětší prostranstwí, nežli podnes, zaujímalá; neboť i wětwe slowanské, druhdy w zemích po obojí straně Odry ležících, teď buď docela, buď aspoň z wětší částky poněmčených, w Pomořanech, we Slezku atd., bytowawši, mluwily, dle hodnowěrných swědectwí a neomylných známek, ač různými, wšak nicméně w celosti k leské řeči náležícími nářečtmi. Za našich časůw pole leské řeči obmezeno jest na prostranstwí od Polákůw zaujaté.

**ZNAKY.** 1) Nosowé *a*: *kaŕ* (*kaut*), *saŕ* (*saud*). 2) Nosowé *e*: *mje*, *cje*, *sje* (*mě*, *tě*, *se*). 3) Dwoje *l*, a) twrdé *ŕ*: *igŕa* (*jehla*), *ŕaka* (*lauka*), *plac* (*pláč*), *miŕy* (*milý*), *bjaŕy* (*bilý*); b) měkké *l*: *sklep*, *lišc* (*list*), *lipa*, *len*, *gladač* (*hleděti*), *gešle* (*hausle*), *glina* (*hlina*),

šelest; tento rozdíl i v řeči ruské se nachází, v české dávno zmizel.

**NÁŘEČÍ.** Po zaniknutí nářečí leských u Slowanův nadodranských i baltických trváť podnes jen jedno nářečí *polské* s oddílným podřečím *kašubským* a několika různorečimi.

### §. 19. *Nářečí polské.*

**POLE.** Čára, nářečí toto obmezující, vychází nad Grodnem u wtoku Černé Hanše do Nemna a běží k sewerozápadu, pod Sejny, ku Přerosli, kdež do zemí pruských wchází; odtud se táhne dále na západ pod městem Goldapem přes Šabinu až k jezeru pod Nordenburkem; odtud sestupuje k jihovýchodu o míli na západ za jezerem Nebolským až pod Biskupec na řece Dimmeře, záhybem k seweru pod Seeburk, dále rovným směrem k jezeru Jezerku a nazpět k řece Drwenci až do austí Wely nad Nowým městem, naposledy sewerním záhybem přes Biskupice až téměř k Wisle o dvě míle jižněji pod Kwidzynem; odtud se točí na jih východním pobřežím Wisly přes Grudziaž, Chefmno, Toruň, kdež se korytem Wisly k seweru pod Kozibor wrací a přejdauc za Wislu až do Plonkowa a Liškowa se spauští; odtud se obrací zpátečně dříve k sewerozápadu, pak k seweru přes Dombrowku a Ostrowo, mimo Bydgość, postaupá blíže k Wisle, vylučuje Swiecie, Nowé, Gniew, běží západním ramenem Wisly u Tčewa, vychyluje se na západ okolo Gdańska, a dochází moře nad Sopotem; odtud jde břehem mořským dříve k seweru, pak k západu až za jezero u Gradu, jímž řeka Lupow do moře se wlévá; zdeť se obrací nejdříve na jih a potom na východ asi přes



Kozelec, Stojentin, M. Janowice až téměř k městu Lawenburku na Lebě, pak se vyhýbá na sewer za Goldentow; odtud se kloní rozmanitými záhyby a oklikami k jihu a jihozápadu, běžíc západním břehem jezera Lupowského, wedlé Bytomu, Kremersbruchu, řeky Brdy, okolo Tuchole, Kamene, Złotowa č. Flatowa, Wysoké k austí Kudowy do Noteci, dále Noteci až do wtoku Drawy mezi Wielynem a Dreznem; odtud sestupá jihovýchodním směrem k Wartě pod Miedzichodem, obchází Babimost, Keblew, Wschowu, kdež se až téměř k Odře přimyká, Zaborow, Bojanow, Rawič, Frejno, Miedzibor, Sycow, Reichthal, Bytčynu, Gořow; odtud se wrací k západu, přechází Odru u wtoku Brenice, mezi Břehem a Opolím, jde pomimo Nemozlina a Stynawy až za Prudnik a Bělu, kdež k hranicům rakauským dochází; odtud, obcházejíc poněmčilé okolí Hlubčické, u městečka Sudic do čáry nářečí českého padá a po též čáře, wstapiwši u Morawského Ostrowu do Rakauska až k hranicům země uherské u hory Sulowé nade wsemi Beskydem s morawské a Podwysokau s uherské strany dobíhá; odtud se táhne na východ rozhraním králowství halicko-wladimirského od uherského až do Spitzkowie pod Jordanowem, kdež do Uher wchází, několik wsi stolice Orawské (Podolek, Sarnu, Harkabus, Bukowinu, Orawku atd., dle jiných jsau to polowiční Slowáci), pod se pojímá, pak horau Chotarem řečenau opět k hranicům obau králowství se wrací a jimi dále na východ až pod Piwničnu na Popradu běží, kdež do hranic nářečí maloruského, již wyznačených, wpadá, a jimi nejprwé k východu, potom přímo k seweru až k austí říčky Přeseky w Buh se nese; zdeť wpadá w pomezí nářečí bělo-

ruského, rovněž již popsané, jímž k seweru až za Horodno ke wtoku Černé Hanše do Nemna běží, kdež se skonává. Podlé toho panuje řeč polská w císařství ruském w celém království polském, wyjmauc gubernie Augustowské díl sewerní a Podlaské i Lubelské díly východní; w království pruském w částce východních i západních Prus, w malé částce Pomoří, we welkoknižetství Poznaňském, s malými výminkami, a w částce Slezska; we swobodné obci Krakowské; naposledy w císařství rakauském w Těšínsku a w západních okruzích království halicko-wladimirského, t. Wadowickém, Bochenském, Tarnowském celém, Sandeckého, Jaselského i Řešowského většší částce, a Sanockého malé částce. Než užíwání jazyka polského daleko za hranice těchto tak wyznačených zemí se prostírá: neboť nejen w mnohých guberniích, od Litwanůw, Bělorusůw a Malorusůw zalidněných, a sice na seweru až do končin gubernie Kuronské a Pskowské, na východě až do pomezí gubernie Smolenské a do Dněpra, na jihu až do pomezí gubernie Chersonské, tak též we všech od Rusínůw zalidněných okruzích království halicko-wladimirského w Rakausku, t. w celém oboru někdejšího polského království, jak do r. 1772 stávalo, šlechta a měšťanstwo, místy i wesničané (n. př. w Haliči mezi Zaršynem i Bukowskem, jihozápadně od Sanoku, též okolo Feldštyna a Chyrowa atd.), jsau větším dílem Poláci; nýbrž i w krajinách státu pruského u prostřed mezi Němci, onde i onde celá od Polákůw zalidněná okolí se vyskytají, n. př. w západních Prusích pod Kwidzynem, okolo Chojnice a j., w Slezsku západně od Namysława, okolo Laskowic, a s této strany Odry w powětě Olawském, též na řece Slęze

atd.; k nimž w Rakausku ještě město Lubownu s okolím w Uhřích počísti lze. Naproti tomu nacházejí se u prostřed lidu polského četné německé osady, zvláště we východním Prusku mezi Osau a Drwenci; dále na dolejší Wisle celý klín osad a měst od Elb-  
łagu až pod Nakło, Gniewkowo a Toruń; potom w Pomořanech, w Poznańsku a Slezsku všudy w končinách sídel od nás za polské vyznačených; naposledy w Haliči porůznu, n. př. na Dunajci pod St. Sačem atd. Nářečí polské mezuje na východě nejprwé s běloruským po čáře od Horodna až k Buhu, potom s maloruským po čáře od Buhu až ke Šlach-  
towé pod Piwničnau; na jihu s uherskoslowenským po čáře od Piwničné na Popradu až k hoře Sulowé mezi Beskydem a Podwysokau; na západě s českým po čáře od hory Sulowé až k Sudicům; dále s německým po čáře od Sudic až k moři baltickému; na seweru opět s německým po čáře od Sopotu nad Oliwau až k jezeru pod Nordenburkem, a naposledy s litewským od dotčeného jezera až k austi Černé Hanše do Nemna nad Horodnem. Z obzvláštních jmen, s pomínutím starých a obecných *Lechůw*, *Welkopolanůw*, *Malopolanůw*, *Pomořanůw* atd., stůjte zde jen některá: *Mazuři* w někdejším Mazowši, jejichž oddíl *Kurpi* w končinách Podlesí, *Kujawané* w někdejších Kujawách, *Slezáci* we Slezsku, *Horalé* w západním Haliči dvojí, bílí a černí (Horalůw stolice Nowý Targ, sídla Jordanow, Makow, Sucha, Żemb-  
čyce, Żywiec, Sač Starý i Nowý, Krościeńko, Limanowa, Tymbark, w Sandeckém Gorlice, Ropa, Myslenice), *Kašubi* w Pomořanech, o nichž šířeji níž, nepotahující sem množství jmen dle názwůw měst skrojených, jakkoli obvyklých a běžných, n. př. Kra-

kowjáci, Haličané, Poznaňčané, Hněžňané, Kališané, Dobřýňané atd. Polákůw l. 1842 počítalo se 9,365.000, a sice podle státůw w Rusku 4,912.000 (z těchto 3,728.000 w králowství polském, a 1,184.000 w západních guberniích, t. we Wilenské, Horodenské, vlasti Bělostocké, gubernii Minské, Wolyňské, Podolské, Kyjewské, Mohylewské a Witebské); w Rakausku 2,341.000 (a sice w králowství halicko-wladimirském 2,149.000 a w Těšínsku 192.000); w Prusku 1.982.000; w obci Krakowské 130.000. Dle náboženství 8,923.000 katolikůw, a 442.000 protestantůw, těchto posledních nejhojněji we východních a západních Prusích a we Slezsku, něco málo w králowství polském a w Těšínsku.

ZNAKY. 1) *ja*, *a* místo *ě*: *vjano* (wěno), *pjana* (pěna), *śwjat* (swět), *cjaŕo* (tělo), *sjano* (seno), *las* (les), *ślad* (sled). 2) *o* místo *a* po plyných *č* a *r* s němými: *žľob* (žľab), *mľody* (mladý), *gľowa* (hlawa), *proch* (prach), *krova* (kráwa); tak i w řeči lužické. 3) *jo*, *o* místo *e*: *vjode* (wedu), *bjore* (beru), *bjodro* (bedro), *lot* (let), *broza* (břiza), *prod* (před), *sjodľo* (sedlo). 4) *jotowání* čili *změkčowání* sauhlásek před *e*, při čemž *d*, *t* w *dz*, *ć* a *e* jakž řečeno w *jo*, *o* se mění: *njebjeski* (nebeský), *sjebje* (sebe), *kjeľbasa* (klobása), *pjorun* (perun), *cjos* (tes), *kedzjoř* (kadeř). 5) *přisauwání* hlásek w slabikách polohláskami *č*, *l* a *r* zavřených, a sice buď *a*: *varkoč* (wrkoč), *martvy* (mrtvý), *sarna* (srna); buď *e*: *weľna* (wlna), *peľny* (plný); buď *i*: *wilk* (wlk), *milčę* (mlčím); buď *je*: *vjeřba* (wrba), *pjervšy* (první), *sjerp* (srp); buď *o*: *žoľty* (žlutý), *žoľna* (žľuna); buď *u*: *dľug* (dluh), *śľup* (slaup). 6) *Obměna* původního *i* a *y*, tak že po hrdelních *g* a *k* jen *i*: *srog* (krutý), *krótki* (krátký), *ginač*

(hynauti), kichać (kýchati), kipjeć (po *ch* však *y*: chybić); naproti po hustých sykawkách: *ć, ś, ź* vždy *y*: *ćysty*, *ćytać*, *śydfo*, *żyła*, *żyvot*. 7) *u* někdy místo krátkého *o*: *gura* (hora), *skura* (skora), *prużny* (prázny), *prucho* (práchno), *duł* (důl), *łuj* (lůj), *mruvka* (mrawenec); než w písmě všudy *o'* se klade. 8) *g*: *gród* (hrad), *gumno* (humno), *grom* (hrom). 9) *briskawé r*, jako w češtině: *řad* (řád), *řeka* (řeka), *strzała* (střela), *kuchař*. 10) *Šeplawé dz, ć, ś, ź* místo *d, t, z', s'*: *mjedz* (měd), *maż* (maz), *nać* (nať), *łotras* (lotras). 11) *sr* na začátku slow: *srebro* (stříbro), *sředni* (střední), *sřód* (střed), *srogi* (přísný), *sroka* (straka), *śron* (jiní), *srom* (hanba). 12) *prze* místo *pro*: *przebić* (probiti), *przebudze* (probudím), *przemjana* (proměna), *przeklinać* (proklínati). 13) První os. w přítomn. čase w mn. počtu na *-my*: *będzjemy* (budeme), *widzimy* (widíme), *znamy* (známe), *chodzimy* (chodíme). 14) twoření min. času z přičestí a pomocného *jesm'* w jedno slitých: *mjałem*, *mjałeś*, *mjelismy*, *mjeliście* (měl jsem atd.).

PODŘEČÍ. Jediné a zvláštní podřečí nářečí polského jest kašubské, o němž hned šířeji. Naproti tomu různorečí několik jest, a z těch známější a) *mazowecké*, w němž *c, s, z* místo *ć, ś, ź*: *capka* (čepice), *salony* (šileny), *zona* (žena); *s* místo *r*: *tsy* (tři); *jo* místo *je*, *o* m. *a*: *njoch* (nech), *zboroli* (zbiřali), *pon* (pán); *-ma* m. *-my*: *choćma* (choďme); b) *welkopolské*, zvláště okolo Lenčyc, w mnohém mazoweckému podobné, a přes to ještě *o* w *u*, a *a* w *o* měníci: *Vjelkupulon* (Welkopolan), *Krakuvjak* (Krakowák), *uni* (oni), *kseso* (křesají); c) *slezské*, w němž často *a* m. *e*: *będe* m. *będe*, *o* m. *a*: *pon* (pán), *Jonek* (Janek) atd.

p. 169

**SLOWESNOST.** Poláci honosí se podnes, wedlé Rusůw, nejbohatší literaturau národní mezi Slowany. W běhu jejím snadno rozeznati čtvery doby: auswitu, od počátku křesťanstwí až do Zykmunta I [1506]; rozkwětu, od Zykmunta I až do ponížení uniwersity Krakowské [1622]; aupadku, odtud až do Stanislawu Augusta i Konarského [1764]; a obnowy, od wzkríšení nauk i náprawy wksu za Stanislawu i Konarského až do nynějších časůw. W prwni době přidusila panující w Polště latina domácí řeč i literaturu tak dalece, žeť u přirownání jiných slowanských wětwi, zwlaště české a ruské, nadto málo památek přirozeného jazyka nám z ní pozůstalo. K těmto náležejí: *Žaltář* z XIV století, jež jiní Margařetě, jiní Marii Andegawské připisují, wydán we Wídni [1834]; *Modlitební knížka* králowny Hedwigy [umř. 1399], wydána w Poznani [1823]; *Žaltář*, psán w polowici XV stol., předtím w Pulawách; *Bibli* králowny Žofie, l. 1455, w Šaryském-Potoku w Uhřich; Překlady práw polských, od *Swatoslawu z Wociešyna* a *Matěje z Rožana* [1449—1450], wydané we Wilně [1824]; několiko drobných písní, auředních písemností atd. W druhé době rozwily se nauky jak wůbec, tak zwlaště w domácím národním kroji, tak rychle a zdařile, že plodowé mnohých spisowatelůw toho wěku zůstawají i pro potomstwo w nejednom ohledu wzornými. Z mnohých zde jen některá jména pro příklad připomenuta budtež. Mezi básniky slynuli: *Rey z Nagłowic* [umř. ok. 1568], *Jan Kochanowski* [umř. 1584], až do Krasického nejwětší básnik polský, *Grochowski* [umř. 1612], *Petr Kochanowski*, bratr Jana [umř. 1620], *Klonowič* [umř. 1608], *Symonowič* [umř. 1629] a j. W prostomluwě wynikají nad

jiné: *Górnicki* [umř. ok. 1591], *Mart. Bielski* [umř. 1575], *Goślicki* [umř. 1607], *Skarga* [umř. 1612], *Birkowski* [umř. 1636] a j. W této době vyšlo i přeložení celé Bibli pro katolíky od *Leopolity* w Krakowě [1561, 1574, 1577] a *Wujka* tamže [1599], pro sociniany od *Eaského* i pomocníkůw jeho w Břesti Litewském [1563] a od *Budného* w Neswězi [1570, 1572]. W třetí době literatura polská, jak rychle byla rozkwětla, tak zase rychle odkwětla a poupadla. Nepřestali sice Poláci psáti polsky, aniž se počet spisowatelůw zmenšil; ale mužný duch národu, zažehnán jsa mocnými zaklínači, uletěl, a místo jeho zaujala zdětinělost stáří. Důkladné nauky zmizely: obíráno se s malichernostmi školskými, astrologickými šibřinky a hlučnými, při tom však mělkými chwalorečmi; jazyk pestřen zaumyslně makaronismy. Celý tento okres času ani jediného welkého národního spisowatele nezplodil. We čtvrté době procitnul z otrap duch národu, a za panování Stanislawa Augusta, přičiněním zvláště *Konarského* [1773], půwodce lepšího wychování a vyučování školního, zotawila se řeč i literatura národní, ne bez wplywu franštiny, odkudž její hlavní znak až do konce století francauská klassičnost. Repraesentant tohoto věku jest básník *Krasicki* [nar. 1734, umř. 1801]. W prwních třech desetiletích nynějšího století, zvláště po založení společnosti přátel nauk we Waršawě [1800], powzněsla se spisowní řeč i literatura o stupeň wýš: od nápodobení cizích wzorůw postaupeno ke twoření w duchu jazyka národního. Chowancem tohoto věku a jeho snah i tužeb jest *Mickiewicz* [nar. 1798], twůrce nowějšího básnictwí polského, a zdařilých následowníkůw nemalý počet, mezi nimiž *Gośczyński* [nar. ok.

1805] a *Zalcwski* [nar. ok. 1800] přední místo zaujímají. W prostomluvě nad jiné vynikli: dějepisec *Narušcwic* [umř. 1796], romanopisec *Niemcewic* [umř. 1841], matematik *Sniadecki* [umř. 1830], kazatel *Woronič* [umř. 1829], *Čacki*, *Ossoliński* a j. Dobrou mluwnici polskau máme od *Mučkowského* [1825; 1836] a podlé saustawy Dobrowského od *Hanky* [1839]; auplný a důkladný slownik od *Linde* [1807—1814]; zbirky národních písní od *Zaleského* [1833], *Wejcičského* [1836], *Pauliho* [1838] a *Konophy* [1840]. Historii literatury polské psali: *Bentkowski* [1814], *Łukašewic* [1836, 1838], *Wiśniowski* [1840]; bibliografické a biografické, dílem welmi důkladné spisy wydali *Bandtkie* [1815; 1826], *Ossoliński* [1819], *Jużyński* [1820], *Lelewel* [1823], *Siarčyński* [1828], *Chodyniecki* [1833], *Jocher* [1840] a j.

### §. 20. Podřecí Kašubské.

POLE. Kašubi, obywatelé někdy k Polště náležitého, potom w XV stol. knížeti Pomořskému, konečně l. 1657 wolenci Braniborskému w léno odewzdaného panství Lawenburského a Bytomského, prwotně jistě daleko za hranice tohoto panství dosahowali, než za našeho času již tak welice ztenčeli, že jen na pomoří mezi jezerem Gradským a Čarnowickým, u wnitř do země asi po Kozelec, Stojentin a M. Janowice, čili od města Leby a jezera Lebského až téměř pod Lawenburk, tedy w sewerní polowici nynějšího okresu Lawenbursko-Bytomského, jazyk jejich jakž takž trwá, blízkému zahynutí wstříc jda. Wesnic, w nichž ještě kašubsky se mluví, jakož ani počtu obywatelůw, zejména a zewrub udati nám nemožno. — W podřecí tomto, pokudž wíme,



tištěn jedinký katechismus *Mich. Pontana*, dworského kazatele kněžny Pomořské Anny l. 1643, 1758 a 1828.

ZNAKY. 1) *é* místo *y*: *rěba* (ryba), *sět* (syt), *krě* (krew), *měš* (mys), *mě* (my), *vě* (wy); tak též u morawských Hanákůw a we skloňování i w řeči illyrské. 2) *é* místo *u*: *grěby* (hrubý), *strěga* (struha), *stědnja* (studně), *děša* (duše), *krěška* (hruška). 3) dvojhlásky *uo*, *oa*, *ao*, *ou* místo polského *o* a *a*: *kruova* (kráva), *vuoda* (woda), *muoře* (moře), *nuoč* (noc), *ruok* (rok), *ruosa* (rosa); *poan* (pán); *stao* (sto); *přoučta* (plachta). 4) přesmyk plyného *r* po předcházející němé za *a* neb *o*: *varna* (vrána), *charna* m. *chrana* (srb. *hrana*, krmě), *borna* (brána), *sarka* (straka, i mad. *szarka*, čti *sarka*), *parg* (prah), *zvarcič* (zvrátiti); nachází se též w drewanském a pořídku w bulharském. 5) *v* předsuwné: *von* (on), *vucho* (ucho), *vod* (od), *vogon* (ohně), *vjesen* (jeseň, podziměk), *vitro* (jitro), *vořtař* (oltář); řídčeji *j*: *jotrok* m. *otrok* (syn). Jest ještě několik malých a malowážných rozdílůw. Ostatně srownává se w podstatných znacích s polským a může se právem považowati jako podřečí nářečí polského.

---

## H L A W A II.

### Ř E Ě Č E S K Á.

#### §. 21. *Pole, znaky a nářečí.*

POLE. Od pramenůw Labe pod horami Krkonošskými až k Dunaji nad Komárnem a napříč od Humenného w Uhřích až za Horšůw Týn a Klenč w Čechách prostírá se w nepřetržené spojitosti pole

řeči české, pojímajíc do sebe zemi českou a moravskou z větší částky, sewerozápadní díl země uherké a malý jihozápadní kout pruského Slezka. Lidnatosti též řeči užívající počítalo se w dotčených zemích l. 1842 do 7,167.000, z níž 7,123.000 do rakauského a 44,000 do pruského státu padá, a zase 6,223.000 k římskokatolickému, 944.000 ku protestantskému náboženství se přiznává.

ZNAKY. 1) Dwojhláska *au*, čti *ou*, původně místo *a*, teď i místo *ú*: *saud*, *blauditi*, *rukau*, *nohau*, *malau*, *velikau*, *tebau*, *sebau*; u Slowákůw jen na konci *slow*, we středíně *ú*. 2) *ú*, t. *uo*, místo dlouhého *o*: *kúra*, *kúže*, *kúň*, *dúl*, *potúček*, *hradův*, *hradům*, *můžeš*, *kúleš*; což Čechové nyní wyslowují jako *pauhé ú*, než Slowáci jako *uo*. 3) přísuwné *e* před *r* místo *ь*: *čert*, *červ*, *černý*; řídčeji po *r*: *krev*. 4) přísuwné *u* po *l* místo *ь*: *dluh*, *pluk*, *kluzký*, *tlustý*, *slunce*, *chlum*; ačkoli někteří (*newšickni*) Slowáci i *dlh*, *klzký*, *tlstý*, *slnce*, wyslowují. 5) *h*: *hora*, *hrom*, *noha*, *pohan*, *pluh*. 6) *l* prostřední čili obojetné, jako německé: *leto*, *lípa*, *pole*, *klam*, *chodil*, *nosil*. 7) *c* místo *t*, *cyr. št*: *noc*, *moc*, *tisic*, *horaucí*. 8) přísuwné *t* we slohu *sr* na začátku *slow*: *straka*, *středa*, *stříbro*, *vstříc*, *stříž* (*kra*, *chorw.* a *kor. srěž*). 9) přísuwné *r* we: *rmautiti*, *zarmautiti*, *kormautiti*, *rdausiti*, *zardausiti*, *rputný*, *zarputilý*, *nevražiti* atd. 10) přidawné *t* po *c* w infin. w obecné mluvě: *moct* (*moci*), *pect* (*peci*), *řict* (*řici*), *tlauct* (*tlauci*). — Rozdíl mezi *i* a *y*, we wyslowení již ztracený, jen w písmě se zachowává.

NÁŘEČÍ. Dwoje: vlastně *české*, po Čechách, Moravě a koutě pruského Slezska, a *slowenské*, jakž je sami Slowáci jmenují, čili, jak my je pro rozdíl

nazwati chceme, *uhersko-slowenské* w sewerozápadních Uhřích. Oboje nářečí wiže až posawad od pradawni doby jeden a týž spisowní čili literaturní jazyk.

§. 22. *Nářečí české.*

POLE. Meze nářečí českého počínají se na východě w Sudetách, blízko Morawy, za městem Jabloní, běží k seweru wedlé Roketnice a Wolešnice, kdež do Kladska wstupují, přes Městečko (něm. Lewin) až ku Polici; odtud se obracejí k západu wedlé Aupice a k jihu pod Kuksem, odtud k seweru až k Roketnici nedaleko Jizery, odtud přes Hodkowice k Čes. Dubu, odtud k jihozápadu přes Jablonec, Krupy č. Krupý, Kruh a Widím k Libechowu na Labi; dále se winau k seweru Labem, za Hošku, až k Litoměřicům, kdež přecházejí Labe, chýlí se k jihozápadu wedlé Terezina, Lobosic, za Launy, Ročow, Senomaty, Manetin, Wšeruby, Plzeň až k Dobřanům; odtud se točí nahoru ke Mži a Stříbru, sestupují dolů ke Stodu na Radbuzi, k Horšowskému Týnu a dále za Klenč; odtud se táhnau na jihovýchod přes Dolní Neyrsko, Kašperské Hory, wedlé Wimberku, přes Záblaty, Prachatice, Strčice, Čakow, wedlé Čes. Krumlowa, Nowohradu, k hranicům Rakus pod Hrdlořezi, kdež do Rakus wstupují a wsi Trpnauze, Německé, Nowauwes, Krabonoš, Halamky, Rabšach a Lom obcházejí; odtud wstupují k seweru přes Jindřichůw Hradec do Žďáru a k východu přes Kumžák, kdež do Morawy wcházejí, přes Lipowec, Desnu, za Olbramow Kostel, a na jih až k samému Znojmu; odtud se točí k seweru pod Mikulowice a dále k jižnímu i sewernímu východu přes Prostoměřice, wedlé Hostěhradic, Olbramowic, Pohořelic k Židlochowi-

cům a Mikulowicům; odtud sestupují k jihu za Hustopec a Nowý Mlýn, přecházejí Dyjí pod Pulgarem, wcházejí do Rakus u Lohowce, obíhají panství Walčické a Rabensburské a wracejí se k řece Morawě u stoku jejího s Dyjí; odtud padají w rozhraní mezi Uhry i rakauským Slezkem s jedné a Morawau s druhé strany, běžíce k sewerowýchodu a seweru po řece Morawě, potoku Sodoměřickém, hřebeni Tater, řece Ostrawici až k Odře, kdež do pruského Slezka wcházejí; odtud se winau dále řečištěm Odry až pod Bohumín (Oderberk); odtud se zahybují na západ přes Křenowice, Súdice, Oldřowo, Liptinu a Pošćici nad Branici k řece Opawě, kdež opět do Morawy wcházejí; odtud se táhnau na jih k Wigstadtlu, na východ pod Kénigsberk a opět na jih ke Stramberku; odtud na západ St. Jitčina a Hranice, oklikau k seweru až k Odře, a opět dolů na jih až za Drahotuš, odtud k sewerozápadu přes Horní Aujezd, wedlé Šternberka a Unčowa, přes Ausow k Šumberku a Šimberku, kdež do Čech wstupujete s čarau nad Jabloní se pojí. Wně tohoto obmezení jsau malé jako ostrowy nářečí českého mezi Němci w Morawě w kraji Znojenském na panství Drnoholickém okolo N. Přerowa a w pruském Slezku, okresu Hlubčickém, w Baborowě, naposledy w osadách českých bratrů w Prusích, Riksdorfu, Nowéwsi, Husinci, W. i M. Táboře, Fridrichowě Hradci atd. Wnitř tohoto wyměření jsau větší i menší prostory od Němcůw obydlené u Switaw i Mohelnice, u Jihlawy, Čes. Budějowic, Brna, Olomuće, Brodku a Komořan. Chorwatští osadníci čili Podlužáci na panství Drnoholickém, Walčickém, Rabensburském a Břeclawském, tolikéž francauští w Potworowě, již, až

na Drnoholičany, nářečí českomorawské si oblíbili. Nářečí české stýká se jen na jihovýchodě, u Morawy a Tater, s uherskoslowenským, a na sewerovýchodě, u řeky Ostrawice, Odry a městečka Súdíc s polským, jsauc ostatně, jak již za časůw Ludiše a Lubora (Kr. Rkp. str. 62, w. 40 : Vesdy nám susedé Němci), odevšad obkličeno jazykem německým. Čistě české kraje w Čechách jsau jen Kauřimský a Beraunský; wětšina Čechůw w Rakownickém, Klatowském, Budějowickém, Tábořském, Čáslawském, Chrudimském, Hradeckém, Bydžowském, Boleslawském; wětšina Němcůw w Litoměřickém a Žateckém; pauzí Němci w Loketském. W Morawě přewaha českomorawského nářečí w kraji Brněnském, Přerowském, Hradištském, Jihlawském a Znojenském, němčiny w Olomuckém a Opawském. Jmen pokrajinských w Čechách již nestává (wyjma snad *Podlesi*, jižní částku kraje Prachenského, od Strakonice a Prachatic k Šumawě); tím wice na Morawě, kdež mimo Morawce, *Hanáci* na obau břehách řeky Hany, od Wyškowa až ke Kojetínu a odtud podél Morawy až ke Kokorám, Olomuci a Litowli, *Slowáci* w jižní a jihozápadní částce Hradištska a w jihovýchodní Brněnska, kdež jim *Podlužáci* a *Cherwati* říkají (přistěhowanci to z Chorwat), *Laši*, *Walaši* w Těšínsku, Přerowsku a Hradištsku w hornatých krajinách k Uhrům, tito dělicí se w *Zalesáky*, *Kepaničáři*, *Pascháři* a *Salašáky*, dále *Zabečwáci*, *Blatnáci*, *Straňáci*, *Podhoráci* a j. Počítámeť pak w Čechách l. 1842 česky mluwících 3,016.000 (Němcůw 1,145.000, Židůw 66.000), w Morawě 1,354.000 (Němcůw 603.000, Polákůw 192.000, Židůw 38.000), w pruském státu 44.000, dohromady 4,414.000, mezi nimiž 4,270.000 katolíkůw, 144.000 protestantůw.

• **ZNAKY.** 1) Vyšší čili užší hlásky místo původních širších, a sice : *e*, *í* místo *a* : duše (duša), práce (práca), země (zemja), večere (večerja), nauze (nauza), zajíc (zajac), měsíc (měsác), číše (čaša), nej- (naj-), dej (daj), tejný (tajný), krejčí (krajčí); *i* místo *u* : slib (slub), lid (lud), jitro (jutro), biji (biju), piši (pišu), čiji (čuju), kostí (kostú, soc.), maži (mažú); *í* místo dlahého *ě* : víra (wěra), píseň (pěseň), línost (lěnost); w obecné mluvě i chlib, chliv, lito. 2) *e* místo *o* a) w instr. bokem, rohem, synem, a lok. dobrém, malém, suchém; b) w přít. č. ukaz. způs. neseme, chceme, známe; c) w zastaralém min. času: nesech, nesechme, neseste, nesechu; d) we slowci: nebe. 3) *e* místo cyr. ѣ : písek, vehnati, sebrati. 4) *ý* místo *é* wšudy w obecné mluvě : zlý (zlé), dobrý (dobré), nýst (nésti), dýlka (délka). 5) *ey*, čti *ej*, místo *ý* wšudy w obecné mluvě : mlejn (mlýn), bejk (býk), pejcha (pýcha), mejdlo (mýdlo) : řídčeji místo *í* : cejtím (cítím), sejto (sítu), zejma (zima). 6) Břískawé *ř* místo *r*, *rj*, jako w polštině : řád, tvář, řetěz, řemeslo, tři, pře, při, odkud pořekadlo : nepřepepři kmotře Petře wepře pepřem. 7) *k* místo *p* : křepelka (přepelka), kapradí (papradi). 8) *st* místo *č* : střevo (črevo), střída (črěda), střemcha (čremcha), střep (črep). 9) *št* místo *šč*, *sc* : ohniště, w Polště, lidští, královští. 10) přísuwné *v* před začátečným *o* w obecné mluvě : voba (oba), voko (oko), votruby (otruby), voběd (oběd), vod (od), von (on); nachází se i w některých jiných nářečích, jsauc wůbec we slowanštině welmi rozšířeno. 11) přidawné *o* w příslowcích w obecné mluvě : vícejc (více), pozdějc (později), dálejc (dále).

**RÚZNOŘEČÍ.** Nářečí české we své vlasti, zvláště w zemi české, od přírody welmi ostrými mezemi

owarované a od spisowatelůw w běhu mnoha století dle přísných pravidel vzdělávané, již w předávní době w jednotvárný celek splynulo, tak že podnes w Čechách jen velmi nepatrné rozdíly we mluvení u obecného lidu onde i onde w horských krajích, n. př. w Krkonoších, od Wrchlabě a Jilemnice až k Semilům, ještě znamenati lze. Patrnější různost panuje na Moravě, kdež zvláště Hanáci a Walachové mnoho zvláštního a do jiných nářečí zabíhajícího we své řeči zachowali, u př. onino *e* místo *y*: ve (wy), me (my), te (ty), rebe (ryby), abech (abych), meslím (myslím); *o* místo čes. *u*, *au*, pol. *a*: bero (berau), mo (mau), hoba (hauba, huba), zarmotek, nechajo, roko (ruku, rukau); předsuwné *h*: hon (on), hozké (auzké), hoběset (oběsiti); tito *ja*, *a* místo *ě*, *e*: sobja, tobja, mja, tja, sja, sica (sobě atd.), a *r* místo *ř*: trebas, strela, prec atd.

p. 171

**SLOWESNOST.** Českou literaturu, zároveň polské, ohledem na běh jejího rozwinutí, nejpo-  
hodlněji na čtvery věky rozdělití můžeme, totižto  
1) věk mladosti, od nejstarší doby až do Husa [1410]; 2) věk mužského květu a plodnosti, od Husa až do bitwy Bělohorské [1620]; 3) věk sestárnutí a aupadku, od bitwy Bělohorské až do uwedení němčiny do všech škol a auřadůw zemských i městských [1774]; 4) věk počínajícího znowurození, od uwedení němčiny do škol až do nynějška [1774—1842]. Z první doby wytonulo potomstwu jako diwem několiko neoceněných, čarowně krásných pomníkůw čistého národního básnictví, známých pod jménem *Libušina saudu* z konce IX stol. [wyd. 1820, 1822, 1829, 1840], a *Rukopisu Kralodworského* okolo 1280—1290 [1819, 1829, 1836]. Neméně wzácné

památky, co zrcadla občanského bytování tehdejších Čechův, jsou ústavy práv, známé pod jmény *knihy starého pána z Rosenberka*, sestavené před r. 1346, snad již w XIII stol. [wyd. 1838, 1840], *řádu práva zemského*, ok. 1378—1400 [wyd. 1838—1842], a *wykladu práva od Ondřeje z Dubé*, ok. 1400 [wyd. 1838], též některé auřední písemnosti a listiny z XIV stol., wydané w *Palackého Archiwu českém* [1841 sld.] Jest ještě několik jiných pro jazyk důležitých památek českého básnictví onoho věku, nejwíc nápodobení aneb přeložení oblíbených tehdaž w západní Ewropě wzorůw; dále nemalý počet nábožných a ascetických spisůw, mezi nimiž jádrní plodowé *Štítového* [kw. 1375], překladůw žaltáře a ewangelií, ano i jiných knih písem swatých. W druhém věku, jenž s Husem se počíná, takorčka celý národ český oddal se umění bohoslownímu. *Hus* [1409—1415] reformatorem tak dobře w jazyku a literatuře, jako w náboženství, slauti může. Směr, jím národnímu duchu a tím i národní literatuře daný, trwal potom, s malými, nepatrnými proměnami, až do konečného zlomení národní síly na Bíléhoře. Celá téměř literatura onoho věku jest jen nekonečná wariace oné známé zásady: »Wšecka sláwa, wšecka krása — polní tráwa!« Není tedy diwu, že wěk ten, w němž we Wlaších Ariosto a Tasso, w Illyrsku Zlatarič a Gundulič, w Polště Kochanowski swá nesmrtná díla básnili, w Čechách ani jednoho klassického národního básníka nezplodil. Ostatně psáno mnoho a w rozličných třídách, půwodně i přewodně, a prosaický sloh se ku podiwu zdokonalil, zwláště přičiněním Bratři českých. *Řehoř Hrubý* [umř. 1514] a *Wكتورin Kornel ze Wšehrd* [umř. 1520], sami duchem



řečtiny a latiny odkojeni jsauce, snažili se vzdělati češtinu dle vyšších, klassických wzorůw: poslední pozůstawił potomstwu drahou památku w knihách o práwích českých [wyd. 1841]. Uwedením do Čech umění knihtiskařského (první tisk jest historie Trojanská l. 1468, celá Bibli wyšla 1488), a rozšířením se w nich učení německých reformatorůw zvýšila se duchowní a literní činnost národu w témž směru, jakýmž jí od Husa dán jest. Z wytečnejších spisowatelůw tohoto druhého oddilu též doby, jichž nemálo jest, připomeneme zde jen dwa, jenž wzornau češtinau psali: *Weslawína* [umř. 1599] a *Komenskiho* [nar. 1592, umř. 1672], ačkoli posledního jen wychowání a literní prwotiny do tohoto wěku padají. Než nejstkwělejší pomník jazyka této doby, w němž český duch dokázal, jaké výšky po stoletém namáhání w jistém směru dosíci mohl, jest *Bibli Kralická* [1579—1593], arcidílo, jakýmž na onen čas sotwa který jiný národ wykázati se může, plod učenosti a pilnosti osmi saudělníkůw, Bratří českých. We třetí době, po bitvě Bělohorské [1620], jak duchowní žiwot národu, tak i mateřský jazyk a literatura docela klesly. Wyhnáním přemožené strany ze země wyhrnul se kwět a sila národu na hřbitow do ciziny. Co pozůstalo, w krátkém patnácti let času předěláno a obráceno do kona i konce. Jazyk český, odkázán sedlákům a luze, u šlechty a měšťanůw wešel w potupu; do státniho jednáni uweden jazyk německý, do kanceláři wedlé českého také německý [1627], a we zpustlé třidcetitětau wálkau zemi osazowáni Němci. We školách panowala latina. Wšickni spisowé toho času nesau na sobě znaky jak aupadku nauk a oswěty, tak i žalostné zkázy jazyka. We čtvrtém

wěku doplněny prostředky ke zněmčení Čech, w třetím začaté, uwedením nowých německých škol tří stupňůw, normálních, hlawních a trivialních [1774], též podložením němčiny místo latiny co nástroje wyučování we vyšších školách [1776], a wyobcovaním češtiny ze všech auřadůw zemských i městských, zvláště wplywem tehdejšího arciwěwody, potomního císaře Josefa, přelití všech různorodých národůw rakauské říše w jeden, t. německý, zaměřujícího. W této tísní nastaupilo mimo nadání wzkríšení jazyka českého, následkem jednak vzniklého tehdáž ausilí o nauky a umění po celé Ewropě, jednak odstranění tíhoty potud na literatuře wšeho druhu w Rakausku ležící, jednak i jiných okolností. *Dobrowský* [umř. 1829], ač německy píše, začal důkladněji zpytovati sklad a historii jazyka českého; *Precházka* [umř. 1809] objewil tiskem mnohé wzácné památky starší literatury; *Kramerius* [umř. 1808] podával lidu přiměřené na onen čas potřebám jeho čtení poučného i zábavného obsahu. Lid procitnul z hlubokého, dlouhého sna. Počet spisowatelůw českých množil se rok po roce. K vyššímu stupni pozdwihl literaturu národní *Jungmann* [nar. 1773], půwodce lepšího vkusu a twůrce nowého slohu prosau i weršem. Za ním zjewili se básníci vyššího ducha, *Kollár* a *Čelakwský*. Pole literatury národní rozšířeno důkladnými pracemi zde od *Hanky*, tam od *Palackého*, onde od *Presla* a opět jinde od jiných, jejichž působení ještě trwá. Nemalá částka národu nabyła powědomí swého určení a powolání. Morawa, od starodáwna wěrná saudružice Čech, stejných s těmito w literatuře zakušowala losůw: pročež o ní zde zvláštní řeč se nečiní. — U Slowákůw w Uhřích

starších památek řeči nad věk Husitský není: w této době přilnulit oni w literatuře k Čechům, wkłady swé do obecné duchovní pokladnice podlé možnosti přinášejice. Z lůna jejich wyšel *Benedicti z Nedožer* [umř. 1615] a *Tranowský* [umř. 1637]. Pohromy, pochowawši na čas jazyk a literaturu w Čechách, nezasáhly w též míře Uher; pročež we Slowácích na schylku XVII a začátku XVIII st. čistěji a správněji psáno, nežli w samých Čechách, jakž spisowé *Kermana* [umř. 1740], *Běla* [umř. 1749], bratrůw *Bahylůw* [1734—1759], *Ambrosia* [umř. 1746], *Hruškwice* [umř. 1748] a jiných doswědčuji. W nowějších časích pole společné literatury českoslowanské w Uhřích s prospěchem vzdělávali *Tablic* [umř. 1832], *Palkowic* a *Kollár*. — Nejlepší mluwnice česká jest od *Dobrowského* [1809, 1819, česky od *Hanky* 1822]; auplný a důkladný slowník od *Jungmanna* [1835—1839]; sbírky národních písní českých od *Čelakowského* [1822] a *Erbena* [1841], morawských od *Sušila* [1835], uhersko-slowenských od *Kollára* [1834]. Historii literatury české psal *Jungmann* [1825].

### §. 23. *Nářečí uhersko-slowenské.*

**POLE.** Čára, nářečí toto obmezující, běží na východě hranicemi nářečí maloruského, již dříve wyznačenými, od austí Ternawy do Ondawy we stolicy Zemenské až do Piwničné na Popradě; na severu hranicemi nářečí polského od Piwničné až do hory Sulowé mezi wsemi Beskydem a Podwysokau; na západě hranicemi nářečí českého od hory Sulowé až do stoku Morawy s Dyjí i Myjawau; odtud se spauští korytem Morawy, Uhry od Rakus dělicím, až do Dėwina; odtud se obrací na východ přes Preš-

purek, Čekliš, Senc, Galantu, Dioseg, ke Středě na Wáhu; odtud se chýlí k jihu přes Močonok, Urmín, Nowézámky až téměř k Dunaji u Radwaně, zahýbá k seweru pomimo Perbety, Čehy, Baračky k St. i Now. Tekowu; odtud táhne k východu přes Lewice, Kostelní Morawce, Medowarce, Čabrak, Litawu pod Modrý Kamen; odtud zachází zpátky k jihozápadu k Iplu u Kosih a Kolárú; odtud se wrací k sewerovýchodu nejvíce korytem Iplu, s malým vychýlením k Sečanům, až ke Kalondě; odtud běží přes Lučenec, Rymawskau Sobotu, Balog, Lewart, wedlé Gemeru, přes Plešiwec, Kunowu Teplici, Rožnawu, Uhornau, Moldawu do Košic; odtud se spauští k jihu okolo Hanisky, wrací se na sewer do hory Ronawy nad Ruskowau, a opět se spauští k jihu korytem Ronawy až pod Ujhel; odtud přeskakuje až ku břehu Bodrogu mezi Šáryšským Potokem a Zemnem (Zemlinem), wrací se mimo Baranče přes Hardiči na sewer k austí Ternawy do Ondawy, kdež do hranic nářečí maloruského, od nichž jsme vyšli, wpadá. W tom obmezení přebývají Slowáci w patnácti stolicích sewerozápadních Uher, totiž w Trenčanské, Turčanské, Orawské, Liptowské a Zwolenské celé, w Nitranské, Spišské, Šáryšské, Tekowské, Zemnenské, Gemerské a Hontské we větší polowici, w Prešpurské, Nowohradské a Abaujwarské w menší polowici. Mimo to nacházejí se osady slowenské we dwaceti jiných stolicích, a sice w největším počtu w stolici Pešfanské (asi  $\frac{2}{5}$  obywatelůw), jmenowitě od Wacowa k sewerovýchodu, s přechodem do stolice Nowohradské, Čomád, Ača, Domoň, Tót-Djurk, Guta, Bír atd., východně od Pešti Palota, Čemer, Tarča, Cinkota, Rákoš-Kerestúr, Rákoš-Čába, Wečeš, Maglód,

potom Péterka, Bíně, dále Asod, a níž Piliš, Alberti, Ceglíd, na jihu M. Kéreš, na Dunaji Edház atd., dále mezi Dunajem a Tysau we stolici Nowohradské pod Filekowem Raďowce, Čakanház atd., w Tornanské Brakoň, w Boršodské u Miškowce Arnutowce (Arnot), Bešenowo, Kerestúr, w Uhwárské mezi Rusíny Bezowce, Jeňašowce, Rewiště, Jenkowce atd., w Báčské Petrowce, Hložany, Piwnica, Kulpin, Kisáč, Bajša, Lalič a j., za Dunajem we stolici Wesprimské Lajoš-Komárno, Černá atd., w Komariňanské Bánhida a j., w Ostřehomské Kamendín a j., za Tysau we stolici Sabolčské Niredház, w Bikešské Senteš, Sarwaš, Čaba, Tót-Komlóš, Birinčok, w Čanadské Nadlak, w Aradské Mokrá, Pitwaroš, Semlak atd., w Temešské Butin, w Torontalské Aradac, Hajdučica atd., we wojenském pomezí w německo-banátském pluku Kowačica, Padina, w Petrowaradinském pluku Stará-Pazowa atd. Na wzájem jsau i w obvodu země slowenské nejedny osady cizojazyčnickúw, a sice: německé, ať o městech, jako Prešpurek, Sw. Jiří, Pezinek, Modra, Štáwnice, Bystřice, Kremnice atd., mlčíme, we stolici Nitranské a Turčanské Něm. Práwno, Krikehaj (Handlowa), Chwojnica a j., w Tekowské Welkopolja, Perg a j. u Kremnice, w Gemerské Dobšina, we Spišské celé pásmo měst a wesnic od Gňazdy a Lubowné až do stolice Abaujwárské, mezi nimiž dvě královska a šestnáct tak jmenowaných Spišských měst (Kežmarek, Lewoče, N. Wes, Smolník, Hnilec atd.), w Abaujwárské Wyšní i Nižní Mecenazj; maďarské w Nitranské od Nitry ke Gymeši atd. Slowáci sausedí na východu s Rusíny čili Malorusy po čáře od austí Ternawy w Ondawu do Piwničné na Popradě; na seweru s Poláky

po čáře od Piwničné do hory Sulowé mezi Beskydem a Podwysokau; na západě nejdříve s Morawany po čáře od hory Sulowé do austí Dyje i Myjawy w Morawu, potom s Němci od stoku dotčených řek do austí Morawy u Děwina a dále až pod Prešpurek; na jihu s Maďary po čáře od Prešpurka až do austí Ternawy w Ondawu w Zemněnské stolici, s malau přítrží w jižních končinách stolice Spišské a sewer-ních Abaujwárské, kdež Němci mezi Slowáky sídlící s Maďary se stýkají. Obzvláštních jmen, hodných připomenutí, nemnoho: *Sotáci* bydlí we stolici Zemněnské mezi Stropkowem, Sninau a Humenným, *Hornáci* w celém podkřídli Tater, na rozdíl od *Dolnozemciův*, osadníkůw na rowinách mezi Maďary, *Trpáci*, *Krekáci*, pauhé přezdíwky, atd. Všech Slowákůw počítalo se l. 1842 do 2,753.000, z nichž 1,953.000 katolíci a asi 800.000 protestanti jsau obojího wznání, Helwetského zvláště na východě od Košic k Uhwáru, w 21 církwích we stolici Abaujwárské, Zemněnské a Uhwárské, jmenowitě w Tušicích, Terhowišti, Banowicích, Lučkách, Rewišti, Bezowcích, Jenkowcích, Jeňasowcích atd.

**ZNAKY.** 1) Široké hlásky *a* a *u*: čakat (čekati), čaša (čiše), duša (duše), prjádza (příze), zajac (zajíc), mesjác (měsíc); lubý (libý), klúč (klič), čujem (čiji), lúto (lito), plúca (plíce). 2) *a* nebo *ä* místo nosowého *e*: ma, řa, sa, maso, rjad neb mä, tä, sä, mäso, řäd. 3) *e* místo *ě*: člověk, verný, večný, v dome; než po *d*, *n*, *t* často *ě*: děcko, němý, v kútě; a dlouhé *ě* po retních wždy jako *je*: věra, měra, pěk-sok. 4) *o* místo *e* a) w instr. krokem, duchom, darom, a lok. dobrom, malom, suchom; b) w přít. č. ozn. zp. nesemo, chodímo, dámo, řídčeji *e*: ne-

seme atd.; c) we twoření slow: nebo, slunko, ohni-  
sko, líco, pleco: d) místo cyr. ъ: pěk (písek),  
hrnok (hrnek), větor (witr), ptáčok (ptáček), pri-  
šol (přišel), vojšli (wešli), zobrali (sebrali). 5) hr-  
delní *k, h, ch* před *e* (místo *ě*) bez proměny: v ruce  
(w ruce), na nohe (na noze), po streche (po střeše),  
jako we welkoruském, řídčeji s proměnou: v ruce,  
na noze. 6) Zubní *d, t* w příčestí a z těch odwo-  
zených přidavných bez proměny: pozlatěný (pozla-  
cený), chytěný (chycený), súděný (sauzený), ošu-  
děný (ošizený). 7) *dz* místo *z*, cyr. *žd*: prjádza  
(příze), núdza (nauze), medza (meze), nezobúdzaj,  
nevyvázaj. 8) *r'* čili *rj* původní: repa (řipa), reč  
(řeč), rjeka (řeka), rjad (řád). 9) *č* původní w: črewo  
(střewo), čřewice (střewice), črep (střep), čerešnja  
(třešně), čerěslo (tříslo). 10) Gen. příd. *-iho*: do-  
briho, dat. *-imu*: dobrimu, řídčeji *-jého, -jému*: do-  
brjého, dobrjému. 11) K těmto znakům možné při-  
dati některé místné, dle stolic a okolí, jako *a* místo  
*ě* i *e*: sňah (snih), sadat (sedati), lad (led), lan (len);  
*e* místo *y*: vrške, ptáke, rohe; wysutí wkladného  
*u*: slnko, stlp, dlh, žltý, klzký, tlstý, chlpatý; *v*  
místo *ř* na konci slow: dau (dař), poslau (posřař),  
prišou (přišěř). p. 177

**RÚZNOŘEČÍ.** Nářečí uherských Slowákůw jest  
mluwa lidu horského, písemně newzdělaná, z příčiny  
že Slowáci od dáwních časůw společně s Čechy a Mo-  
rawany, až k některým nowým pokusům, jednoho spi-  
sowního jazyka, t. českého, užíwali. Není tedy diwu,  
že nářečí toto we množství různorečí se rozdrobilo.  
Z těchto wytkneme zde zejména jen jedno, ponáše-  
jící se na řeč polskau, we stolici Spišské, Šáryšské,  
Abaujwárské, Zemenské a dílem i Orawské, w němž

1) šepławé sauhlásky *ć, ś, ź*, nedůsledně užívané: w leše, kačmar, čo, nakošim, kedž (kdy), bys, dze (kde); 2) *c, dz* místo *t, d'*: pojdzece (půjdete), bu-dzece (budete); 3) *h* místo *ch*: hyba, dyhac; 4) hrubé *t*: jabľučko, mładosc, spadľa, podaľa; 5) wkládawé *e, o, u, a*: serce, žořtý, puřný, barzo atd.

**SLOWESNOST.** Tato, jakž řečeno, Slowákům s Čechy a Morawany od starodáwna společna jest. W nowějších časích jali se *Bernolak* [umř. 1813], *Hollý* a někteří jiní raziti Slowákům we spisowní řeči nowau cestu, onen w grammatice [1790], slow-níku [1825] a bibli [1829], tento we wýtečných bá-sních [1824, 1841], což, jak daufáme, posawadni a na wždy žádauci »jednotě ducha we swazku pokoje« w celosti na uřmu nebude.

---

## H L A W A III.

### ŘEČ LUŽICKO-SRBSKÁ.

#### §. 24. Pole, znaky a nářečí.

**POLE.** Řeč lužickosrbská, w někdejší době po celé vlasti polabských Srbůw, od Sály přes Labe až k Odře, t. po Míšni, Lužici, i krajinách příležitých, rozšířená, podnes již jen w malé částce horní i dolní Lužice, na dyl od Lubije do Luborasa, na šir od Mužakowa do Komorowa, asi ode 142.000 duší, co na nějakém wšudy od německého jazyka oblitém



ostrowu, se mluví, na dvě nářečí, horno- i dolno-  
lužické, rozdělená.

**ZNAKY.** 1) *o* místo *e*: žona (žena), polo (pole),  
nebjo (nebe), ramjo (rámě), cofo (tělo). 2) *o* místo  
*a* po plyných *č* a *r* s němau: žlob (žlab), dfoň  
(dlaň), zfoťnik (zlatník), broda (brada), strona (strana),  
próch (prach), mróz (mráz). 3) *i* a *y* rozdílné, toto  
jako ruské *ы*: byč (býti), ty, světŷy, i po *c*, *s*, *z*:  
zyma, sym (jsem), cyŷy (celý), khcyó. 4) po *h*, *g*, *ch*  
a *k* vždy *i*: doŷhi (dlauhý), drogi (drahý), kij (kyj),  
kió (kitka). 5) *khe*, *he*, *ke*, *me*, *ne*, *be*, *pe*, *ve*, když  
jsau krátké, znějí měkce čili jotowaně, nikoli však,  
když jsau dlahé: khjetry (chytrý), hjerc (herec),  
kjeŷko (koliko), mjelu (meli), njesu (nesu), bjedro (be-  
dro), pjeкар (pekař), vjedu (vedu); než: rubé (hrubé),  
khromého (chromého), hidženému (hyzděnému). 6)  
*kh* neb *k* místo *ch* na začátku slow: khlěb, khvila  
(chvíle), khudy (chudý), khetry (chytrý), khodžic  
(choditi), khovač (chowati). 7) dvojje *l*, twrdé a měkké,  
jako w ruštině a polštině: hŷova (hlava), kŷoda (klá-  
da), pŷomjo (plamen); lěto (leto), lěs (les), klětka (klec);  
hrubé *č* hornolužicky zní jako *v*, pročez někteří i  
toto píší. 8) měkké *r*: řany (řádný), njeřad (neřad),  
pjeкар (pekař), kovař (kovař). 9) proměna měkkého  
*r*, někdy i twrdého *r*, po *p*, *t* a *k* w *s*, kterěz někdy  
jako *s* neb *š* zní a tak i píše se: hluž. pśasò (přá-  
sti), pśed (před), wotśic (ostřiti), bratśe (bratře), sotśa  
(sestra), kśiż (křiž), dluž. pśasaś (prosiť), pśawica (pra-  
wice), tśochu (trochu), tśawa (tráva), kśik (křik), kśu-  
py (kraupy). 10) *h* předsuwné: hokno (okno), huzda  
(uzda), hobaj (oba), hinajki (jinaký), hič (jíti). 11) *v*  
předsuwné: hluž. wohen (oheň), wobróč (obruč), wotc  
(otec), dluž. wot (od), woci (oči), wotśi (ostrý). 12) wy-

sauwání *e* místo *o* stojícího: hluž. votc (otec), věnašk (věneček), dluž. ptašk (ptáček), skock (skoček). 13) odsauwání sauhlásek *h* a *v* před jinými na začátku slow: řadki (hladký), nězdo (hnězdo), rimač (hřímati), vězda (hvězda), hluž. róna (brána), řosy (wlasy), čera (wčera), dluž. cora (wčera), jasořy (weselý), šikjen (wšecken); než *g* w dluž. obyčejně zůstává. 14) odsauwání *s* před *tr*: votšic (ostriti), truna (struna), sotša (sestra), tšjecha (střecha), trašlivi (strašlivý), častěji w hornolužickém, řídčeji w dolnolužickém. 15) Gen. mn. p. u ženských na *-ov*: dušov (duši), ženov (žen), muchov (much). 16) Dwojný počet jak we skloňování, tak i w časování, pilně šetřený.

NÁŘEČÍ. Ačkoli řeč Srbůw lužických té doby již, přewahau silnějších sausedůw, do těsné obruby několika malých okresůw wměstknána jest; však nicméně nejen na dvě určitě od sebe odlaučená nářečí, horno- i dolnolužické, nýbrž i na několiko podřečí se dělí. Domáci znatelé počítají pauze w hornolužickém nářečí čtvero podřečí, t. Lubijské, Budyšinské, Holanské a mluwu katolických Srbůw, k nimž jiní ještě přidávají páté, t. prostřední mezi nářečím horno- a dolnolužickým. Důkladnější malicherných těch rozdílůw wyměření a wysvětlení učeným domorodcům zůstaweno budiž: my přejdeme k nářečím.

### §. 25. Nářečí hornolužické.

POLE. Hranice, w nichž se toto nářečí zawírá, počínají se u řeky Nisy sewerně nad Mužakowem, a jdau na západ rozhraním okresůw Mužakowského i Žarowského, potom onoho i Hrodeckého, ke stoku M. i W. Sprewy pod Špreci; odtud se táhnau

jížní stranau wedlé Zabrodu a Bluna k W. Parcowu; odtud pokračují rozhraním okresůw Wojereckého a Kalawského blízko ke Komorowu; odtud se obracejí k jihu za wsí Tačeci, wedlé Bokowa a Lipy, za wsemi Krepjeci, Žurici, Palowem, Zemici a Trechowu; odtud přecházejí k východu za wsemi Welečinem, Korzymem, Kumłandem a Starým Lubijem až k městu Lubiji; odtud běží přímo k seweru podýl a okolo wsí Budy, Opole, Khořmu, Hošnice, Hamoršča, Spáleného a Zahoře; odtud přes Nisu za Wjesk a Kobeln, kdež nad Mužakowem do tečky, od níž jsme vyšli, wpadají. Podlé toho sídlí Hornolužičané w okresech Budyšinském, Wojereckém a Mužakowském, sausedice na seweru, od Mužakowa až ke Komorowu, s Dolnolužičany, ostatně všudy Němci otočeni, jakož i wnitř tohoto wymezení s nimi promícháni jsauce. W tomto prostranstwí počítá se lidu asi 98.000, z nichž 60.000 w saském, 38.000 w pruském státu, a sice 88.000 protestantůw a 10.000 katolíkůw. Z pokrajinských jmen známá jsau *Holanůw* (*Holanjo*), obywatelůw lesůw na panstwí Wojereckém a Mužakowském, a *Polskych* (*Polscy*), w rowinách jižněji pod oněmi meškajících.

**ZNAKY.** 1) Místo *ь* a *ъ* buď *e*: velk, verba, buď *o*: počny, čorny, buď *y*: cyrču, dyrkotam, syřza. 2) *u* často místo *o*: hulc (holec), kruvař (krawař), štu (kdo), dwur, puř. 3) *h*: torhać, noha, roh, bohaty. 4) *dź* a *ć* místo *d*, *t*: džak (dík), čeledž, pjedž (pid), džiw (diw), wičaz (witěz), dawać (dawat), brodzić (broditi). 5) *s* místo *š* po *d* a *t*: mřódsi, sřódsi, radsí, krótsi, bohatsi. 6) Praes. indic. 1 osoba *-u*: biju, wuknu, prošu, honju, ćeřu (ill. *teram*, *pello*),

mjenuju, spytuju, kdež w dolnolužickém -m: bijom, pšosim, řovim, mažom, řežom.

**SLOWESNOST.** Lužičtí Srbowé, ač malá wětew, předce pro rozdíl nářečí w literatuře, pokudž ten skrowný počet jejich nábožných a jiných knih tak slauti může, na dvě se oddělili. Řeč lužická, zajisté již welmi časně potlačowána a pronásledowána (w Lipsku a Míšni l. 1327 užitwání jazyka srbského zákony přísně zapowěděno), ze staré doby, až do času reformace, nižádné písemné, na naše časy došlé památky na swětlo newydala. Léta 1520 začalo se učení reformatůw z Witenberka po Lužici šířiti, a ewangeličtí kněží pokusili se o přeložení nejpotřebnějších knih pro služby boží a lid. Stawowé lužičtí, we swých snešeních l. 1538, 1551 a 1570 o zwelebení škol a církwi se zasazujíce, též duchowenstwu potřebu důkladné známosti domácího srbského jazyka na srdce wzkládali. Z XVI stol. zachowaly se w rukopisech Agendy, t. řád služeb božích, a w knihowně Berlínské i celý Nowý Zákon od *Michala Jakubice* l. 1548 na srbsko přeložený. Tiskem wyšel jen Lutherůw katechismus od *Wauricha*, w Budyšině 1597. W třicetileté wálce úsilně pracowáno o wykořenění jazyka národního, a 16 far zněmčeno. Po utišení té wichřice ujal se w druhé polowici XVII stol. potřeb lidu srbského a přes půlstoletí o vzdělání jeho ústy i písmem horliwě se zasazowal *Frcncel* [umř. 1706], přeložiw písma swatá a wydaw mnoho nábožných knih. Pro katolické Srby zarazil nowý způsob psání *Ticinus* [1679]. Léta 1716 založen w Lipsku a l. 1749 we Witenberku zwláštní ústaw pro lužické protestantské kazatele, a již něco dříwe, t. leta 1704, w Praze seminář pro katolické kleriky. Od té doby wycházely bohoslužebné a ná-

božné knihy něco častěji; anobrž *Möhn* i o časoměrné přetlumočení několika zpěwůw z Klopstokowy *Messiady* se pokusil [1806]. Celá biblii vydána pro ewangelíky pětkráte, l. 1728, 1742, 1797, 1821 a 1823; *Swotlíkůw* překlad pro katolíky zůstal netištěný. Nejnowěji vydali *Haupt* a *Smoleř* sbírku národních písni [1841]; *Jordan* začal malý časopis: *Jutrničku* [1842]. Dobrou grammatiku, dle saustawy *Dobrowského*, sepsal *Jordan* [1841]; snesitelného slovníka posawad není. *Smoleř* a *Jordan* uwedli nowý důslednější prawopis.

### §. 26. *Nářečí dolnolužické.*

POLE. Čára obwodná vychází na seweru od osady Šénhéhe, běží k jiozápádu, nad wsemi *Ochosem*, *Bieřegurami*, *Mišinem* a *Kšadowem* až k *Bobelicům*; odtud se spauští k jihu za wsemi *Lubnjowem*, *Kawkoici*, *Pšinau*, *Lazem*, *Rašinau*, *Wuješkem*, *Šedliščem* a *Košinau* až k rozhraní obau nářečí mezi *Komorrowem* a *Tačeci*; odtud se wrací na východ po wyměřeném již rozhraní obau nářečí až ke stoku *M.* i *W. Sprewy*; odtud se wznáší k sewerowýchodu rozhraním okresůw *Grodeckého* i *Mužakowského*, pak se točí k seweru rozmanitými oklikami za wsemi *Síkem*, *Rjaščany*, *Dubrawau*, *Wiwowem*, *Zakrowem*, *Radowici*, *Janšoici* a *Pustými Drěwci*, a wpadá do počátečné tečky nad osadau *Šénhéhe*. W tomto obwodu, t. w částce okresůw *Chotěbuzského*, *Kalawského*, *Grodeckého* a *Žorawského*, počítá se asi 44.000 dolnolužických *Srbůw*, wesměs *protestantůw*, na jihu s *Hornolužičany* se stýkajících, ostatně wšudy od *Němcůw* obklíčených.

ZNAKY. 1) Mimo *e*, *o*, též *a*, *ja* místo *ь* a *ъ*: persc̄en (prsten), poŃny (plný); carny (černý, cyr. č̄rny), mjac (meč, cyr. mьč). 2) *a* a *ja* někdy místo *e*: jaden (jeden), vjasoŃy (weselý), vjacor (večer), njasony (nesený), gajašk (háječek). 3) *o* místo *e* mnohem hustěji než w hornolužickém, zvláště po měkých: bužoš, bužo, bužešo (budeš, bude, budete), ryjašo (ryl), ryjoš (ryješ), hluž. budžeš, budže, budžeče, ryjaše, ryješ. 4) *g* místo *h*: bog (bůh), togo (toho), drugi (druhý); než w předsuwce *h*: hobaj (oba), hokno (okno). 5) *c* m. *č*: voci (oči), cas (čas), ciniŃ (činil). 6) *s* místo hornolužického *ć*, cyr. *т*: Ńokś (lokeť), puś (pauť), woŃaś (wolať, wolati), wiześ (widět, widěti), pŃaśony (placený, od platiti). 7) *z* místo hornolužického *dź*, cyr. *д*: zeń (džeń, den), bužoš (budžeš, budeš), žiw (dźiw, diw), žerz (žerdź, žerd). 8) *r* místo *ž*, jako w illyrštině: tuder (tudež), nižer (nikdež). 9) *g* před sauhláskami na začátku slow newysuté: gŃawa (hlawa), gŃos (hlas), grac (hráč), grom (hrom); někdy však i ned místo gned (hned) atd. 10) Praes. ind. w 1 os. na *-im* a *-em* neb *-om*: pśosim, Ńovim, bijom, mažom, hluž. prošu, Ńovju, biju, mažu.

p. 175  
SLOWESNOST. Nářečí dolnolužické stejným časem s hornolužickým, t. w době reformace německé, písemně vzděláwati se počalo, dle svědectwí rukopisného překladu žaltáře z XVI stol. w bibliotece Wolfenbutelské, a tiskem o několik let dříwe, nežli toto, tři knih na swětlo wyneslo; neboť Lutherůw katechismus, kniha zpěwůw a agenda čili řád služeb božích, wšecky tři od *Mollera*, kazatele w Čupci w dolní Lužici, již l. 1574 w Budyšině wtyštěny. Potom lid tímto nářečím mluwící stejného s Hornolužičany zakaušel losu: pole národního písemnictwí leželo la-

dem, a o zněmčení všech Srbůw zvláště w běhu XVII stol. všemožně pracováno, tak že w čas třicetileté wálky a ještě před vyplynutím toho století 40 srbských far wokolí Beckowském a Storkowském poněmčeno. Zdařileji odporowala domácí mluwa cizozemštině w kraji Chotěbuzském: pročež někteří kazatelé, uznawše newyhnutelnost wyučování lidu své pastwy, zvláště o předmětech náboženství a mrawnosti, w jazyku přirozeném, pokusili se o spisování rozličných k tomu cíli potřebných knih. *Fabricius* přeložil a vydal N. Zákon [1709], často tištěný; *Frico* Starý Zákon [1796]: celá Biblií wyšla teprwé 1824. Jiných biblických, bohoslužebných a nábožných knih, žaltářůw, ewangelií, kancionálůw, kázání atd., wyšlo posud nezauplna do padesáti. Chudau grammatiku sepsal *Hauptmann* [1761]: slowník, ač od několikerých začatý, nespatrił swětla žádný. Z národních písni něco sebráno a wydáno od *Kucharského, Čelakowského, Smolere.*

---

## H L A W A IV.

### ŘEČ POLABSKÁ.

#### §. 27. *Připomenutí.*

Jménem Polabanůw rozumíme zde, w širším slowa toho smyslu, wšecky ony wětwe Slowanůw, kteréž někdy po obojí straně dolejšího Labe, na západě až do jezera Plonského, řek Bileny, Luny a

Sály, přebývaly, na východě Lužice a Čech, na severu moře baltického a ostrowůw jeho dosahující, a rozličných jmen, jako Weletůw, Bodricůw, Rujanůw, Wagrůw, Drewanůw atd., užíwající. Že řeč těchto již dáwno vyhynulých wětwi do pořadí řečí západních náležela, patrno jednak z rozboru jednotlivých slow we starých letopisech a listinách zachowaných, jednak též z pozůstatkůw nářečí drewanského, o němž již místnější zmínku učiníme.

### §. 28. *Nářečí drewanské.*

POLE. Drewané, jejichž jméno se ponejprwé w listině l. 1004 vyskytá, zaujímali podkrají řeky Jesny, nyní Jecel jmenowané, w pruském Starém krajišti (Altmark) a hanoweránském Lunebursku s lewa do Labe tekaucí. W okolí od nich zaujatém nalezala se města Ljauchiw čili Lojchowic (něm. Lüchow), Wojkam čili Wejdörs (Dannenberg), Ljauncij (Hitzaker), Wastrůw t. Ostrow (Wustrow), Tjörška t. Gorska (Bergen) a Klonska (Klenze). Malé toto odwětwi Bodricůw přetrwalo nejdéle bauři času a ná-tisk ciziny, zachowawši se při swém jazyku až do konce XVII stol., anobř w slabých, málo známých ostatcích swých až do dneška. Neboť ačkoli nás Potocký a Adelung ujišťowali, že jazyk Drewanůw již dáwno docela wymizel, wšak nicméně nejen Wersebe w jednom ze swých nedáwních spisůw, nýbrž i očití swědkowé z oné krajiny twrdí, žeť on ještě i podnes w saukromnosti rodin a jako w ukrytosti po některých wesnicech trwá. W nářečí tomto máme několik zbírek slow a starých formulí modliteb, krom jedné národní písně, na konci XVII stol. nedbale



a nemotorně sepsaných, od *Pfeffingera* [1698], *Henninga* [1691—1700] a *Mithofa* [ok. 1691].

ZNAKY. 1) *a* a *e* nosové: zajanc (zajíc), mangsi (maso), pangst (pěst), ramang (rámě), disant (deset), pjunta (pata), sjunta (swatý), vunzal (uzel), kungs (kus), runka (ruka), stumpit (staupiti), dumb (dub), bumban (buben), djelumb (holub). 2) Změna *i* buď w *ja*, *a*: chrjan (křen), mlaka (mléko), dara (díra), clavak (člověk); buď w *i*: viza (věže), brig (břeh), risete (řešeto); buď w *ea*: peana (pěna); buď w *jo*: ljós (les), mjoro (míra), ljoti (léto). 3) *o* místo *a*: mom (mám), joze (já), rono (rána), jomo (jáma), josin (jaseň, jesen), joji (jaje, vejce); podlé toho i *jo* místo *ja* w mjoro atd., jakž výš. 4) *o* místo *a* po plynném *r* s němau: grod (slw. hrád, krupobiti), brot, brotac (bratr), kroda (kradu); než po *l* vždy *a*: klas, vlas, slama, glad (hlad), zlata (zlato), mlada (mladý), platne (plátno). 5) *e* a *i* místo *a*: grenca (hranice), rifis (rákos). 6) *i*, *e*, *u* místo *o*: rizan (rožeň), niz (nůž), slivi (slowo), fiza (kůže), virjal (orel), vit (od); resa (rosa), smela (smola), nes (nos); rodust (radost), bufan (bočán). 7) *au* místo *u*: draug (druh), vauchi (ucho), bauk (buk), dausa (duše), ljaudi (lidé), kiljauc (klíč), jako w litewštině. 8) *ej*, *oj* místo *y*: bejt (býti), mejs (myš), rejbo (ryba), dojm (dým), vojpet (wypiti), moj (my), toj (ty). 9) přesmyknutí sauhlásky *r* původně před *a* neb *o* stojící: borna (brána), vorna (wrána), vorta (wrata), porse (prase), morz (mráz), korvo (kráva), vorblik (wrabec); totěž w kašubském, řídčeji w bulharském, často w litewštině. 10) někdy *t* místo *k*: fiza (kůže), rifis (rákos), fauchor (kuchař), farl (z něm. kerl), fauri sa (kauří se), a *l'* místo *g*: djozda (hvězda), vundil (uhel). 11) *c*, *s*, *z* místo *č*, *š*, *ž*: vicesa

(oči), vicir, vicor (večer), corna (černý), vaucka (wlček), rici (řeče), vausesa (uši), sauset (sušiti), dausa (duše), zejvat (žiwot), zena (žena), niz (nůž), rizan (rožeň). 12) v předsuwné w násłowí: vilsa (olše), vaul (úl, aul), vakni (okno), vaucet (učiti), vundir (auhoř),  
*p. 177.* vausta (usta).



## Č Á S T K A II.

### J A Z Y K O W É C I Z Í.

---

#### §. 29. *Indoeuropejští.*

**K**menové, k jejichž wypisování přikračujeme, jak velikostí a rozsáhlostí swau, tak i zeměpisným položením, potahmo na Slowanstwo jiní jiných jsau důležitější a známější; neboť co někteří z nich, jako německý, wlaský atd., ode starodávna se Slowany sausedící, buď mohutností buď vzdělaností swau, dáwní nebo nynější, wysoce se stkwí, toť naproti tomu jiní, n. př. arbanský, osetinský atd., i se Slowany slabších swazkůw mají, i z ohledu moci a duchovní vzdělanosti na mnohem nižším stupni stojí. O jedněch i druhých, zvláště za nowějších časůw a w jazykoslovním ohledu, tolik již w rozličných zemích a jazycích, w Němcích, Angličanech, Francausku, Rusku, a sice důkladně psáno jest, že každý, komu o nabytí lepší známosti o nich činiti jest, nenesnadno potřebných k tomu pramenůw a pomůcek nalezne, čehož o kmenu slowanském, w cizích literaturách, bohužel, jen otčímsky pěstowaném, w prawdě říci se nemůže. Z té příčiny, nechtíce powrchně opakowati, co již jinde šíře a lépe řečeno jest, a poněwadž meze přítomného spisu nám co nejwětší možnau krátkost za powinnost ukládají, nemůžeme zde o kmenech plemene indoeuropejského a sewerského w též obšírnosti, jako

o slowanském, jednati, nýbrž přinuceni jsme podotknouti pauze toho, což k nynějšímu předsewzetí našemu, to jest k wyswětlení polohy a wzájemných poměrůw jejich, pokudž na zeměpisné naší mappě obsažení jsau, newyhnutelně potřebno býti se widí. Pojednámeť pak stručně o kmenech těchto w témž pořádku, w kterémž jména jejich na tabulce w zeměwidu položena jsau.

1. KMEN LITEWSKÝ. Sídla tohoto, půwodem, jazykem a powahau swau Slowanům nejpříbuznějšího kmene opírají se na východě o sídla Nowohradských Welkorusůw a Bělorusůw, po čáře od Pečor až do Zaškewičůw na Wiliji, na jihu a jihozápadě o sídla nejdřiw týchže Bělorusůw po čáře od Zaškewičůw až do Horodna čili určitěji do wtoku Hanče w Nemen, potom Polákůw po čáře od wtoku Hanče až do jezera pod Nordenburkem, naposledy Němcůw po čáře od jezera pod Nordenburkem až k zátoce Kuronské nad Labiawau; na západě o moře baltické od Labiawy až pod osady Pusen a Irben; na seweru nejdřiw o Rižský záliv, wyjma pobřeží od Irbenu do Angerského jezera, na němž ostatkové Čudůw sedí, potom o estonské Čudy, po čáře od Aderkas-Mojzy přes Waltenberga-Mojzu, Rújen, Walku, Senna-Mojzu, Hanni-Mojzu, Krusta-Pils až k Pečorům, od nichž jsme wyšli. W tomto obmezení pole jazyka litewského zawírají se následující kraje ruské: gubernie Witebské weliká částka, čili druhdy tak jmenované polské Liwony, t. nynější powěty Dunaburský, Ljucynský, Řežycký a částka powětu Dryského, gubernie Liwonské jižní polowice, t. okruhy Rižský a Kesský, wyjímaje pozůstalé staré osady čudských Liwoncůw w okolí Sal-ace (Salis) jmenowaném; gu-

**bernie Wilenská bez mála celá, tak že jen na východě** a w jihovýchodním kautě, w powětech Braslawském, Zawilejském a Ošmjanském, přewaha jest na straně Bělorusůw; gubernie Horodenské sewerní částka, a sice w powětech Lidském a Horodenském až po Žirmuny a Hoži; gubernie Augustowské sewerní částka, známá pod jménem Zapuščanska, počnauc od Nemna až pod Sejny a nad Suwalky, čili tři obwody Sejnenský, Kalwarijský a Marianopolský; w králowstwi pruském drahná částka východních Prus, od sewerních a východních hranic až do Sarkawy na kose kuronské, Labiawy, Darkian a Oleška, w kteréžto straně poslední litewská wes jest Norkiten, blízko Taplakena, 7 mil od Králowce, na silnici z Instruce do Králowce. Tento celek jazykowého pole dělí se podlé nářečí na dvě půly: *lotyšskau*, we Witebsku, Liwonech a Kuronech (s wylaučením okolí Polangy, teprwé l. 1827 od gubernie Wilenské odtrženého a ke Kuronské přiwtěleného, w němž Litwané sídlí), a vlastně *litewskau*, w guberniích Wilenské, Horodenské, Augustowské a we východním Prusku. Podlé toho rozhraní mezi oběma nářečími běží stejně s rozhraním politickým mezi guberniemi Kuronskau a Wilenskau, wyjma prostor od Škud k západu, kdež čára, nářečí dělicí, přímo přes Bartawu k moři padá. Jest i w gubernii Wilenské w powětě Upitském čtvero far lotyšských, též w powětě Wilkomirském w Oknistě a Užwintách. Wně tohoto obmezení nacházejí se roztraušené osady lotyšské w gubernii Pskowské w malém počtu na samých hranicích Liwonska a Witebska, litewské w gubernii Minské jedna wes w powětě Wilejském, we Wilenské w powětě Nowohorodském též jedna wes, we Slonimském několik wsi,

n. př. Žybartowšczyzna, Norcewiči atd., naposledy we vlasti Bělostocké w powěť Sokolském několik wsi. Naproti tomu wnitř tohoto obmezení stáwáť osad jinojazyčnickůw w nemalém počtu, předewším Bělorusůw w gub. Witebské, Wilenské a Horodenské, dále liwonských Čudůw w gubernii Kuronské na pobřeží od Irbeny až do jezera Angerského a w okolí osady Radna, kteřížto poslední wšak dle nejnowějších zpráv již téměř docela wymizeli, posléze Němcůw, jenž zwláště w městech Liwonských a Kuronských od starodáwna a teď od nedáwna i we východnopruských w hojném počtu sídlí, anobřž okolo Gombina i po wesnicích hromadně se rozšiřují, ať o Polácích, co pauhé šlechtě a měšťanech, potom o Židech a Tatařích, též jen w městech se nacházejících, mlčíme. Počet wšech Litwanůw wynáší l. 1842 okolo 2,380.000, a sice Litwanůw vlastně tak jmenowaných 1,438.000, z nichž 1,282.000 do Ruska, 156.000 do Pruska padá, tolikěž 1,282.000 ke katolické, 156.000 k ewangelické wíře se přiznává, a Lotyšůw 942.000, wšech ruskému žezlu podrobených, mezi nimiž 822.000 katolíkůw a 120.000 protestantůw jest. Jedni i druzí mají swau chudau, w nowějších časích málo vzděláwanau literaturu. Litewské mluwnice a slowníky wydali, mimo jiné, *Ruhig* [1747] a *Mielcke* [1800], lotyšské mluwnice *Stender* [1761, 1783], *Rosenberger* [1830] a *Myle* [1837], slownik *Stender* [1791].

2. KMEN ROMANSKÝ. Dwoji wětew tohoto bujného a welmi rozšířeného kmene zde w uwážení se béře, walaská a wlaská.

a. *Walachowé* čili *Rumuni*. Tento, jak se zdá, ze staré zásady thracké, přimíšením římských a slowanských žiwlůw, powstalý národ bytujeť, zároweň s ná-

rodem maďarským, takořka u prostřed velikého kmene slowanského, jediné na západě národu neslowanského, Maďarůw, se dotýkaje. Hraničit pak na seweru a východě s Malorusy po čáře od Halmůw we stolici Ugočské w Uhřích až do austí Dněstru, odtud až do austí Dunaje mořem obmezen jsa; na jihu s Bulhary po čáře od Djurdjewského austí až do Widina; na západě nejdřiw se Srby po čáře od Widina až do Aradu na Maroši, potom s Maďary po čáře od Aradu wedlé Šimandu přes Ďulu, Welký Wárad, Welkau Létu a Satmár k Halmům w Ugočské stolici. Obširné země, w tomto obvodu kmene a jazyka walaského ležící, wtěleny jsau do tří státůw, a sice do rakauského východní částka Uher, t. stolice Marmarošská, Satmárská, Biharská, Aradská, Temešská, Krašowská a wlacho-illyrský pluk, potom celé Sedmihradsko, pak jižní polowice Bukowiny čili okruhu Černoweckého w králowstwi halicko-wladimínském; do ruského vlast Bessarabská, ač necele walaská, a příležití k Dněstru končiny gubernie Podolské i Chersonské (osady Werbka-Woloska nad Tašlykem, Jaružské starostwo, Rybnický klíč, t. Rybnica, Topala i Krečinowa, Jahorlycký klíč, Nestoita klíč a některé jiné); do tureckého Multany a Walachie celé; do podřízeného vysoké Portě knížetstwi srbského částka kraje Kladowského, Ključ jmenovaná, s pět-mecítma wesnicemi, též okolí Porečského a Krajiny některý díl, od Walachůw společně se Srby obydlený. Wně tohoto celistwého prostranstwi nacházíme jednotné osady walaské we východních Uhřích we stolicích Satmárské, Sabolčské, Čanadské a Torontalské, pak w Bessarabii w újezdě Kahulském, u prostřed mezi bulharskými osadníky. Mnohem zna-

menitější jsou osady tak nazvaných Macedo-Walachův čili Cincarův, kteréžto však poslední jméno téměř tolik jako přezdívka platí, w Macedonii, Albanii a Thessalii. Nejlidnatější města jejich w těch stranách jsou Wlacho-Klisura w pohoří rowinu Kosturskau od Kailarské dělicím, na Olympu a Kambunském hřebenu Kokinopol a Wlaská - Liwada, w pohoří Pindském San-Marina (Samérina) a Furka, potom asi dvanáct osad w kraji Záhoří řečeném, mezi nimiž přední Laišta, Lesínica a Malakássi; dále w okolí města Joanniny Mécowo, Serraku a Kalarítes, na východním zwahu Pindu, w kraji Aspropotamském, téměř cele od nich obydleném, weliká města Chalíki a Klínowo. Z těchto macedo-walaských osad na mappě naši wyznačeny jsou jen Tomorindža (Woskopol), Wlacho-Klisura a San-Marina. Naobrat sídlí w zemích z wětší částky od Walachůw zaujatých společně s nimi mnozí jiní národové, jmenowitě w Uhersku na seweru Rusíni, jižněji Maďari, potom Němci a Srbowé, w Sedmihradsku Maďarowé, zvláště w zemi, jenž Sakulskau (Sékelskau) slowe, Němci okolo Brašowa, Sibina, Medjaše, Bystřice atd., Armenowé w Sámošújwáru, Sin-Miklóši a Ebešfalwě, w Bukowině, Multanech a Walachii Maďarowé w několika nových osadách, w Bessarabii Němci w dewatenácti osadách, w Chersonské gubernii Bulharowé w šesti osadách u Tyraspole, o maloruských wesnicích, mezi walaskými w Multanech a Bessarabii roztraušených, zvláštňi zpráwu nečiníc. Počítámeť pak všech Walachůw l. 1842 neméně než 7,806.000, a sice w Turecku, t. we Walachii, Multanech a Srbsku, 4,324.000, mezi nimiž asi 300.000 Macedo-Walachůw čili Cincarůw w Macedonii, Thessalii a Albanii, w Rakausku 2,828.000,



jmenovitě w Sedmihradsku s pomezím 1,330.000, w Uhřích s pomezím 1,220.000, w Bukowině 278.000, w Rusku 654.000, jmenovitě w Bessarabii 554.000, w gubernii Chersonské a Podolské 100.000. Podlé náboženství jest 6,964.000 řeckého wyznání a 842.000 téhož wyznání s římskokatolickau církwí sjednocených w Uhřích a Sedmihradsku. Jazyk walaský dělí se na dvě nářečí: dakowalaské, w sewerodunajských zemích a Srbsku, s několika podřečími, a macedowalaské, w Macedonii, Thessalii a Albanii. Prvního mluwnice psali, mimo jiné, *Clemens* [1821, 1836] a *Alexi* [1826], slowníky *Clemens* [1821, 1837] a Nejmenowaný [w Bud. 1825]; druhého mluwnici *Bojadži* [1813], slowníka ještě není.

b. *Wlachové.* Tato rozšířená, lidnatá, jak zděděnau po Římanech sláwau tak i nowější vzdělaností proslulá wětew bujného romanského štěpu míchá se s wětewi kmene slowanského w králowství benátském a illyrském, též w Dalmacii w některých městech a na ostrowích. W králowství benátském sausedí Wlachové s korutanskými Slowenci po čáře od Dبلوماسي a Pontabla na řece Bělé přes Nimisu až do Brazzany na řece Idriji, a w illyrském po čáře od Brazzany na Idriji až do sw. Iwana nad Dujnem. Wýchodně od této čáry jsau jednotné wesnice wlašské u prostřed mezi slowanskými jak we Furlanech a Gorickém okolí, tak též i w Istrii (jižní cíp Istrie, od přístawu Polského a Badského, osazen jest cele Wlachy), a města we všech těch třech zemích, jakož z částky i w Dalmacii, zalidněna jsau ponejwice obywateli wlašského jazyka užíwajícími, t. buď půwodními Wlachy, buď zwlaštělými Slowany, čehož na

mappě pro nedostatek místa, též jiné překážky, označowati zaumyslně pomínuto.

3. KMEN NĚMECKÝ. Žádný z ewropejských kmenůw po tak rozšířených hranicích se Slowany nesousedí a sidly swými do sídel těchto tak rozmanitě nezabíhá, jako německý. Od jezera Nordenburského we východních Prusích až k Oliwě na břehu moře baltického a zase od jezera Gradského w Pomořanech až k Dبلوماسي na řece Bělé w Korutansku wšudy sausedí Němci hromadně se Slowany, Poláky, Čechy, Morawany, Slowáky, Chorwáty a Slowenci, rozliwajíce se hojnými, starými i nowými osadami swými přes toto rozhraní téměř do všech wlastí slowanských, tak že wyjmemeli země vysoké Portě podrobené, Srbsko, Bosnu a Bulharsko, není zemí od Slowanůw obydlených, w nichž by německých osad nestáwalo. Nemohauce pro welikost předmětu a nedostatek místa, též jiné při tom běžící překážky, na ten čas o welikém, lidnatém a w každém ohledu důležitém kmenu tomto a jeho jazyku podrobně jednati, widíme se přinucena podati zde stručný přehled hlawních osad německých, po rozličných jak slowanských tak i jinojazyčných krajinách w Rakausku, Rusku a Prusku roztraušených.

a. W *rakauském* státu prostirají se osady německé po Čechách, Morawě, Haliči, Krajině, Uhřích, Slawonii a Sedmihradsku. W *Čechách* který kraj wyhradně, které z wětší a které z menší částky od Němcůw obydleny jsau, již nahoře (§. 22) jsme řekli; zdeť připomínáme, že i w oddělených sídlech; u prostřed mezi Čechy, nacházejí se Němci předně u Budějowic we dwaceti a jedné osadě, na obojím břehu Wltawy, pak u Něm. Brodu, táhnauce se od

tohoto města na jih k Jihlawě a dále do Morawy, naposledy w jednotlivých wesnicích po různu, zvláště w sewerních a západních krajích, jež zejména wyčítati k jinému času a místu odloženo bud. W *Morawě*, mimo kraje z většiny Němci, s celým kmenem sauwisíci, zalidněné, Holomúcký a Opawský, jsaut oddělené německé wesnice, jako nějaké ostrowy, mezi slowanskými na rozličných místech, nejpočetněji u měst Switaw, Mohelnice, Třebowé a Březowé, pak u Jihlawy, sauwisíce s dotčenými osadami u Něm. Brodu, w menším počtu u Brodku, Holomúce, Brna a Komořan. W králowstwi *halicko-wladimirském* počítá se asi dewadesát osad německých, za panování císaře Josefa II a později založených, z nichž některé, hromadně sestawené, pod Lwowem, Haličem a mezi řekami Dunajem i Popradem u Sandeče na mappě naší wyznačeny, jiné, po rozličných krajích roztrašené, pro nezbytí místa wypuštěny jsau. W *Krajině* celý okres Hočewarský s osmi farami a sedmi lokaliemi (21.000 duší) Němci, od císaře Maximiliana I léta 1509 zde osazenými, zaujat jest. Podobně w Korutansku w podkrají řeky Bělé a w okolí jest šestero německých osad, jejichž jména: Malberget, Trbiž, Kokowa, Rabel atd., na mappě z dotčené příčiny neoznačených. Wes Sorica na řece Soře w Krajině, někdy německá, již se prý poslowanila. W *Uhřích*, mimo mnohá od Němcůw zaujatá swobodná města: Prešpurek, Sw. Jiří, Pezinek, Modru, Štawnici, Kremnici, Bystríci atd., nacházejí se četné německé osady dvojího původu, starší mezi Slowáky, nowější mezi Maďary, Srby a Walachy. Z oněch nejwětší a nej památnější jsau ležící w stolici Spišské a Abaujwarské, a táhnauci se od Gnazdy i Lubowné až do Me-

A 142

A 144

censajfu, mezi nimiž jsau ze jména: Kežmarek, Nowá-wes, Běla, Poprad, Podolinec, Lubice, Gňazda, Lubowna, Podhrad, Spišská Sobota, Twarožna, Wlaská, Welká, Ruskynowce, Stráže, Matějowce, Wrbowo, Smolník, Hnilec, Šwedler, Wágendrysl, Mníšky, Štos, Čtvrtek, Mecensajf a j.; méně početné jsau w Gemerské stolici Dobšina, w Nitranské a Turčanské Něm. Práwno, Krikehaj (Handlowa), Chwojnica atd., w Tekowské Perg, Welkopolja a jiné u Kremnice i jinde. Nowějších osad, zvláště od císaře Josefa II hustě zakládaných, w celých Uhřích a w pomezí, obzvláště ale w okolí zadunajském (na prawé straně Dunaje) a w tak jmenowaném Banátě, též we stolici Báčské a Pešťanské, u prostřed mezi Maďary, Srby a Walachy, takové množství jest, že od wyčítání jich ze jména upustiti musíme. To jediné připomeneme, že i we Slawonii německé osady se nacházejí: Nowá Pazowa a Bánowci w Petrowaradinském pluku, Kutjewo a Kula we stolici Požežské. Rowně starobylé, mnohočetné a lidnaté jsau osady Sasůw w *Sedmihradsku*, od jejichž wyčítání zde tím snáze zdržeti se můžeme, poněwadž nám zeměpisné domácí knihy dostatečných zpráv o nich podávají. Počítámeť pak Němcůw společně s jinými národy, Slowany, Maďary a Walachy, sídlících w Čechách 1,146.000, w Morawě 603.000, w Haliči 93.000, w Krajině 21.000, w Korutansku 232.000, we Štyrsku 600.000, w Uhřích rovněž 600.000, w Sedmihradsku 430.000, dohrom. 3,725.000; w Rakusích pod i nad Enží a w ostatních zemích 2,750.000; w celém státu 6,475.000.

b. W *ruském* státu. Osady německé w ruském státu jsau dvojí wětwe: švédské a vlastně německé. *Šwédové* přebývají w četných osadách na finland-

ském pobřeží od Gamle-Karlehy až do austí řeky Kymeny, pak na ostrowích Alandských, jsauce co šlechta a majitelé statkůw i po ostatním Finlandu, zvláště po městech, rozšířeni; naposledy na dwau malých ostrowích k Estonsku příležících, Wormsu a Runě, na poloostrowě Nuckö jmenowaném w Jekaterininské parochii a na ostrowě Dago we dwau parochiích, Pöhhäöp a Roiks, kteréžto estonské Šwedy zeměpisci mylně za Dany wydávají. Wšech Šwédůw w Rusku počítá se asi 100.000. We mnohem wětším počtu bydlí Němci w rozličných krajinách ruských. Co staří osadníci, od XII století, w Estonsku, Liwonech a Kuronech, kdež šlechta a měšťanstwo wětším dílem německé jsau, a místy ač pořídku i celé wesnice německé u prostřed mezi čudskými se nacházejí. W těchto třech krajích počítá se do 80.000 Němcůw. Co nowější osadníci, od l. 1763, 1783, 1803 a sld., roztraušení jsau Němci po mnohých guberniích císařstwí ruského, počna od Pelly na Newě a Jekaterinburku za Uralem až do N. Sudaku w Tawrii a Karasu i Burgon-Madžaru na Kumě w gubernii Předkawkaské, anobř až do neobsažených na zeměwidu našem zakawkaských osad Marienfeldu, Petershofu, Alexandersdorfu, Elisabettálu, Katarinenfeldu, Annafeldu a Helenendorfu w Gruzii. Poněwadž by auplné wyčítání těchto osad wěc byla přeobširná, stůjtez zde jen některá připomenutí, pro lepší wyrozumění toho, co na mappě položeno jest. W gubernii Petrohradské jsau německé osady Pella, Saratowka w Slišelburském újezdě, Kipen blízko Ropše, Nejdorf a Nejhuzen blízko Strělné, Fridental blízko Carského sela, Lucká, Frankfurt a Porchow nedaleko Jamburku; w gubernii Černigowské sedm

osad s 1485 obyvateli, mezi nimiž Nejdorf na Densně, a Rondowize, W. i M. Werhel', Katerinpil' pod Bachmačem u pramenův Ostra; w gubernii Woronežské Ribensdorf pod Ostrohošči nedaleko Donu, w gubernii Saratowské, po obojí straně Wolhy, od Wolžska až pod Kamyšin, sto i dvě znamenité osady německé od l. 1763, rozdělené na sedmmecítma far a jedenácte koloniálních okresůw (již l. 1826 přes 80.000 duší), jejichž dílem německá, dílem ruská jména w přidawcích pokládáme, tamže jižněji u wtoku Sarpy do Wolhy, na hranicích gubernie Saratowské i Astrachanské, proslulá osada Bratři čili Hernhutrůw, Sarepta; w gubernii Předkawkaské, na řece Kumě, nové osady Burgon-Madžar a Karas (blízké, ale rozdílné jsau Welké i Malé Madžary, rozwaliny starého města, w nichž nynější majitel, šambelan Skaržyňský, Malorusy osadil); w gubernii Tawrické, předně na pevnině, w Orěchowském (Melitopolském) újezdě, w podkrají řeky Moločné a w okolí příležícím, šedesát i pět osad dílem Mennonitůw dílem jiných Němcůw, mezi nimiž Halbštát, Prišib, Blumentál, Tifenbrun, Felsentál, Altenawa, Hejdelberk, Karlsruh a j., potom na poloostrowě přes dwanáct, mezi nimiž Hejlbron, Kronentál, Nejzac, Rozentál, Terlicenberk, Circhtál, Fridentál, N. Sudak, Otuz a j., dohromady asi 25.000 duší; w gubernii Jekaterinoslawské, w Nowomoskewském újezdě Kronsgarten a Jozefštál, pak w Jekaterinoslawském újezdě, Chortickém okresu, šestnáct osad: Nejenburk, Kronwejde, Rozentál, Berwalde, Sénwiz, Nejendorf, Šarnhorst, Nejosterwic, Ejnlage atd.; w Chersonské gubernii a pod městem Odessau do čtyřidceti osad, mezi nimiž znamenitější w Nikolajewském újezdě mezi Buhem a Tiligulem: Špejer, Karlsruhe, Štuttgart,

Worms, Rorbach, Stejf, Landawa, Karlsburg, Zulc, Katerinentál atd., pak w okolí Odeském: Manhejm, Frejdentál, Luizdorf, Libentál, Peterstál, Josefstál, Majentál, Nejburk, Francfeld atd.; naposledy we vlasti Bessarabské w okruhu Akkermanském dewatenáct osad, stýkajících se s osadami bulharskými, mezi nimiž Namajuhlu, Adelbajraktar, Džapmonhyt, Ešewej, Šewkaj a j. Lidnatost všech těchto německých osad wynáší l. 1842 do 160.000 duší, k čemuž přidámeli we třech hlavních městech, Petrohradě, Moskwě a Waršawě, též w několika osadách w králowstwi polském a w menších městech w Rusku i Polště bydlící Němce, počtem okolo 100.000, a připojímeli swrchu uvedené počty Švédůw a Němcůw w baltických krajinách, shledáme, že l. 1842 mezi 66,335.000 obyvateli říše ruské aspoň 440.000 lidí německého kmene se nachází.

c) W *pruském* státu. Udawše na swém místě rozhraní mezi německým a slowanským i litewským kmenem, zdeť jen podotkneme, že i mezi Poláky a Litwany početné osady německé se nacházejí, z nichž některé i na zeměwidu našem zběžně naznačeny spatřiti lze, n. př. we východních Prusích w okresu Gombinském, w západních Prusích w okresu Cheřmenském a Brodnickém, w Poznansku w okresu Wyřyckém a jinde. Zejména všech wyčisti na ten čas možné není.

4. **KMEN ALBANSKÝ.** Přijímáme za jisto, že Arbanasi, jak u starých, čili Arnauti, jak u nowějších Srbůw a Bulharůw slowau (dle Tureckého; sami se jmenují Škipetary, a zemi swau Škipy), nejpodobněji potomci dřewních Epirotůw, we středním wěku pod jménem Albancůw čili Albanitůw známí, podlé jazyka

ku plemenu indoeuropejskému náležejí, ačkoli někteří skaumatelé věc tu w pochybnost berau. Hraníčí na seweru se Srby na řece Bojaně a Skaderském jezeru, na dolní Čěwně, na horách pod Gusiňem a u Metoije, až do nejvyšších hor Šarských nad Prizrenem; na východě s Bulhary po čáře ode wsi Zelky u Tetowa dřiwe východním zwahem dotčeného Šarského pohoří, potom hřebenem hor Džumerka (u starých Pindus) zwaných až blízko pod macedowlaskau osadu San-Marinu čili Samérinu běžící; na jihu s Macedowlachy a Řeky po čáře od San-Mariny přes Bobuši a Iwaninu až k moři u Pargy provedené; na západě mají Siné čili Jaderské moře. We vlasti zdiwočelého a ukrutného tohoto národu, mimo Turky w pewnostech a wětších městech, a mimo několik osad macedowlaských, žádní usedlí jinorodci se nenalezají. Naproti tomu arbanaské osady prostírají se na seweru hluboce do vlastí půwodně srbských a bulharských, w nichž lid ten zwlášťe po welikém wystěhowání Srbůw do Uher za patriarchy Arsenia Černojewiče l. 1690 tak welice se rozjedl a rozšířil. Ano, někdy před aupadkem srbského cárství, podle swědectwí listin a letopisůw, celé to okolí mezi Skaderským jezerem, Drimem a Bílým Drimem z wětšího dílu zalidněno bylo Srby, čehož důkazem jsau trwající tam až podnes slowanská jména wesnic a měst. Tak n. př. wšecky wesnice od Skadra do Žabljaka mají srbská jména, ačkoli w nich nyní číří Arbanasi bydlí. Teď se naeházejí jednotné arbanaské wesnice w hranicích slowanského jazyka w Černohoře w kraji Kučském, plemeni Zatrěbském, dále w Srbstwu okolo jezera Plawy, na rowinách Metoije a Kosowa, u Nowého Pazaru, u wršin bulharské Morawy,



w horách nad Kumanowau, u Wrany, Nowého Brda, Istriny, Kratowa, Medoky až pod Bělucrkew. Po čáře od Skadra přes Prizren do Skopje poslední arnautská wes jest Zelka, hodinu vzdálí od Tetowa. Kostowo a Kičewo jsau od Arnautůw obydleny. Na východním zwahu pohoří Šarského míchají se wesnice arnautské poněkud s bulharskými, jediné nad Ochridem kloní se dílčí čára na západní zwah dotčeného pohoří, objímajíc wyšší Debru, z wětší částky od Bulharůw obydlenu. W rakauském státu nacházejí se jen dvě osady arnautské, Hrtkowci a Nikinci, nedaleko Mitrowice w Petrowaradinském pluku we Slawonii. W mnohem wětším počtu (okolo 64.000) bydlí Arbanasi we Wlaších, w králowstwí Neapolském a Sicilii, kamž již w XV a XVI stol., w čas krutých wálek s Turky a nátiskůw, jichž od těchto snášeti museli, se wystěhowali. Počet Arnautůw pod wysokau Portau stojících pokládá Boué 1,600.000. Jsauť dílem křesťané latinského i řeckého obřadu, dílem mohammedáni. Jazyk jejich půwodní, mnohými zvláštnostmi horských jazykůw wyznačený, cizími přiwěsky již hodně nakwašený, posud literárně wzdělán není; některé pomůcky k lepšimu poznání jeho poskytli *Leake* [1814] a *Xylander* [1835].

5. KMEN ŘECKÝ. Řekowé, potomci dřewních wysoce wzdělaných Hellenůw, nyní, po přesazení nejdnech cizích wětwi, zvlášťe ze slowanského kmene, do zwetšelého štěpu jejich, nowých žiwotních sil nabýwajíce, zasluhují pozornosti naší předewšim co jižní sausedé Bulharůw, potom co osadníci Azowského pomoří. Mezujít pak s Bulhary w Turecku po čáře od jezera Kosturského přes Kastranici, Solun, Demirhisar, Rusy, wršiny Ardy čili Surmiše, Karlidžik,

Hirmenli, Adrianopol, Erekler, Samokow, Brodiwo k Wasiliku na černém moři. W zemích jižně od té čáry ležících přewaha obywatelstwa jest sice na straně Řekůw, než čistě řeckých krajin a okolí, bez přiměsí cizích národůw, není jiných, leč rowina od austí Wardaru na západ k jezeru pod Pellau a dále k městům Njauště i Běru se táhnaucí, pak trojramený poloostrow Chalcidike; we všech ostatních krajích jsau Řekowé s rozličnými jinými národy, Turky, Armeny, Macedowalachy, Židy, Cikány atd. diwně smícháni, bydlíce na wzajem, co kupci a řemeslníci, téměř po všech městech Macedonie a Thracie z wětšiny od Bulharůw zalidněné. Že Řekowé za podobnými příčinami i w jižních krajinách rakauské říše po městech a městečkách dosti početně se zdržují, wůbec wědomo jest. W císařstwí ruském nacházejí se osady řecké na trojím místě. Nejčetnější jsau w gubernii Jekaterinoslawské, vlastně teď pod městem Taganrogem. W okolí Mariupolském jest, mimo město, čtyřmécítma wesnic, od pauhých Řekůw obydlených, počtem přes 30.000 duší. Nejsevernější z těchto osad jsau Bohatyr a Ulakly, nejjižnější Urzow a Ja'ta. Tito půwodně z Turecka pocházející Řekowé byli dříve w Tawrii osazeni a později l. 1780 sem přewedeni, odkudž shodnost jmen osad jejich se jmeny wesnic tatarských w Tawrii. W podkrají města Taganrogu, dílem na břehu mořském dílem po lewé straně Miusu, stojí deset malých osad řeckých, Lakedemonowka, Fedorowka, Otrada, Petrowskaja, Sambekskaja, Pogost Christoforow atd., s 1000 obywateli. Naposledy na samém ostrowě Tawrickém kwete řecká osada Balaklawa, za starodáwna Palakion, obydlená od osadníkůw rovně

p. 126

z Turecka pošlých, jež mnozí zeměpisci z newědomí mylně za Arnauty vydávají.

6. **KMEN ARMENSKÝ.** Tento k areitské čeledi náležící, podlé jazyka s perským a kurdským nejbliže spříbuzněný kmen, jehož hlavní sídla do Asie padají, zde jen potud w uwážení beřeme, pokud jednotlivé odnože jeho, w četných osadách, i po Ewropě naší, jmenowitě po zemích z wětšiny od Slowanůw obydlených, se rozsídlily. Nejznamenitější z těchto osad jsau w Rusku na Donu, w gubernii Jekaterinoslawské, vlastně pod městem Taganrogem, kdež město Nachičewan s pěti wsemi, jejichž jména Čaltyr, Sredná Koškina, Bolšá Koškina, Sultan-Sala a Niswitaj (dohromady 13.000 obywatelůw), cele od nich zaujato jest. Žeť i po jiných guberniích ruských, zwlášť po městech, množství Armenůw roztraušeno bydlí, wůbec známo jest; tak na př. Kamenec Podolský, Mohilew a dílem i Balta w gubernii Podolské jimi oplývají. W rakauském státu zmínku zasluhují armenská města w Sedmihradech kwetaucí, jmenowitě Samošújwár (latině Armenopolis), Sin-Miklósš a Ebešfalwa; a wšak i w jiných krajinách též říše, zwlášť w Haliči a Uhřích, Armenowé četně rozhoštěni jsau. Totěž platí o zemích a krajinách ewropejského Turecka, w nichž Boué do 100.000 Armenůw napočítal.

7. **KMEN OSETSKÝ.** We středíně Kawkaských hor, okolo pramenůw jižních přítokůw Tereku a sewerních Kuru, mezi Čerkesy, Lesgy čili Awary, Gruzy a Bazjany zachowali se chudí ostatkové mohutného někdy národu Alanůw, wětwe Sarmatůw, kmene medského, pod jménem domácím Ironůw, ruským Osůw, Osetincůw čili Asůw, Asetincůw. W X—

XII století ještě co kočovníci w rowinách mezi Donem, Wolhau a Terekem jak w ruské, tak byzantské historii se připomínají; než cestowatelé XIII wěku již w Kawkaských horách je nacházejí, kamž je Batachan w polowici XIII století vypudil. Řeč jejich má nejwětší příbuzenství s perskau, ale i slow z jazyka čudského nemálo se w ní nachází, což z dějin jejich dostatečně se wysvětluje. Počet Osetincůw jen asi 20.000 duší se klade.

### §. 30. *Scwerané.*

Kmenowé rozšířeného tohoto plemene, o nichž zde krátkau zmínku učiniti musíme, jsau následující :

1. **KMEN ČUDSKÝ.** Někdy po celém seweru Ewropy welmi rozšířený, teď ztenčelý, na tři hlavní štěpy se dělí: východní čili uralský, k němuž Zyrjané, Permjáci, Wotjáci, Čeremisi, Mordwíni a na zeměwidu našem neobsažení Woguliči a Ostjáci, západní, k němuž Čudi čili Estonci, Čuchonci a Lopari (poslední od mnohých za zvláštní, čudskému welmi příbuzný kmen pokládání), a jižní, k němuž Uhří čili Maďarowé náležejí. Poslední, jakž wědomo, do státu rakauského, ostatní do ruského wtělení jsau, wyjma Lopary, jichž některá částka pod šwédskau korunau stojí.

A. *Wýchodní a západní.* Z těchto uwedeme zde osmero wětwi. a) *Zyrjané*, jmenující sami sebe Komi, Komimurt, bydlí we východních částkách gubernie Archangelské a Wologodské, na Wyčegdě, Mezeni atd. Počtem okolo 30.000 duší. b) *Permjáci*, podobně sami sebe Komi, Komimurt, řídčeji Suda, Sudani, jmenující, sídlí w sewerních újezdech gubernie Permské, Čerdynském a Solikamském, opíra-

jíce se na západě o Wotjáky, na jihu o Baškirce a jiné Turky, na východě o Woguliče, jiniž z Uralu wytištěni jsau, na seweru o Zyrjany. Město Čerdyn na Wišeře jest Stará čili Weliká Perm. Wšech okolo 35.000 duší. c) *Wctjáci*, jenž sebe Uhd-murd jmenují a u Turkůw Ari slowau, zaujímají welikau částku gubernie Wjatské na řekách Wjatce i Kamě, w újezdech Glazowském, Sarapulském, Slobodském a Jela-  
bužském, na jihovýchodě do gubernie Permské i Orenburské, na jihozápadě do Kazanské zasahující. Počtem asi 100.000, z nichž 5.400 w gubernii Kazanské. d) *Čeremisi*, sami sobě jméno Mari příkladající, žijíť nejpočetněji we východních končinách gubernie Kostromské a w západních Wjatské, na řekách Pižmě a Kikši, a ještě we mnohem větším počtu w gubernii Kazanské, w újezdech Carewokokšajském, Kozmodemjanském a Cywilském, w podkrají Wolhy, též w gubernii Simbirské a Orenburské, jednak odděleni we swých wesnicích, jednak smíšeně s jinými národy. Čeremisůw počítá se do 200.000, z nichž l. 1840 w gubernii Kazanské 68.000 přebýwalo. e) *Mordwíni*, za starodáwna jmenowaní Merja, nyní po domácku Mori, nacházejí se w rozličných sídlech, a sice w gubernii Nižehorodské, újezdě Semenowském, w gubernii Kazanské, w jihovýchodních končinách (počtem 11.400), w gubernii Simbirské, újezdě Kurmyšském, w podkrají řeky Sury, w newelikém počtu, w gubernii Orenburské, zvlášť na řece Čeremšanu, kamž z újezda Kurmyšského přewedeni jsau (okolo 72.000), w gubernii Saratowské, w újezdě Kuzneckém, w gubernii Penzenské, na Hořejší Mokše, w újezdech Mokšanském, Lomowském a Čembarském. Tito poslední slowau *Mokšané*,

a dělí se nářečím od *Jerzanůw*, po Wolze žijících. Než větší částka *Mordwinůw* již mateřský svůj jazyk zapomněla, přijavši ruský. Počet neporuštěných klade se okolo 92.000. f) *Čudi* čili *Estonci*, zaujímají sídly svými celau gubernii estonskau a sewerní polowici gubernie liwonské čili újezdy Derptský a Pernawský s ostrowy k oběma příležitostmi, wyjnma Worms a Runo, a sausedí na východě s Rusy, na jihu s Lotyšy, po čarách již výš na svém místě zewrub wyznačených. W zemi jejich přebývají Němci co šlechta a měšťanstwo, zvláště w městech námořských. Zvláštní odvětvi těchto Čudůw jsau *Livi*, přebývající dilem w několika wesnicích na austí řeky Salis jmenowané, dilem odděleně od celku čudského, na nábřeží Kuronském od Irbenu až do jezera Angerského, na panství Dundangenském a Popenském, asi 150 rodin, pak tak řečení *Krewingowé*, pod městem Bawskem, na statcích Badenském, Kirkawe-Monizském, Krusenském a Memelhofském, asi 1600 duší, kteřížto poslední však již již docela wymizeli, w Lotyšce se přeliwše. Wšech Estoncůw jazyka čudského užíwajících okolo 500.000 se pokládá. g) *Čuchonci*, hlavní obywatelé welkoknížetství čuchonského čili finského, hraničí na seweru s Lopary, na východě a jihu s Rusy, na západě se Šwědy, na nábřeží Čuchonském osedlymi, ostatně w té straně mořem obmezeni jsauce. Mimo Finlandy přebývají Čuchonci w znamenitém počtu w gubernii Archangelské, Olonecké, Petrohradské a w menším počtu w některých částkách Nowohradské i Twerské. W Ladejnopolském újezdě gubernie Olonecké, wyjmemei podkrají dolejší Ojati, od Rusůw obydlené, vyplňují Čuchonci celau jižní polowici, prostírajíce se na wy-

chod za řeku Megru do Wytegerského újezdu; ano-  
brž na samých hranicích Kirillowského újezdu, wedlé  
silnice do Archangelska wedaucí, nacházejí se wsi  
čuchonské. Na sewerní straně Ladejnopolského újezda  
přestávají wesnice čuchonské již pod Ladejnopolem  
a silnicí Archangelskau, a w celém podkraji řeky  
Swiři bydlí číři Rusowé; než dále za tímto pro-  
stranstwím, w újezdě Petrozawodském, naskýtají se  
podél jezera Onežského w hojném počtu až do mě-  
sta Petrozawodska. Na západě této auzké, dlauhé  
prauhy, počna asi od řeky Iwiny, do Swiři tekaucí,  
prostírají se sídla Korelcůw, zvláštní wětwe Čudůw,  
daleko na sewer zasahující. W gubernii Nowohrad-  
ské nacházejí se wesnice čuchonské již jen w se-  
werních končinách újezdu Tichwinského a Bělozer-  
ského, kdež *Čuchaři* slowau. W gubernii Twerské,  
Běžeckém újezdě, na řekách Kamence a Medwědici,  
jsau tři korelské osady, Kuznecowo, Baskaki a Nowo,  
s 1500 obywateli. W gubernii Petrohradské vyplňují  
Čuchonci nemalé částky újezdu Petrohradského, Šli-  
selburského, Carskoselského (Sofijského), Oranien-  
baumského a Jamburského. Wšech Čuchoncůw po-  
čítá se okolo 1,300.000. h) *Lopari*, často za zvláštní  
kmen považowání, na západě Bílého moře w Kolském  
újezdě Archangelské gubernie i w sewerních částkách  
Finlandu, sotwy 22.000 duší. Lidnatost wšech wětwi  
čudského kmene w mocnářstwí ruském, z nichž  
některé, jako Ostjáci a Woguliči, od nás pomínuty,  
wystupuje dohromady do 2,580.000 duší. Meščeráci  
w gubernii Rjazanské a Wladimirské již docela w ja-  
zyku ruském zanikli; o Čuwaších a jiných polowič-  
ných Čudech níže při Turcích zmínka bude.

B. *Jiční.* Za takowé pokládáme *Uhry*, jak je

bez mála všickni Slowané, čili *Maďary*, jak sami sebe zowau. Znamky tělesné, powaha jazyka a dějepisné památky poskytají pro nepředpojatého skau-matele postačitelná swědectwí k nabytí auplného pře-swědčení o tom, že Maďarowé wětew jsau štěpu uralských Čudůw, příbuzná nynějším Woguličům a Ostjákům a někdejším Ugričům i Meščerákům (Meščera u Nestora, cožby srbsky znělo Metjera, s čímž porownej Megere, čili Medjeri, u Konstantina Porfyrogenety) a že půwodně pocházejí z uralské země, jenž w ruských a jiných středowěkých památkách Ugra, Ugria (Jugra, Jugria) slowe. Nyní Maďarowé obýwají w Uhřích a Sedmihradsku; onde rowinatau středinu země, jmenowitě stolici Pešťanskau, Prešpurskau, Nowohradskau, Komárskau, Bělehradskau, Boršodskau, Tornanskau, Sabolčskau, Bihar-skau, Bikašskau, Šopronskau, Rábskau, Tolnanskau, Šomodškau, Wesprimskau, Hewešskau, Satmárskau, Čongradskau, Baraňanskau, Saladskau, Železnau, Čanadskau a Ostřehomskau z wětší nebo menší částky, tuto pak zwlášť tak nazwanau zemi Sikelůw čili Sakulůw sídly swými zaujímajíce, jsauce ostatně w jednotných wesnicích a osadách i po některých jiných stolicích roztraušení. Maďarowé, wyjmemeli tři malé okresy w Uhřích, Kumanůw, Jazygůw a Hajdukůw, nikdež nepřebýwají čistě a bez příměsí jiných národůw, slowenského, chorwatského, srbského, walaského, německého atd. Mimo Uhry a Sedmihrady nacházejí se maďarské osady w Bukowině, počtem šestero: Hadikfalva, Laudonfalva, Ištenšegič, Jožeffalva atd., w minulém století tam založené, pak w Multanech w Jaších, we Walachii w Bukurešti a ještě na několika jiných místech. Mezujít pak



Maďarowé w Uhřích na východě s Walachy, na jihu se Srby a Chorwaty, na západě se Slowenci a Němci, na seweru se Slowáky a Rusiny, po čarách již nahore na swém místě zewrub wyznačených; w Sedmihradsku otočeni jsau jednak Němci, jednak a zvláště Walachy, zabíhající jedni do druhých sídly swými tak diwně a změteně, jakž toho snad w žádné jiné zemi w Ewropě nespátřujeme, wyjma některé gubernie Ruska, n. př. Kazanskau, Orenburskau a j., kdež podobnau směs různorodých národůw, Rusůw, Čuwašůw, Tatarůw, Baškircůw, Čeremisůw, Mordwinůw, Wotjákůw, Meščerákůw, Teptjářůw a j. potkáváme. Počítá pak se Maďarůw w Uhřích a Sedmihradsku l. 1842 do 4,028.000, z nichž 3,500.000 do Uher a 528.000 do Sedmihradska padá, 2,028.000 k římskokatolickému a 2 mill. ku protestantskému náboženství obojího wyznání se přiznává. W tomto počtu Maďarůw zawírá se nemalý počet odpadlcůw z jiných kmenůw, zvláště Slowanůw, Walachůw a Němcůw, w Maďary se přeliwších, tak že prawdiwě od jistého nowějšího spisowatele powěděno jest, že počet Maďarůw čisté čudské krwe nad 2 mill. newystupuje.

2. **KMEN SAMOJEDSKÝ.** Tento čudskému poněkud příbuzný, ačkoli na rozdíl od tohoto ještě pořád kočowní život prowodící a pohanství odaný kmen zde pauze za příčinau swého s Rusy w gubernii Archangelské, na dolejší Mezeni, sausedění ze jména se uwozuje. Wědomoť, že sídla jeho hluboko za Ural do sewerní Asie zasahují, a že lidnatost jeho sotwy 70.000 duší wynáší, z nichž asi 5000 do gubernie Archangelské padá.

3. **KMEN TATARSKÝ čili TURECKÝ.** Předewším, pro ujiti nedorozumění, poznamenati musíme,

že jména Tatar užíváme zde w témž smyslu, w kterémž ono nyní u Rusůw běžné jest, totiž o kmenu tureckém; ačkoli jindy názew tento kmenu mongolskému se přikládal, a mnozí učení, žeby jemu vlastně náležel, twrdí. Jest pak kmen turecký jeden z nejrozšířenějších na oboru zemském, neboť wětwe jeho, owšem newelmi lidnaté, prostírají se od Siného čili Jaderského moře sewerovýchodně až za austí Leny do ledowého moře. W jazyku tureckém znamenati obzvláštní úkaz, že ačkoli na několiko nářečí rozdělen jest, však nicméně jak látkau tak i formau welmi jest sobě zůstal podobný, jakož sotwy který jiný rovně rozšířený jazyk na zemi. Carhradský Turek k. př. snadno rozumí Turku z Tomska a Jenisejska, mluvíli pomalu, a naopak tento onomu. Z početných wětví tohoto kmene budtež zde jediné ty w krátkosti uvedeny, jejichž sídla na zeměwidu našem wyznačena spatřujeme.

A. W mocnářstwi *ruském*. a) *Tataři*, u Rusůw tak zwaní, žijí u welikém počtu w gubernii Kazanské po obojí straně Wolhy, zvláště w Kazanském a Tetjušském újezdě (okolo 136.000 duší, mezi nimiž 31.000 křesťanůw), Orenburské, Simbirske, Saratowské w Petrowském a Kuzneckém újezdě, na řece Uze i Suře, Nižehorodské w Sergačském újezdě Tambowské w městech Kasimowě, Temnikowě, Jelatně i Kadomě, též w okolí Šatska a Tambowa, naposledy w Penzenské w sewerovýchodních končinách. Tito Tataři, dohromady asi 150.000, očitě se tratí, dilem náboženstwí křesťanské a řeč ruskau přijímajíce, dilem do jiných vzdálenějších krajin ucházejíce. O Tatařích po městech běloruských w gubernii Minské, Horodenské a Wilenské roztraušených, potomcích osazených tam we

středním věku věžňůw, již vyš (§. 9) byla zmínka. Jsaut oni sice Mohammedáni, než mluví již všickni, jako i tamější šlechta, polsky. b) *Nogajci* dvojí, jedni w rowinách západně od chwalinského moře a sewerně od Kawkasu ležících, jiní w pomoří Azowském (spolu s Kirgizy asi 50.000), onino ještě kočovníci, tito již w stálých sídlech, wesnicích a osadách, bydlicí. Jedněch i druhých dohromady okolo 400.000. c) *Tawričtí* čili *Krymští Tataři*, na poloostrowu Tawrickém až do Perekopu, we stálých sídlech. Počtem okolo 200.000. d) *Bazjané* a *Kumyci*, onino obyvatelé hornatin Kawkaských, okolo pramenůw Kubaně, nedáwno tam od dolejší Kumy přešli, tito podruzi sewerovýchodního podhoří Kawkaského, mezi řekami Terekem a Sulakem, obojí w přemalém počtu. K těmto tureckým wětewem w mocnárství ruském přičísti dlužno i polowičné národy *Baškircůw*, *Meščerákůw* a *Čuwašůw*. a) *Baškirci*, původu čudského, přijawše tatarský jazyk přelili se docela w Turky. Žijí w audolích jižního Uralu w gubernii Orenburské a dílem i Permské. Počtem okolo 290.000 duší. b) *Meščeráci*, podobně čudští odrodilci, přebýwajít w gubernii Orenburské společně s Tatary, Čuwaši a Baškirci, z částky též w oddělených wesnicích. Dohromady 93.000. W gubernii Saratowské, újezdě Serdobském, na řece Cho-peru, jsau dvě weliké osady Meščerákůw. c) *Čuwaši*, dle původu opravdiwí Turci, než jazyk polowičný z čudského a tureckého si osobiwší, pročež od zeměpiscůw za wětew čudskau wydáwání býwají. Bydlí nejpočetněji w gubernii Kazanské, mezi Rusy, Tatary, Čeremisý, Mordwiny a Wotjáky, kdež jich do 270.000, pak w gubernii Orenburské, kdež do

57.000 se počítá. Všech Tatarův čili Turkův w Rusku, s asiatskými wětwezi, nebude méně 2 mill.

B. W mocnářstwi *turckém*. Wúbec wědomo jest, že Turci na poloostrowu thrackém, čili w dřewní Moesii, Thracii, Macedonii, Thessalii a Illyrii, nejsau pranárod a prwožilci, nýbrž podruzi a přichozi [1361 sld.], podmanitelé domácích, w dotčených wlastech již dříwe wzrostlých a hluboce wkořeněných národůw. Není tedy diwu, že ačkoli o nich, co o držícím vládu národě, zwlášťe za našich časůw tolik se hlásá, však nicméně počet jejich w Ewropě tak skrowný jest, že jich statistikowé, jenž sami tam cestowali a na poměr lidnatosti různých kmenůw zwláštní pozor měli, wíce než 700.000 mezi 15 mill. jinorodcůw nenačítali. Sluší totiž dobře rozeznati opravdowé Turky dle původu a jazyka, jakéž zde míníme, od Lžeturkůw čili od odpadlcůw od wíry křesťanské k mohammedanstwi, jakýchž owšem wewropejském Turecku z rozličných národůw, zwlášťe Bosnákůw, Bulharůw a Arbanasůw, weliké množstwi. Titof zajisté, poněwadž strhše se wíry, jestě mateřského jazyka swého docela se nespustili, třeba snad mnozí z nich z nauze i turečtině jakž takž se přiučili, od nás, obracejících we přítomném spisu zření swé wytečně k jazyku národůw, za Turky se nepokládají. Oprawdowí Osmanli čili asiatští Turci skupeni jsau we východní částce mocnářstwi, totiž w Konstantinopoli a Drinopoli, pak w ostatních wětších městech Thracie, jmenowitě we Sliwnu, Janboli, Jeni-Zagře, Filipopoli, Tatar-Pazarčiku, Feredu, Jeni-dže-Kizil-Agači, Burgasu, Čirmenu, Eski-Zagře atd. We východním Bulharsku žijí Turci početně w Šumně, Razgradě, Eski-Džumaji, Osman-Pazaru, Eski-Stam-

buli a Lowči, potom we všech velikých městech na Dunaji, we Widinu, Nikopoli, Ruhčuku, Silistře, Rsowě, Isakčeti a Babadagu. We mnohem menším počtu nacházejí se Turci po městech západního Bulharska a dřevní Rasy, w Niši, Sofii, Etropoli, Berkowci, Wraci, Leskowci, Wraně, Přištině a j. W Macedonii, Arbanasech a Thessalii skupeni jsau podobně do větších měst, Solunu, Seresu, Kjustendilu, Štipu, Dupnice, Džumaje, Skopje, Bitele, Sěru, Ohridu, Skadru, Arnaut-Bělgradu, Janiny, Larissy, Trikaly a j. Ostatně jsauť we všech těchto wlastech, zvláště w Thracii, Bulharsku a Macedonii, i některá okolí, w nichž Turci celé wesnice zaujímají. Mimo to žijí Turci co držitelé statkůw čili zemští páni (spahowé, spajowé) po všech krajinách turecké říše, wyjma Multany, Walachy, Srbsko a Černohoru. W Bosně, ač Lžeturkůw, lýtých nepřátel křesťanůw, welmi mnoho, wšak nicméně opravdowých Osmančikůw welmi málo, leč w pevnostech a w největších městech; neboť mezi bosenskými Poturicemi (Poturčenci) a asiatskými Osmančiky od prwopočátku až do nynějška panuje neukrotitelná nenáwist. W Multanech, Walachii a Černohoře není žádných Turkůw; w nowě zřízeném knížetstwi srbském jsau turecké posádky w pevnostech Bělehradě, Šabci, Smederewu, N. Ršawě, Sokolu a Užici, a něco měšťanůw tureckých w Bělehradě, Sokolu a Užici.

4. **KMEN KALMYCKÝ.** Z čeledi mongolské tuto o jediném kmenu kalmyckém zmínka se činí, jenž w zemi Donských Kozákůw a w gubernii Astrachanské s Rusy sausedí. Jsauť pak Kalmyci dvojí: a) *řádni* čili *ozbrojení*, k Donskému wojsku náležící, a w jihovýchodní částce země Donských Kozákůw po stá-

lých osadách rozsazení; b) *kočovní*, we stepch gubernie Astrachanské, dílem i Předkawkaské, skotácký život wedaucí. Počítá se oněch 15.000, těchto 98.000. K oněm prvním připojití sluší Kalmyky od vlády ruské w gubernii Simbirské, újezdě Stawropolském a Samarském, při řece Soku a Samaře, osazené, rovněž ozbrojené, počtem okolo 3.600.

5. **KMENOWÉ KAWKAŠTÍ**, jmenowitě *Čerkesowé*, *Lesgowé* čili *Awarowé* a *Gruzowé*, ačkoli jazyky, jichž užíwají, welmi od sebe rozdílní, však nicméně k jedné a též čeledi náležící, zawírají řadu kmenůw a národůw se Slowany sausedících, Židůw, Cikánůw a jiné příměsi zde pomíjejíc. Sídla jejich na zeměwidu našem, podlé starších zpráv, jen zhruba označena jsau; komu na zewrubním vymezení a poznání jich záleží, na nowé ruské mappě Kawkasu, nedáwno od Morina w Berlíně opětowané, je nalezne.



## P Ř Í D A W K Y.

---

*Ke str. 12 ř. 27 a str. 24 ř. 6.*

**O** *Kozácích* obzvláště nikde nejednáno; než z toho, co na str. 12 a 24 powěděno, jasně wyswítá, že Donští Kozáci, od Wel. knížete Joanna Wasiljewiče (pan. 1462—1505) zde osazení, podle původu a nářečí k Welkorusům, Černomorští naproti k Malorusům náležejí. Tito teprwé l. 1793 od císařowny Kateřiny II ze Záporoží, t. okolí na Dněpru blízko prahůw (rus. porogi), sem přewedeni byli. Grebenští Kozáci, sídlící na řece Tereku, Wolžští, mezi Astrachani i Caricynem, Uralští na řece Uralu, starém Jaiku, od Werchouralska do Gurjewa, a Sibirští pocházejí půwodně od Donských; pročež i dle nářečí k Welkorusům připočteni býti musejí.

*Ke str. 39. ř. 30.*

Jména *bulharských* osad w *Bessarabii*, w újezdě Kahulském: Město Bólgrad, wsi Kómrat, Taráklja, Wolkónešty, Kirsow, Tatár-Kopčák, Kubej, Kongáz, Kozajáklja, Čadýr-Lunga, Češmekioj, Tabáki, Nowo-Trojány, Čiššija čili Grádina, Karakúrt, Čišmewaruit, Tášbunár, Bábeli, Kajráklja, Erdékburnú, Dolúkioj, Wajsál, Derméndere, Dizginzé, Čókmajdán, Awdarmý, Bešalma, Tómaj, Džóltaj, Kiriét, Baúrči, Bajdár, Bez-

gioz, Waliperža, Báškalija, Ferapóntjewka, Twárdica, Kjurútne, Iwánowa, Dmitrijewka, Satalýk-Hadži, Bálnowa, Sikirlý-Kitáj, Kódkitaj, Jeníkioj, Zadunájewa, Hassánbatyr', Pandáklija, Gólica, Nowo-Pokrówka, Fontinodzinimilor, Staryje-Trojany, Selióglo, Glawány, Dewlét-Agač, Kuparány, Čumlékioj, Dul'mény, Iserlij, Burgudží, Delželéry, Kámčik, Kuléwča, Nowo-Karagač, Tropoklo, Eskípelos, Hadži-Abdúla, Kurčí, Inpucity, Bóldoka, Karágač, Bárta, Kartál, Satunówo, Kolibáši, Brinza, Walény, Slobodzėja, Itúlija, Kislica, Žuržulěšty, Anadólka a Frikacėja. W gubernii Chersonské: Boľšoj-Bujalýk, Kataržina, Malyj-Bujalýk, Kubánka, Térnowka a Parkány.

*Ke str. 51 ř. 16.*

Jména *srbských* osad w Rusku, w nynější gubernii Chersonské, byla původně, l. 1763, podle Skalkowského, tato: w pluku husarském Horwata, čili w protopresbyteriatu Nowomirhorodském: Nowyj-Mirgorod, Pečka, Petroostrowo, Nadlak, Kal'niblat (na jiném místě Kal'niboloto), Semlik, Archangel'skoj, Martonoš, Pančewo, Kaniža, Senta čili Sentow, Wukowar', Fedwar', Subotica, Cybulew, Mošorin, Dmitrowka, Sombor, Glinsk, Weršac; w pluku pandurském čili w protopresbyteriatu Krylowském: Krylow, Taburino, Krjukow, Kamenka, Zimun', Wingoš, Čanad, Pilažnicy, Kowin, Slankameň, Bečej, Waraždin, Glogovac, Janow, Šolmoš, Čongrad, Pawliš, Mondorlok a Sentamaš. Potom, l. 1766 a 1775, následowaly jak z ohledu na rozestawení osad, tak též na jména, některé proměny; podle nowějších mapp, Podrobné a Šubertowy, nyní tam se nacházejí:



Nadlak, Janopol, Erdeljewka, Martonoš, Pančewo, Kaniža, Sentow, Wukowar, Fedwar, Mošorin jinak Beška, Subotica, Weršac, Janow, Kulpinka, Slankamen, Bondurowka a j., Čongrad pak slowe teď Andrusowka, Sombor Dikowka, Semlik Skalewoje, a jiné jinak.

*Ke str. 115 r. 25.*

Jména *walaských* wesnic w *Srbsku*, w okruhu Kladowském, okolí Ključ jmenowaném: Kostol, Šatu-Župunuluj, ostrow Šimijan, Wrstica malá, Wrstica welká, Rtkowo, ostrow Korbowa, Korbowa na suchu, Waljuga, Brlog, Welesnica, Burdel', Grabowica, Rěka, Kamenica, Podwrška, Rěčica, Manastir, Ostrow gol (druhdy Barul), Džidžerac, Kladošnica, Kozla, Tekije, Golubinje. Mimo to w okolí Krajina řečeném několik wesnic mezi srbskými.

*Ke str. 118 ř. 32.*

Jména *německých* wesnic okolo města Budějowic w *Čechách*: Rožnow (Strodenitz), Raudná (Ruden), Mladá (Lodus), Hodějice (Hodowitz), Pucherka (Bucharten), Dobráwoda (Gutwasser), Wrbný suché (Dürnfellern), Hlinec (Linz), Dubikow (Dubiken), Lincowa Hora (Pfaffendorf), Brod, městečka Rudolfow (Rudolfstadt) a Malé (Adamstadt), ač toto wíce české jest než německé; pak na lewém břehu Wltawy Wrbný české (Böhm. Fellern), Haklowy dwory (Hackelhöf), Čtyry dwory (Vierhöf), Šindlowy dwory (Schindelhöf), Mokry (Gauendorf), Litwinowice (Leitnowitz), a z částky také Planý (Plan) a Homoly (Humeln).

*Ke str. 119 ř. 13.*

Jména *německých* osad w království *halickém a wladimírském*: Ainsingen na panství Potyličském w kraji Žófkewském, Bagensdorf u Kołomyje, Beckersdorf p. Nowosiół. k. Břežan., Brigidau p. Medenic. k. Sambor., Bruckenthal p. Choronow k. Žófkew., Brunendorf p. Grodecké k. Lwow., Deutschbach u Nowého Brusna p. Kryw. k. Žófk., Burgau u Młodowa p. Lubač. k. Žófk., Burgthal p. Grod. k. Lwow., Nowe Chrusno p. Ščeřecké k. Lwow., Dornbach p. Ležajské k. Řešow., Dornfeld p. Ščeřecké k. Lwow., Ebenau p. Čerlan. k. Lwow., Einsiedel p. Humieniecké k. Lwow., Eisenau pod Wamau p. Illišest. w Bukow., Anjelówka č. Engelsberg pod Weldžišem p. Weldžiš. k. Stryj., Engelsbrunn Horní i Dolní pod Hučkem p. Dobromil. k. San., Ernstdorf p. Bobr. k. Břežan., Ernstdorf u Maškowic p. Kamien. k. San., Falkenberg u Hujška p. Dobromil. k. San., Falkenstein p. Humien. k. Lwow., Fehlbach u Kobelnice ruské p. Kobeln. k. Žófk., Felsendorf u Opoky p. Lubačow. k. Žólk., Franzensthal u Molodie p. Kucurmar. k. Bukow., Freifeld u Żukowa p. Blazow. k. Žólk., Fürstenthal p. Solecké (Solka) w Buk., Gelsendorf p. Bolechow. k. Stryj., Gillershof p. Ležajské k. Řešow., Grünthal p. Grod. k. Lwow., Hartfeld u Řečyčan p. Jaworow. k. Přem., Hoffnungsau u Nadziejowa p. Dolin. k. Stryj., Hohenbach u Reichheima p. Tušow. k. Tarnow., Hutweide p. St. Sand. k. Sand., Josephinendorf u Podubic k. Žófk., Josephsberg p. Meden. k. Sambor. a p. Tušow. k. Tarn., Kaltwasser p. Janow. k. Lwow., Karlsberg p. Raduc. k. Bukow., Kastelan

u Stolpina p. Toporow. k. Złocow., Kaisersdorf p. a k. Sambor., Kleindorf u Mořostkowic p. Jaworow. k. Přem., Königsau p. Meden. k. Samb., Königsbach a Königsberg u Zařycké Wole p. Ležajské k. Řeřow. Kranzberg p. a k. Samb., Kuttenberg u Zbadyna p. Jawor. k. Přem., Landestreu p. Kaluř. k. Stryj., Laufendorf u Biegonic p. St. Sand. k. Sand., Lindenfeld p. Polan. k. Lwow., Lindenau u Lipowic p. Lipow. k. Žóřk., Luisenthal u Fundul-Moldawy p. Mold. Kimpolunské k. Bukow., Maliniska (Mařenica?) p. Pieniacké k. Złocow., Mariahilf u Kořomyje, Mariensee u Jakoben p. Mold.-Kimpol. k. Buk., osada německá u Mokrotyna w Žóřk., Mosberg u Podlub p. Jawor. k. Přemys., Mühlbach p. Bobr. k. Břeř., Neudorf p. Drohobyč. k. Samb. a p. i k. Samb., Neudörfel p. St. Sand. k. Sand., Oberdorf u Krościenka p. Dobromil. k. San., Otenhausen p. Janow. k. Lwow., Prinzenthal u Smerečné p. Dobromil. k. San., Rauchersdorf p. Huřyn. k. Řeřow., Rehberg p. Sarn. k. Přem., Rehfeld p. Bobr. k. Břeř., Reichau p. Lubač. k. Žóřk., Reichenbach p. Ščeřec. k. Lwow., Reichsheim p. Tuřow. k. Tarn., Rosenberg u Zagrody p. Ščeřec. k. Lwow. a u Pětnice p. Dobromil. k. San., Rotenhan p. Janow. k. Lwow., Schönanger p. Tuřow. k. Tarn., Schönthal p. Janow. k. Lwow., Siegenthal u Berehúw p. Dobromil. k. San., Steinau p. Niské k. Řeřow., Steinfels u Stebnika p. Dobromil. k. San., Thal Josaphat u Woloského Sela p. Bolechow. k. Stryj., Ugartsberg p. Meden. k. Samb., Ugartsthal p. Kaluř. k. Stryj., Unterbergen p. Winické k. Lwow., Unterwall u Podhajčyk p. Kimiř. k. Złoč., Vorderberg p. Krynic. k. Lwow., Wachen-dorf u Střeřyc p. N. Sand., Waldorf p. Grodecké

k. Lwow., Weinbergen p. Winické k. Lwow., Wiesen-berg u Mieřwice p. Morkotyn. k. Žóřk., Wiesendorf p. Kamien. k. Sand., Wildenthal p. Raniřow. k. Řeřow.

*Ke str. 119 ř. 19.*

Jména *německých* farních míst w *Krajině*, w tak nazwaném *Hočewi*: Hočewje (Gottschee), Stara Cerkew (Mitterdorf), Stari Log (Altlak) a její lokalie Polom (Ebenthal) a Topla Reber (Unterwarmberg), Čermošnice (Tschermoschnitz) a její lokalie Polanca (Pöland) a Planina (Stokendorf), Kopriwnik (Nesselthal), Mozel (Mösel), Reka (Rieg), a její lokalie Morawica (Morobitz), posléze lokalie Gerčarca (Masern). Oboje řeč, slowenská i německá, w Suhmu (Suhem, něm. Suchen) a lokalii Dolením Logu (Unterlak).

*Ke str. 122 ř. 10.*

Jména *německých* osad w gubernii *Saratowské* w Rusku: w Saratowském újezdě Krasnojarském okruhu: Krasnyj-Jar, Podstepnaja, Starica, Ust'-Karaman, Teljauza, Zwonarewka, Zwonarewkuť, Lugo-waja-Grjaznucha, Nider-Monža (Nieder-Monjou); w Tonkošurewském okruhu: Tonkošurowka, Otrogowka, Susly, Krutojarowka, Raskaty, Lipowka, Lipowkuť, Osinowka, Jagodnaja-Poljana, Pobočna, Nowaja-Skatowka; we Wolžském újezdě Jekaterinšatském okruhu: Jekaterinštat, Boregard (Beauregard), Kano (Canneau), Paulskaja, Filipfeld, Ernestinendorf, Boaro (Boisroux), Ober-Monža, Orlowskaja; w Paninském okruhu: Paninskaja, Šafhauzen, Glaris, Baratajewka, Bazel', Circh,

Zoloturn, Cug, Lucern, Unterwal'den, Susanental', Rezanowka, Baskakowka, Brokhausen, Hokerberg; w Kamyšinském újezdě Sosnowském okruhu: Sosnowka, Talowka, Sewast'janowka, Golyj-Karamyš, Ključi, Popowka, Gololobowka, Ust'-Zolicha, Lěsnyj-Karamyš, Karamyšewka, Kamennyj - Owrag, Makarowka, Počinnaja; w Kamenském okruhu: Kamenka, Rossoši, Jelšanka, Kopenka, Grjaznowatka, Gniliška, Karaul'nyj-Bujerak, Panowka, Ilawla, Semenowka, Ust'-Grjaznucha; w Ust'-Kulalinském okruhu: Ust'-Kulalinka, Werchnjaja-Kulalinka, Werchnjaja-Dobriňka, Bujdakow-Bujerak, Krestowij-Bujerak, Grjaznucha (Werchnjaja), Wodjanoj-Bujerak, Ščerbakowka; w Tarlyckém okruhu: Kazickaja, Berezowka, Zaumorje, Stepnaja, Wolžskaja, Jablonowka, Popowkina, Tarlyk, Tarlykowka, Skatowka, Priwol'naja, Krasnopolje, Kočetnaja, Rownaja, Kustarewa-Krasnorynowka, Norka, Splawnucha, Linewo-Ozero, Oleška, Wersinka, Pamjatnaja, Werchowje; w Atkarském újezdě: Medwědickij-Krestowij-Bujerak, Grečinaja-Luka, Piskowatka.

*Ke str. 122 ř. 17.*

Jména *německých* osad w Rusku, gubernii *Tawrické*, újezdě Orěchowském č. Melitopolském a) osady Mennonitůw w podkrají Moločny: Halbstadt, Petershagen, Ladekop, Fürstenau, Schönsee, Liebenau, Wernersdorf, Felsenthal, Montau, Tiegenhagen, Schöna, Fischau, Lindenau, Lichtenau, Blumenstein, Münsterberg, Altonau čili Altona, Ohrlof, Tiede, Blumenort, Rosenort, Tiegerweide, Rückenau, Fürstenwerder, Alexanderswohl, Gnadenheim, Friedensdorf, Morgena, Lichtfeld, Neukirch, Prangena, Steinbach, Eli-

sabeththal, Alexanderthal, Schordau, Pordenau, Marienthal, Rudnerweid, Grossweid, Pastwa, Franzthal. b) Různých Němcůw w podkrají též řeky: Prišib čili Moločna, Heidelberg, Hoffenthal, Alt-Nassau, Weinau, Durlach, Karlsruh, Reichenfeld, Kostheim, Leitershausen, Wasserau, Neu-Nassau, Hochstädt, Friedensfeld, Rosenthal, Neu-Monthal, Grüenthal, Blumenthal, Tiefenbrunn, Walldorf, Alt-Monthal, Neudorf, Kronthal. c) Wirtemberských Separatistůw w podkrají řeky Berdy: Neuhoffnungsthal, Rosenfeld, Neuhoffnung.

*Ke str. 126 ř. 20.*

Jména *řeckých* osad w gubernii *Jekaterinoslawské*, okruhu Mariupol'ském: Jalta, Urzuf, Staryj-Krym, Laspi, Čardakly, Malaja-Janisol' čili Jenisala, Bol'saja-Janisol' čili Jenisala, Bogatyr', Konstantinopol', Ulakly, Wolnowacha (Bugas), Stili, Karakuba, Bešewo, Karaň, Kamar', Sartani, Kermenčik čili Kremenčug, Nowoj-Kermenčik čili Kremenčug, Ignat'jewka, Čermalyk, Manguš a Anatolija.



# PŘÍLOHY.

## I. PŘEHLED NÁRODŮV

## A. PODLÉ NÁŘEČÍ A STÁTŮV.

	W Rusku.	W Ra- kausku.	W Pru- sích.	W Tu- recku.	W Kra- kowě.	W Sa- sích.	Dohro- mady.
A. 1.							
1. Welkoru- sowé	35,314.000	—	—	—	—	—	35,314.000
2. Maloruso- wé	10,370.000	2,774.000	—	—	—	—	13,144.000
3. Běloruso- wé	2,726.000	—	—	—	—	—	2,726.000
2.							
4. Bulharowé	80.000	7.000	—	3,500.000	—	—	3,587.000
3.							
5. Srbowé č. Illyrowé	100.000	2,594.000	—	2,600.000	—	—	5,294.000
6. Chorwati	—	801.000	—	—	—	—	801.000
7. Korutanští č. Slowenci	—	1,151.000	—	—	—	—	1,151.000
B. 1.							
8. Poláci	4,912.000	2,341.000	1,982.000	—	130.000	—	9,365.000
2.							
9. Čechowé a Morawané	—	4,370.000	44.000	—	—	—	4,414.000
10. Slowáci	—	2,753.000	—	—	—	—	2,753.000
3.							
11. Lužičané							
a) Horní	—	—	38.000	—	—	60.000	98.000
b) Dolní	—	—	44.000	—	—	—	44.000
Dohromady	53,502.000	16,791.000	2,108.000	6,100.000	130.000	60.000	78,691.000



## KMENE SLOWANSKÉHO.

## B. PODLÉ NÁŘEČÍ A NÁBOŽENSTVÍ.

	Řeckého vyznání.	Řeko- katoli- ckého vyznání.	Katolíci.	Prote- stanti.	Moham- medáni.
A. 1.					
1. Welkorusové	35,314.000	—	—	—	—
2. Malorusové	10,154.000	2,990.000	—	—	—
3. Bělorusové	2,376.000	—	350.000	—	—
2.					
4. Bulharové	3,287.000	—	50.000	—	250.000
3.					
5. Srbové č. Illyrové	2,680.000	—	1,864.000	—	550.000
6. Chorvati	—	—	801.000	—	—
7. Korutanéti č. Slo- wenci	—	—	1,138.000	13.000	—
B. 1.					
8. Poláci	—	—	8,923.000	442.000	—
2.					
9. Čechové a Mora- wané	—	—	4,270.000	144.000	—
10. Slowáci	—	—	1,953.000	800.000	—
3.					
11. Lužičané					
a) Horní	—	—	10.000	88.000	—
b) Dolní	—	—	—	44.000	—
Dohromady	54,011.000	2,990.000	19,359.000	1,531.000	800.000

**C. OHLAWEŇÍ PODLÉ ŘEČÍ.**

1.	Rusowé . . . . .	51,184.000
2.	Bulharowé . . . . .	3,587.000
3.	Illyrowé . . . . .	7,246.000
4.	Poláci . . . . .	9,365.000
5.	Čechowé . . . . .	7,167.000
6.	Lužičané . . . . .	142.000
<hr/>		
	Dohromady . . . . .	78,691.000.

## II. WZORY SLOWANSKÝCH NÁŘEČÍ.

### I. W E L K O R U S K Y.

#### 1.

Kak na dubčikě dva gaľubčika  
Cěľavali-sja, miľavali-sja,  
Sizy kryl'jami abnimali-sja.  
Atkol' nivzaľ-sja mľad jasjen sakoľ :  
On usib, ubiľ siza goľubja,  
Siza goľubja, machnanogava,  
Praliľ krov' jevo pa syru dubu,  
On kidaľ pjer'ja pa čistu polju,  
Pustiľ puch jevo pa padnjes'ju.  
Kak raztužit-sja, razvarkujet-sja  
Tut gaľubuska pa gaľubčikě,  
Pa gaľubčikě machnanogjeňkom.  
Kak vazgavorit mľad jasjen sakoľ :  
»Njepľad', sizaja ty gaľubuška!  
Pa svajom sizom pa gaľubčikě :  
Paleču-li ja na sinje morje,  
Priganju k tjebě gaľubjej stado;  
Vybiraj sjebě siza goľubja,  
Siza goľubja, machnanogava.«  
Kak vazgavorit tut gaľubuška :  
»Njeleti, sakoľ, na sinje morje,  
Njegani ka mně gaľubjej stado :

Vit to budjet mně už drugoj vĕnjec,  
Maľym dĕtuškam njeradnoj<sup>1)</sup> atjec!«

(*Sacharov*)

1) *Nerodný.*

2.

Na ulicĕ to dožd, to snĕg,  
To dožd, to snĕg, to v'jalica,  
To v'jalica, to mjetjelica,  
Kutit, mutit, v gľaza njesjot:  
Mjenja mľadu svjekor zavjot.  
Dlja svjekruška dlja batjuški  
Sama s mĕsta njetronu-sja,  
Njetronu-sja, njevarochnu-sja.

Na ulicĕ to dožd, to snĕg,  
To dožd, to snĕg, to v'jalica,  
To v'jalica, to mjetjelica,  
Kutit, mutit, v gľaza njesjot:  
Mjenja mľadu svjekrov' zavjot.  
Dlja matuški svjekrovuški  
Sama s mĕsta njetronu-sja,  
Njetronu-sja, njevarochnu-sja.

Na ulicĕ to dožd, to snĕg,  
To dožd, to snĕg, to v'jalica,  
To v'jalica, to mjetjelica,  
Kutit, mutit, v gľaza njesjot:  
Mjenja mľadu miľ drug zavjot.  
Dlja družĕnka dlja miľavo  
Idu, idu skarješĕnko,  
Skarješĕnko, tarapješĕnko.

(*Sacharov.*)

## 3.

## S I B I R S K Á.

Iz boru, bóru,  
 Iz zelenágo,  
 Stučaľa, greměľa  
 Bystraja rěčka :  
 Obrostaľa bystra rěčka  
 Kalinoj, malinoj.  
 Na kalinovom mostočkě  
 Siděľa goľubka,  
 Nožeňki myľa,  
 Peremyvaľa,  
 Svoje sizo péryško  
 Perebiraľa.  
 Perebravši sizo per'je,  
 Sama vzvorkovaľa :  
 »Závtra, po utru  
 Batjuška budet ;  
 Choť on budet, al' nebudet,  
 Toski nebudet ;  
 V dvoje, v troje u goľubki  
 Pečali pribudet.«

(Zap. o Sibiri.)

## II. M A L O R U S K Y.

## A. Z R U S K A.

## 1.

Oj spav puhač <sup>1)</sup> na mohyli,  
 Da j kryknuv vin : »puhu!  
 Čy nedast Bih Kozačeňkam  
 Choč teper potuhu?

Ščo deň, ščo nič, use ždemo :  
 Požyvy nemajem.  
 Davno buľa ! Chmelnyceňka  
 Uže nezhadajem !

Oj koľys my vojovaľy ;  
 Da bilše nebudem !  
 Toho šťastja j tiji doli  
 Povik nezabudem !

Da vže šabli zaržaviľy,  
 Muškety bez kurkiv <sup>2)</sup> ;  
 A šče serce kozačkeje  
 Nebojić-cja Turkiv !«

(*Maksimovič.*)

1) wýr, strix bubo ; 2) kohautkúw.

## 2.

Oj chvortuno, churtovyno ! <sup>1)</sup>  
 Ščo ty vyrobljaješ ?  
 Daľa na čas piznaty-sja,  
 Teper rozľučaješ !

Usi sady zeženijut,  
Tilky sucha słyva :  
Koho ljublju, žyt nemožu,  
Dolja neščasłyva !

Usi sady zelenijut,  
Tilky sucha vysnja :  
Koho ljublju, žyt nemožu,  
Za toho nevyšła !

Ne vsi tiji sady cvitut,  
Ščo rozvyvajuć-cja :  
Ne vsi tiji vinčajuć-cja,  
Ščo ženychajuć-cja.

Pdřovyna sadu cvite,  
Polovina vjane :  
Bilše toho vinčajeć-cja,  
Ščo rodom neznae.

Och vy roky, och vy roky,  
Roky nepravdyvy !  
Vkorotite žitja myni,  
Budte myřostyvy !

Vkorotite žitja myni!  
Pokil v smutku budu?  
Lučtež mene umertvite ;  
To vsjoho zabudu.

Och vy roky, och vy roky,  
Choć neprybuvajte !  
Koły vy nas rozlučyły,  
Dak žytja nedajte !

Ľetiv oreľ ponad morem,  
 Da j stav hoľosyty :  
 »Tjaľko, vaľko 2) na ľuźyni  
 Bez miľoho ųyty!«

Ľetiv oreľ ponad morem :  
 »Podaj, more, pyty!  
 Tjaľko, vaľko nam ubohym  
 Bahatych ľjubyty!

Ne tak ųčastje, ne tak dolja,  
 Jak bahaty ľjude :  
 Jak rozľučuť po ľjubovi,  
 To j ųčastja nebude.

Step ųyrokyj, wodu wydno,  
 Myľoho nebaču : 3)  
 Jak poľuju movu johu,  
 Nechoťja zaplaču.

Oj maľa ja, mij myľeňkyj,  
 Druźynoju buty :  
 Oj daj myni toho zil'ja,  
 ųčob tebe zabuty!«

»Je u mene take zil'ja,  
 Bľyźko pereľazu :  
 Jak dam tobi napyty-sja,  
 Zabudeš od razu.«

»Budu pyty, vypyvaty,  
 Ta j kapli nevpušću :  
 Todiź tebe ja zabudu,  
 Jak oči zapľjušču!«

(*Bodjansky'.*)

1) chumelice, wír; 2) velmi těžce; 3) newidím.



B) Z H A L I Č E.

1.

Koľy nebuľo z naščada 1) svita,  
 Tohdi nebuľo neba ni zemli,  
 Ano řem 2) buľo syneje more,  
 A sered morja zeřenyj javir,  
 Na javoroňku try hoľuboňky.  
 Try hoľuboňky radoňku radjať,  
 Radoňku radjať, jak svit snovaty :  
 »Ta spustymo-sja na dno do morja,  
 Ta distanemo dribnoho pisku,  
 Dribnyj pisočok posijemo my,  
 Ta nam staneć-cja čorna zemľycja.  
 Ta distanemo zoľotyj kamiň,  
 Zoľotyj kamiň posijemo my,  
 Ta nam staneć-cja jasne neboňko,  
 Jasne neboňko, svitľe sonyňko,  
 Svitľe sonyňko, jasen misjačyk.  
 Jasen misjačyk, jasna zirnycja,  
 Jasna zirnycja, dribny zvizdočky.«

(*Vahylevič.*)

1) od slova *naičaditi*, roditi? 2) jen.

2.

Pojichav Ivaseňko na polovanie,  
 Pokynuv svoju myľu na chorovanie;  
 Vyjichav Ivaseňko v čysteje poľe,  
 Pustyv konyka na popasanje,  
 A sam prypav k syrij zemli na spočyvanje.  
 Prysnyv-sja Ivaseňkovi dyvneňkyj son,  
 Ščo zľetiv z prave ručky jasneňkyj sokoľ.

Pojichav Ivaseňko do vorožeňky,  
 Šcob odhadaša dyvneňkyj son.  
 Vorožeňka holuboňka son odhadaša,  
 Mołodomu Ivasjovi žalu zavdaša.  
 Jide, jide Ivaseňko, konyka bjučy,  
 A vže svoji myšeňkoji nezastajučy.  
 Pryjichav Ivaseňko pid voritočka,  
 Huknuv, puknuv konyk v kopytočka.  
 Vyjšla do joho najstaršaja svist':  
 »Vytaj, vytaj, pane zjatju, čužyj ta ne naš!  
 A vže tvoji myšeňkoji na sviti nemaš!«  
 Uvijšov Ivaseňko do svitčyci,  
 Žežyť joho myšeňkaja na prestoľnyci.  
 »Nižkyž moji skoropadčyjji, čom nepidete?  
 Ruckyj moji bišeňkyji, čom neprihornete?  
 Ocy moji čorneňkyji, čomu nehlanete?  
 Usta moji pryjazneňkyji, čom nepromovite?«

*(Gošebyjovski, Zaleski.)*

---

### III. B Ě L O R U S K Y.

#### 1.

»Čamú ty, Audotka, njapřákaša,  
 Jak cjebjé mařadú zaručali,  
 Začatyja pjarščjonky pjeremjenjali,  
 Hórkoju harečkaj zapivali,  
 Sařodkym pjérničkom zakúsyvali?«

*(Rybiiski.)*

2:

»Da štož ty, řosju, štož ty, njabože,  
Tak k sjařú pryvykaješ?  
Da čyž ty, řosju, čyž ty, njabože,  
Lichuju zimeňku čuješ?«  
»Oj čy lichaja, čy njelichaja,  
Da njabudzić jak léteňka,  
Da njabudzić jak cjópleňka!«  
»Štož ty, Tacjaňka, štož ty, móřada,  
Tak k stařú prypadaješ?  
»Čyž ty, Tacjaňka, čyž ty, móřada,  
Lichuju svjacróu čuješ?«  
»Oj čy lichaja, čy njelichaja,  
Da njabudzić jak mámeňka,  
Da njabudzić jak ródnjeňka!«

(*Rybniški.*)

3.

Tumán, tumán pry dalinje,  
Šyrokyj lišó na kalinje,  
Šyrěj tahó na dubočku:  
Manić hořub hařubočku,  
Daj, nja svajú, a čužuju:  
»Chadzi, serce, pacažuju!«

(*Rybniški.*)

## IV. STAROBULHARSKY.

(Z rkp. 1390.)

Na Agrěch slyšá jako klepláť :  
 Da ašte klepláť, razvě pleštáť,  
 I rykajáť i glas izpuštajáť,  
 I udarajáť i kryla potrěsajáť,  
 S'ь staricejá lisičicejá,  
 Ježe pade i s'ьgni sę.  
 Priidošę dva mužьstvьna,  
 Da já choťę vьzdvignáti,  
 S'ь Srьbinom paličnikom,  
 I Alamanskym kopijem,  
 I s'ь mьčem naoštrenom,  
 I s'ь perom širokym,  
 I s'ь bičem naoštrenom :  
 I ryčášte rozprostirajáť,  
 I mir s'ьtrěsajáť.

## 2.

Videch habu, gde přěskoči trap<sup>1)</sup>);  
 Jakože já viděch, počudich sę,  
 Kako baba přěskače trap,  
 I přěskače ga i mimochodit,  
 I neboit sę, da sę padnet,  
 N'ь tečęť i mimochodit,  
 I trap razvaljajęť.

1) rokle, jáma.

## V. B U L H A R S K Y.

*(Z Karadže.)*

## 1.

Devojče mlado, jubavo!  
 Nemoj mi mina prez dvori,  
 Nežadavaj mi jadove,  
 Malko le mi sa moji-te:  
 Ta što da čine s tvoji-te?  
 Devojče mlado, jubavo!  
 Ti f mene gledaj, ja f tebe,  
 Da ti ispišem lice-tu  
 Na Turcka běla hartija: 1)  
 Da nose majci, da vidi  
 Kakvo sam ljub'f zaljubil,  
 Katu fidanče 2) f gardina 3)  
 Prolětno vrěme f maija,  
 Koga cvěće-te cafte.

1) papír; 2) tra, stěblo, koř; 3) zahrada.

## 2.

»Stamato mome, Stamato!  
 Za tri godini košule-ta neje prana,  
 Čini dobro, operi ja!« —  
 »Nemam sapun 1), da ja trija.« —  
 »Tvoje lice raki-sapun:  
 Čini dobro, operi ja.« —  
 »Nemam voda, da ja plave.« —  
 »Tvoji crne oči dva bistra kladenca: 2)  
 Čini dobro, operi ja.«  
 »Nemam peralca 3), da ja pera.« —  
 »Tvoji běli race dve peralci:  
 Čini dobro, operi ja.«

1) mýdlo; 2) pramen; 3) píst.

## 3.

Šetnala se <sup>1)</sup> kad'ьn <sup>2)</sup> Mitra  
 Niz lozja-ta <sup>3)</sup> Radovišci,  
 Da nabere bělo grozde.  
 Dogleda ja padarče-to, <sup>4)</sup>  
 Ta na Mitra govoreše:  
 »Ojle Mitro, kad'ьn Mitro!  
 Neberi mi bělo grozde,  
 Bělo grozde Radoviško;  
 Če te fate, óe te vrze.« <sup>5)</sup>

1) procházela se; 2) panna; 3) winice; 4) hlídač; 5) swáží tě.

## 4.

Jovane, galeno <sup>1)</sup> dete!  
 Jovana majka galila, <sup>2)</sup>  
 Presno go mlěko ranila <sup>3)</sup>,  
 Rojno go vino pojila:  
 »Rasti mi, rasti, Jovane!  
 Da si te majka oženi,  
 Da si se s tebe raduva!«

1) milé; 2) mazala, milkowala; 3) krmila.

VI. S R B S K Y.

(Z Karadžiće.)

1.

Děvojka sědi kraj mora,  
 Pak sama sebi govori:  
 »Ah, mili Bože i dragi:  
 Ima l' što šire od mora?  
 Ima l' što duže od polja?  
 Ima l' što brže od konja?  
 Ima l' što sladje od meda?  
 Ima l' što draže od brata?«  
 Govori riba iz vode:  
 »Děvojko, luda budalo! 1)  
 Šire je nebo od mora,  
 Duže je more od polja,  
 Brže su oči od konja,  
 Sladji je šetjer 2) od meda,  
 Draži je dragi od brata.«

1) bláznivá bláznice; 2) cukr.

2.

»Oj děvojko, pitoma ružice!  
 Kad si rasla, na što si gledala?  
 Il' si rasla na bor gledajući,  
 Il' na jelu tanku ponositu 1),  
 Il' na moga brata najmladjega?« —  
 »Oj junače, moje jarko sunce!  
 Nit sam rasla na bor gledajući,  
 Ni na jelu tanku ponositu,  
 Nit na tvoga brata najmladjega;  
 Već sam mláda prema tebi rasla.«

1) hrđau.

## VII. C H O R W A T S K Y.

## 1.

Sadila sem bažulek,  
 Sad mu ima tretí den,  
 V skrovnom mestu za gradom.  
 Idemo ga gledati,  
 Jel je zniknul i precvel?  
 Utergnemo kite tri:  
 Jedna tebi na škerljak <sup>1)</sup>  
 Druga meni vu ruke,  
 Tretju z sobum vzememo,  
 Kad pojdemo vu gosti  
 K mojoj majki na večer.  
 Nesedaj ti pri meni,  
 Da se ljudi nesete <sup>2)</sup>,  
 Da se mi dva ljubimo.

(Sreznjevsky'.)

1) klobauk; 2) nepožoruj, newzpomenau si.

## 2.

Trava zelena!  
 Gdo bu tebe, trava, kosil,  
 Kad ja budem pušku nosil?

Roža rumena!  
 Gdo bu tebe, roža, tergal,  
 Kad ja nebum k Maši hodil?

Vino čerleno!  
 Gdo bu tebe, vince, pil,  
 Kad ja budem v zemli gnil?



Gora visoka!  
Vsaki grozdek po boličku <sup>1)</sup>,  
Vsaki tersek po vedricu.

(*Sreznovský.*)

1) jisté míra, holba ?

3.

CHORWATSKÉ TUŠE.

(Z Babaké diecese.)

Kad si na placi sidila,  
I ipa se mi si vidila :  
Črnij' oči, bjálo lice,  
Sidila si kut <sup>1)</sup> ruožica.

Strad <sup>2)</sup> tju se otšjätat <sup>3)</sup>  
Na seljáni vrtljäc <sup>4)</sup>,  
T'br tju si pogljädat  
Za drugu ruožicu.

Sam si nakanila  
Na duge ljubiti ;  
Ali strada vidim,  
Da nemore biti.

Miloga zjimala,  
Ljubit ga neznala ;  
Dab' ga strad jimala,  
Ljubit bi ga znala.

Stop'br sam počala  
Na višinu rasti,  
Ur morem <sup>5)</sup> nositi  
Tuge na srdašce <sup>6)</sup>.

Srce moje, srce,  
 Nehodi na sunce ;  
 Ar tješ se usušit  
 Kot o lozi 7) drivec.

(*Sreznevský.*)

1) jako ; 2) nyní ; 3) jíti ; 4) zahrádku ; 5) již musím ; 6) tak, místo  
 srdánci ; 7) jako w lese.

## VIII. KORUTANSKO-SLOWENSKY.

### 1. KRAJINSKY.

Plješi, plješi, crni kus ! 1)  
 Kak bom pljesu, ki sëm bús 2).  
 Kam si soje čreulce dú ?  
 Soji lubci sëm jih dú.  
 Kam jih je lubca dejla ?  
 V grmiček 3) jih je zakopala.  
 Kej je tisti grmiček ?  
 Grmiček je pogôru.  
 Kej je tisti pepio ?  
 Vôda ga je vzela.  
 Kej je tista vôda ?  
 Golobci so jo popili.  
 Kej so tisti goloba ?  
 Gospôda jih je pojejla.  
 Kej je tista gospôda ?  
 Črez prelaz je skočila,  
 Ritko si razpočila.

(*Vraz.*)

1) kos ; 2) bos ; 3) keř.

## 2. K O R U T A N S K Y.

a) Z Rožje.

Per nas je padu velik sněh,  
 Saćemi <sup>1)</sup> moži do kolěn:  
 Zapadu je devet vesi,  
 Devet vesi, sedem cerkvi:  
 Se nevidi drujeha,  
 Ko nove cerkve vèrh turna. <sup>2)</sup>  
 Tam hori sědi černi kūs,  
 Lěpo žvižha noj poje,  
 Dabi skoro vihred <sup>3)</sup> búa,  
 Dab' se hribci <sup>4)</sup> prekopneli,  
 Dabi rasle jahodce,  
 Jahodce noj vjolice,  
 Dab' dečle <sup>5)</sup> peršle terhat je,  
 Dabi kūs večbarti vidu je.

(Mayr.)

1) wśakému, každému; 2) wěže; 3) jaro; 4) pahorkowé; 5) děwčata.

b) Z Zilje. \*)

»Pūbič <sup>1)</sup> moj je šou v pūaniną  
 Strělat čudną vsą zvěriną.  
 Al' ga bo zvěrina vjedúa,  
 Koj bôn dečúa pūbča meúa!  
 Srenčata <sup>2)</sup> ga dva medvěda,  
 Ki sta pūbiča vjedúa.  
 Dečúa je v potoce praúa,  
 Je pertekúa wóda vsa kervava.  
 Še en maú <sup>3)</sup> je dečúa praúa,  
 Kúobčič <sup>4)</sup> že pred nją perpúaua.  
 Kúobčič je pa že poznaúa,  
 K' je žójecě <sup>5)</sup> cu <sup>6)</sup> déuaua.

Še en maŭ je dečûa praŭa,  
 Pûbič ze pred nją perpûaûa.  
 »Oje joje moja gûava!  
 Kan bôn dečûa pûbča djaŭa?  
 V gartelč 7) bôn ga pokopaûa,  
 Rôžce bôn po njemi sjaŭa;  
 Der bôn dečûa rôžce pleûa,  
 Pûbča bôn u žinji 8) meûa.«

(Mayr.)

\*<sup>9</sup>) W této písni psáno á místo hrubého ž, kteréž vlastně jako silně wokalizované v se vyslovuje.

1) hoch, něm. Bube; 2) potkala; 3) jednou, něm. -mal; 4) klobauček; 5) pásek, penále; 6) něm. dazu; 7) zahrádka, něm. Garten; 8) w myslí, něm. im Sinn.

## 3. Š T Y R S K Y.

## 1.

(Z Celského.)

»Djekle, djekle, jez tjebe prašan,  
 Kaj ti daelaš v varteci? 1)  
 Al ti drobne rožce bjereš?  
 Al ti zjelen rožmarin?  
 Djekle, djekle, jez tjebe prašan:  
 Nebi ti hotlo moje biti?  
 Jez bi ti kúpû pârstanj zlat.«  
 »Kaj bi mjeni mamca rjekli,  
 Da bi pârstanj vidili?«  
 »Djekle, djekle, neznaš lagati,  
 De s' ga v varti najdilo?«  
 »Kjer bi mjene učiu lagati,  
 Tisti ho sovražnik moj.« —  
 »Jez son biu danes v Lublanci  
 V sojih laepih škornicah;

Pa son vidu jakše rožce,  
 Ko so v tojmo vârteco.«  
 »Jez son bla danes v Lublance  
 V sojmo laepmo gvanteco ²);  
 Pa son vidla jakše ftice,  
 Ko so v tojmo fogležo ³).

(Vraz.)

1) zahrádka; ²) šatech, něm. Gewand; ³) klec, něm. Vogelhaus.

## 3.

Oj sijaj, sijaj, sonce, oj sonce romeno!  
 Jaz nemrem ti sijati od velke žalosti.  
 Če rano jaz perhajam, se dekle kregajo ¹);  
 Če pa rano zahajam, pastirci jočejo ²);  
 Če sijam na planine, vidim sirotice;  
 Če sijam na doline, pa vidim šterčke ³).

(Vraz.)

1) wadí se; ²) pláč; ³) žebráky.

## IX. P O L S K Y.

(Z *Vojcického.*)

Jasio konia poiř, Kasia vodę brařa;  
 Jaś sobie zaspiéwał, Kasia zapłakařa.  
 »Niepłać, Kasiu, niepłać, dosyć tego płacu;  
 Pójdzieś do Jasiunia gdyby do pařacu;  
 Izba i komora gdyby kamienica;  
 Pójdzieś do Jasiunia gdyby do ślachcica.«  
 »Cóż mi z tego przyjdzie, lepša dla mnie chata;  
 Niebędzieś mnie kochař, bo ja niebogata.«  
 »Chociaź niebogata, choć maś posag mały,  
 Ale mi się očki tvoje spodobały.«

## 2.

Vysła dziewčyna,  
Vysla jedyna  
Jako różovy kviat :  
Białe rąčki załamała,  
Čarne očki zapłakała,  
Zmienił jěj się sviat.

»A čego płacješ,  
Čego žalujješ,  
Dzievčyno moja?«  
»Jak niemam płakać,  
Niemam žalovać?  
Nisbędę tvoja!«

»Będzieš, dziewčyno,  
Będzieš, jedyno!  
Będzieš, dalibóg!  
Ludzie mi cię rają,  
I rodzice dają,  
I sam sędzia bóg.«

---

**X. Č E S K Y.**

*(Čelakowský, Erben.)*

1.

»Pod našima okny  
Teče vodička :  
Napoj mně, má milá,  
Mého koníčka !«  
Nechci, nenapojím ;«  
Já se koně bojím,  
Že sem maličká.«

»Pod našima okny  
Roste oliva :  
Pověz mně, má milá,  
Kdo k vám chodívá ?«  
»K nám žádný nechodí ;  
On o mne nestojí,  
Že sem chudobná.«

»Pod našima okny  
Roste z růže květ :  
Pověz mně, má milá,  
Proč tě mrzí svět ?«  
»Mne svět nic nemrzí,  
Ale srdce boli :  
Plakala bych hned !«

2.

Na kopečku stromeček,  
Pod kopečkem lauka :  
Ach když já si zpomenu  
Na svého holoubka !

Ach, když já si zpomenu  
 Ve dne nebo v noci,  
 Tak se se mnau celý svět  
 Do kolečka točí.

Jak jest těžko umirat,  
 Když bolesti není :  
 Ještě hůře milovat,  
 Co k libosti není.

Co k libosti bylo,  
 To mne opustilo :  
 Co k libosti není,  
 Samo za mnau chodí.

## 3.

Čí sau to koničky  
 Na tom našem auhoře?  
 Oni se tam pasau  
 Od samého poledne.

Kdybych já věděla,  
 Že sau mého milého,  
 Já bych je zahnala  
 Do jetele bílého.

Kdybych já věděla,  
 Že sau mého Jenička,  
 Já bych je zahnala  
 Do pěkného zelička. \*)

\*) We zpěwu *é* a *ý* w *ý* a *ej* se nemění, jakož ani *w* před *o* nepřisauwá.



XI. UHERSKO-SLOWENSKY.

(Z Kollára.)

1.

Plelo děuča, plelo lan,  
 Doplelo sa do Dolan;  
 Doplelo sa do chrasti:  
 Chceu ho šuhaj <sup>1)</sup> ukrasti.  
 »Njekradni ma, šuhaj, sám;  
 Ale ty prid s ludmi k nám!«  
 »Ač já pridem s ludmi k vám,  
 Bělú ružu potrhám,  
 Bělú ružu potrhám,  
 Po červenej postúpám.«

1) hoch.

2.

Pěsně moje, pěsně,  
 Ver vás já velo věm!  
 Keď já stato puojdem,  
 Kdeže vás já poděm? <sup>1)</sup>  
 Ver vás já zakopem  
 Pod moj' matky stěnu:  
 Keď ja stato puojdem  
 Slzy ma zalejú.

1) poději.

3.

Já som sa nazdala, že sa pole mrači:  
 A to sa milimu začerněli oči!  
 Já som sa nazdala, že pole horelo:  
 A to sa milimu ličko červenělo!  
 Já som sa nazdala, že sa pole blýská:  
 A to si muoj milý na pištalce piská!

Já som sa nazdala, že húska letela:  
 A to sa milimu košelka belela!  
 Já som sa nazdala, že sa pole trasje:  
 A to muoj milenký sivjé volky pasje!

## XII. HORNOLUŽICKY.

*(Z Haupta a Smolere.)*

### 1.

»Dobry večor, mačerka!  
 Dže je vaša džónčička?«  
 »Moja džónka domach nej',  
 Vona je mi vumfela.«  
 Hólcik zavróci konika,  
 Rajtovaše na kečchov. <sup>1)</sup>  
 Tsikróó kečchov vobrajtvá;  
 Na jej rónčku pozasta.  
 »Što sy mi ty činiša,  
 Zo sy mi ty vumfeša?«  
 »Štoda na tym svěči cu?  
 Všitcy ludžo na mne su«  
 Hólcik zavróci konika,  
 Rajtovaše zasy preč.  
 Konik vjeslje zaskaka,  
 Hólcik zrudnje zapřaka.  
 »Něpřač, něpřač, luby mój!  
 Šak je svěči holcov dosó!«  
 »Holcón je dře svěči dosó,  
 Al'e žana, kajž ty bě!«

1) hřbitow, něm. Kirchhof.

## 2.

Hořbik dvě běžej nůzcy ma,  
 Hóltik dvě rjanej lubcy ma.  
 Dyž von z tej jenej ryčeše,  
 Da so ta druha 'něvaše.  
 »Ně'něvaj so ty, holečo!  
 Šak tebe ja tejš lubo mam.«  
 »Vo tajku lubosé nerodžu<sup>1)</sup>,  
 Dyž tebe sama nekrydnu.«<sup>2)</sup>  
 A 'zařoj staj so za ručku,  
 A vjedřoj staj so pšez řučku.  
 Do póř staj řučki nepřišřoj,  
 A dvaj staj 'rodaj nadejšřoj.  
 »Nětk'lej mi pověz, holečo,  
 Kotrymž ty 'rodži bydlić 'cejš?«  
 »Bydlu, moj luby, kotrymž je,  
 Sym-li jenož pšec' pši tebi!«

1) nedbám ; 2) nedostanu.

## XIII. DOLNOLUŽICKY.

Pšejšlej stej dva mřoženca,  
 Dva bělej, cervjenej;  
 Golku, golku<sup>1)</sup> pšejšlej stej,  
 Zagrodu nadejžestej.

Na zagrože jo jabřoňask,  
 A na nim jabřuški;  
 Spod jadnym bockom zelene,  
 Spod drugim cervjene.

Spod jablŏňom se sednustej,  
 Až stej hobaj lusnulej:  
 »Chtož bužo naju gorě voľas,  
 Gaž bužo žen buvas?«

»Nad nama sejži syľovik,  
 Ten jaden drobny ptašk;  
 Ten bužo naju gorě voľas,  
 Gaž bužo žen buvas.«

Syľovik vjasele zaspiva  
 Na tom gaju zelenym;  
 Šikjen se gajašk rozlega,  
 Zelena čava spolega.

Svita, svita, žen buva,  
 Cervjene zorja gorejdu:  
 Chto spodla svojej lubki spař,  
 Ten ma cas vot něje hiš.

Ten ma cas vot lubki hiš,  
 Tekje vona vot njogo;  
 Vot rjedneje velik cas,  
 Vot grozneje dauno cas.

(Čelakowský.)

1) lesk.

XIV. DREWANSKY.

(Z Ekkarda.)

Kati mes ninka <sup>1)</sup> bejt?  
Telka <sup>2)</sup> mes ninka bejt.  
Telka rici  
Vapak ka nejmo ka dvemo :  
Joz jis vilfu grizna zena ;  
Nmig unka bejt,  
Joz nemig ninka bejt.

Kati mes zantik <sup>3)</sup> bejt?  
Strezik mes zantik bejt.  
Strezik rici  
Vapak ka nejmo ka dvemo:  
Joz jis vilfe mole farl <sup>4)</sup> ;  
Nemig zantik bejt,  
Joz nemig zantik bejt.

Kati mes trajbnik <sup>5)</sup> bejt?  
Vorno mes trajbnik bejt.  
Vorno rici  
Vapak ka nejmo ka dvemo :  
Joz jis vilfe corne farl ;  
Nemig trajbnik bejt,  
Joz nemig trajbnik bejt.

Kati mes fauchar <sup>6)</sup> bejt?  
Vaucka mes fauchar bejt.  
Vaucka rici  
Vapak ka nejmo ka dvemo :  
Joz jis vilfe glupcit farl ;

Nemig fauchor bejt,  
Joz nemig fauchor bejt.

Kati mes cenkir <sup>7)</sup> bejt?  
Zojač mes cenkir bejt.  
Zojač rici  
Vapak ka nejmo ka dvemo:  
Joz jis vilte drole <sup>8)</sup> tarl;  
Nemig cenkir bejt,  
Joz nemig cenkir bejt.

Kati mes spelman <sup>9)</sup> bejt?  
Buřan mes spelman bejt.  
Buřan rici  
Vapak ka nejmo ka dvemo:  
Joz jis vilte dauge rať <sup>10)</sup>;  
Nemig spelman bejt,  
Joz nemig spelman bejt.

Kati mes tejsko <sup>11)</sup> bejt?  
Lejska mes tejsko bejt.  
Lejska rici  
Vapak ka nejmo ka dvemo:  
Rizplastnejtmo <sup>12)</sup> mja vapejs <sup>13)</sup>,  
Bunde vosa tejsko,  
Bunde vosa tejsko.

1) rus. njanka, newěsta; 2) z něm. die Eule, demin.; 3) ženich; 4) z něm. Kerl; 5) družba; 6) kuchař; 7) ženkýř, číánř; 8) rychlý, z něm.; 9) hudbař, z něm.; 10) hráč; 11) tejsko, z něm. Tisch, demin.; 12) rozplácěme; 13) opas, ocas.



### III. WÝKLAD MÍSTNÝCH JMEN.

Písmeny *Ab* atd. vyznačuje se čtyřhrané políčko mezi poledníky a rovnoběžníky, v němž město leží, n. p. Praha *Ee*, t. to políčko, kteréž nalezněš, když od písmen *E* a *e* na krajích stojících prstem mezi poledníky a rovnoběžníky čáry protáhneš; kde se tyto čáry stýkají, tam jest to políčko, v němž Praha leží. Do následujícího popisu pojata jsou pauze ta místná jména, jenž v jiných jazycích, zvláště v německém, docela jinak nežli v slovanském znějí, s pominutím ostatních, buďto stejně, buďto aspoň s nepatrnými rozdíly vyslovovaných.

Aderkas-Moiza, lot. = Kurbis.	Bk.	Bílé moře = Marmara.	Kl—Km.
Aisputte, lot. = Hasenpot.	Bh.	Biljak, kslw. = Villach.	Gd.
Aivékste reka, lot. = Ewst		Bilsk, Bilsko, pol. = Bielitz.	Fg.
Fluss.	Bl.	Birinčok, uslw. = Mezöberény.	Gh.
Bág, srb. = Carlopago.	He.	Biskupice, pol. = Bischofswer-	
Bakar, srb. = Buccari.	He.	der.	Dg.
Bar, srb. = Antivari.	Ig.	Biskupice, pol. = Bischofsburg.	Ch/Dh.
Bardijov, uslw. = Bartfeld.	Fh.		
Barut, čes. = Baireuth.	Fc.	Bistrica, kslw. = Wind. Fei-	
Běla, slw. = Resciutta.	Gd.	stritz.	Ge.
Bělacrkva, srb. = Weisskir-		Bitel, bulh. = Bitoglia-Mona-	
chen.	Hh.	stir.	Kh.
Bělehrad, uslw. = Stuhlweissen-		Blatno jezero, uslw. = Platten-	
burg.	Gg.	see.	Gf.
Belgrad, slw. = Karlsburg.	Gi.	Bor, čes. = Haid.	Fd.
Benátky, čes., Mletki, srb. =		Bráč ostrov, srb. = Brazza.	If.
Venedig.	Hd.	Bran sùtěska, wal. = Türzburg.	
Běr, bulh. = Karaferia.	Kh.		Hk.

Branibor, čes. = Brandenburg.	Dd.	Dervenik ostrow, srb. = Zirona.	Ie.
Braslav, uslw. = Poroszló. Gh.		Djakovo, srb. = Diakovár. Hg.	
Brašov, srb., Koruna, čes. =		Djilav, slw. = Gyalú. Gd.	
Kronstadt. Hk.		Dovhepole, mrus. = Hoszú-	
Břeclava, čes. = Lundenburg.	Ff.	mező. Fi.	
Bréšče, kslw. = Rann. Ge.		Drač, srb. = Durazzo. Kg.	
Břetislava (Prešpurek), uslw.		Dřevňov, st. čes. = Tuchau. Fd.	
= Pressburg. Ff.		Dubrovnik, srb. = Ragusa. If.	
Brodnica, pol. = Strassburg. Dg.		Dvorec, čes. = Hof. Ff.	
Budin, uslw. = Ofen. Gg.		Dziażdovo, pol. = Soldau. Dg.	
Budyšin, čes. = Bautzen. Ee.		Elbąg, pol. = Elbing. Cg.	
Bydgość, pol. = Bromberg. Df.		Ergle, lot. = Erlau. Bk.	
Bystřica Baňská, uslw. = Neu-		Flein, strus. = Marienhaus. Bl.	
sohl. Fg.		Gauja řeka, lot. = Aa Fluss. Bk.	
Bytom, pol. = Bütow. Cf.		Gněv, pol. = Mewe. Dg.	
Cavtat, srb. = Ragusa vecchia.	If.	Gorica, kslw. = Görz. Hd.	
		Gorska, drew. = Bergen. Dc.	
Celje, kslw. = Cilli. Ge.		Gradec slovenski, kslw. = Win-	
Celjevec, kslw. = Klagenfurt.	Gd.	dischgrätz. Ge.	
		Gradec, kslw. = Grätz. Ge.	
Césvejne, lot. = Seswegen. Bk.		Gradišće, kslw. = Gradiska. Hd.	
Crés ostrow, srb. = Cherso. He.		Grodek, dluž. = Spremberg. Ee.	
Čakovec, chorw. = Tschaka-		Grudziąż, pol. = Graudenz. Dg.	
thurn. Gf.		Halič, uslw. = Gatsch. Fg.	
Červenavěža, slow. = Rother		Hočevje, kslw. = Gottschee. He.	
Thurm-Pass. Hi.		Hodédjina, slw. = Bánfi - Hu-	
Čudskoje ozero = Peipus-See.	Al.	nyad. Gi.	
		Horsůw-Týn, čes. = Bischof-	
Dąbrovna, pol. = Gilgenburg.	Dg.	teinitz. Fd.	
		Hranice, čes. = Weisskirch. Ff.	
Dejšina, čes. = Theising. Fd.		Hron řeka, uslw. = Gran Fluss.	Fg.
Derpt, strus. Jurjev = Dorpat.	Al.	Htetovo, bulh. = Kalkandelen.	Kh.
		Hvár ostrov, srb. = Lesina. If.	



Cheb, čes. = Eger.	Ed.	Kolivaň, rus. = Reval.	Ak.
Cheřmža, pol. = Chulmsee.	Dg.	Kološ, slw. = Clausenburg.	Gi.
Chošobuz, dluž. = Kottbus.	Ee.	Komořany, čes. = Gundrum.	Ff.
Chvalinské moře = kaspické.	Hv.	Kopar, kslw. = Capo d'Istria.	Hd.
Instruč, pol. = Insterburg.	Ch.	Kostovo, bulh. = Gostivar.	Kh.
Iž ostrow, srb. = Eso.	Ie.	Kostrin, čes. = Küstrin.	De.
Jabloň, čes. = Gabel.	Ee.	Kotor, srb. = Cattaro.	Ig.
Jager, uslw. = Erlau.	Gh.	Košice, uslw. = Kaschau.	Fh.
Jakin, srb. = Ancona.	Id.	Koźle, pol. = Kosel.	Ef.
Jékaba - Mésts, lot. = Jakobsstadt.	Bk.	Krajn, kslw. = Krainburg.	Gd.
Jelgava, lot. = Mitau.	Bi.	Kralovec, čes. = Königsberg.	Ch.
Jesna řeka = Jetzel Fluss.	Dc.	Královédvůr, čes. = Köningin- hof.	Ee.
Jičín Nowý, čes. = Neutit- schein.	Ff.	Krapkovice, pol. = Krapnitz.	Ef.
Jilava, pol. = Eylau.	Ch.	Křiževci, chorw. = Kreutz.	Gf.
Jindřichův-Hradec, čes. = Neu- haus.	Fe.	Krka řeka, kslw. = Gurk Fluss.	Gd.
Jurburk, pol. = Georgenburg.	Ci.	Krkonoše, čes. = Riesengebirg.	Ee.
Kamenica, čes. = Chemnitz.	Ed.	Kroměříž, čes. = Kremsir.	Ff.
Kamnik, kslw. = Stein.	Ge.	Krupina, uslw. = Karpfen.	Fg.
Kark ostrow, srb. = Veglia.	He.	Krusta-Pils, lot. = Neuhausen.	Bl.
Karlovac, srb. = Karlstadt.	He.	Kuldiga, lot. = Goldingen.	Bh.
Karlovcí (donji), srb. = Kar- lowitz.	Hg.	Kupa řeka, srb. = Kulpe Fluss.	He.
Karňov, pol. = Jaegerndorf.	Ef.	Kvidzyn, pol. = Marienwerder.	Dg.
Kes, rus., Ceze, lot. = Wen- den.	Bk.	Kvisa řeka = Queis Fluss.	Ee.
Kisek, uslw. = Güns.	Gf.	Lastovo ostrow, srb. = Lago- sta.	If.
Kišperk, Supihora, čes. = Geiersberg.	Ef.	Ledec, čes. = Laatz.	Ff.
Kladsko, čes., = Glatz.	Ef.	Leijas-Moiza, lot. = Aahof.	Bl.
Klajpeda, lit. = Memel.	Ch.		
Klonska, drew. = Klenze.	Dc.		

Lěš, srb. = Alessio.	Kg.	Most, kslw. = Bruck.	Ge.
Levoča, uslw. = Leutschau.	Fg.	Mošoň, uslw. = Wieselburg.	Gf.
Liberk, čes. = Reichenberg.	Ee.	Mržec, kslw. = Friesach.	Gd.
Libin, čes., Lubin, luž. = Lubben.	Ed.	Muhač, srb. = Mohatsch.	Gg.
Liboraz, čes. = Lieberose.	De.	Mužakov, hluž. = Muskau.	Ee.
Limbaša, lot. = Lemsal.	Bk.	Narrata, lot. = Nerft.	Bk.
Ljauchiv, drew. = Lüchow.	Dc.	Nezider, uslw. = Neusiedel.	Gf.
Ljauncij, drew. = Hitzacker.	Dc.	Nin, srb. = Nona.	He.
Ljabljana, kslw. = Laibach.	Ge.	Niš, bulh. = Nissa.	Ih.
Lohovec, čes. = Bischofswerth.	Ff.	Novomésto, čes. = Neustadt.	Ge.
Loka, kslw. = Laak.	Ge.	Novézámky, uslw. = Neuhäusel.	Ff.
Loket, čes. = Ellbogen.	Ed.	Novigród, pol. = Naugard.	De.
Ložič ostrow, srb. = Lussin.	He.	Novisad, srb. = Neusatz.	Hg.
Lubij, hluž. = Lőbau.	Ec.	Novéměsto, srb. = Cittanuova.	Hd.
Lubno, kslw. = Leoben.	Ge.	Novomésto, kslw. = Neustadt.	He.
Luboras, dluž. viz Liboraz.		Odolanów, pol. = Adelnau.	Ef.
Lunga ostrow, srb. = Lunga o Grossa.	Ie.	Ohře řeka, čes. = Eger Fluss.	Ed.
Malbork, pol. = Marienburg.	Cg.	Olešnica, pol. = Oels.	Ef.
Maslinica ostrow, srb. = Solta.	Ie.	Olgun, srb. = Dlucigno.	Kg.
Metlika, srb. = Mötting.	He.	Omiš, srb. = Almissa.	If.
Mikulov, čes. = Nikolsburg.	Ff.	Opava, čes. = Troppau.	Ff.
Mlět ostrow, srb. = Meleda.	If.	Opole, pol. = Oppeln.	Ef.
Mletki, srb., Benátky, čes. = Venedig.	Hd.	Opuzina, srb. = Fort-Opus.	If.
Mněrkur, wal. = Reussmark.	Hi.	Orašnje, slw. wal. = Szász-Város.	Hi.
Mnichov, čes. = München.	Fc.	Ormož, kslw. = Friedau.	Ge.
Mohelnice, čes. = Müglitz.	Ff.	Osěk, srb. = Essek.	Hg.
Molat ostrow, srb. = Melada.	Ie.	Ostrihom, uslw. = Gran.	Gg.
		Ostrov, drew. = Wustrow.	Dc.
		Ozola-Moiza, lot. = Eckau.	Bi.

Pečuh, srb. = Fünfkirchen.	Gg.	Sakkaleija, lot. = Sakenhausen.	Bh.
Pelěšac poloostr., srb. = Sabinioncello.	If.	Sal-ace, lot. = Salis.	Bk.
Plibrk, kslw. = Bleiburg.	Ge.	Saldupils, lot. = Frauenburg.	Bi.
Podstupim, stěs. = Potsdam.	Dd.	Sebeslav, uslw. = Szoboszló.	Gh.
Postojna, kslw. = Adelsberg.	Hd—He.	Sěr, bulh. = Seres.	Ki.
Požarevac, srb. = něm. Passarowitz (!)	Hh.	Sibin, srb. = Hermaustadt.	Hi.
Prabuta, pol. = Riesenburg.	Dg.	Siné moře = Adriatské.	Hd.
Prešov, uslw. = Eperies.	Fh.	Siekierka Sv., pol. = Heiligenbeil.	Cg.
Príbor, čes. = Freiburg.	Ff.	Sjady, lit. = Szoden.	Bh.
Prostějov, čes. = Prosnitz.	Ff.	Skadar, srb. = Scutari.	Ig.
Pšýna, pol. = Pless.	Eg.	Skradin, srb. = Scardona.	Ie.
Ptuj, kslw. = Pettau.	Ge.	Slavkov, čes. = Austerlitz.	Ff.
Rab ostrow, srb. = Arbe.	He.	Sleza řeka = Lohe Fluss.	Ef.
Rádgoná, kslw. = Radkersburg.	Ge.	Sliven, bulh. = Selimno.	Ik.
Radolca, kslw. = Radmannsdorf.	Gd.	Słupsko, = pol. Stolpe.	Cf.
Rakovor, rus. = Wesenberg.	Ak.	Smederevo, srb. = Semendria.	Hh.
Réka, kslw. = Rieg.	He.	Smolník, uslw. = Schmölnitz.	Fg.
Rěka, srb. = Fiume.	He.	Sobotica, uslw. srb. = Theri-siopel.	Gg.
Řezno, čes. = Regensburg.	Fc.	Sohdu-Moiza, lot. = Sessau.	Bi.
Róer, bulh. = Arcer.	Ii.	Solun, bulh. = Thessalonichi.	Ki.
Roh, čes. = Horn.	Fe.	Splět, srb. = Spalatro.	If.
Ršava St. i N., srb. = Orsova.	Hh—Hi.	Srbiště, čes. = Zerbst.	Ec/ Ed.
Rujana ostrow = Rügen.	Cd.	Starilog, kslw. = Altag.	He.
Sabinov, uslw. = Zeben.	Fh.		

Starogród, pol. = Stargard.	De.	Třeboň, čes. = Wittingau.	Fe.
	De.	Trogir, srb. = Trau.	Ie.
Ston, srb. = Stagno.	If.	Trst, kslw. = Triest.	Hd.
Stribro, čes. Mies.	Fd.	Ťsčevo, pol. = Dirschau.	Cg.
Subotica č. Kamenec, uslw.	Gf.	Tylža, pol. = Tilsit.	Ch.
= Stein am Anger.	Gf.	Uncov, čes. = Mährisch Neu-	
Surožské more = Azowské.	Hp—Hq.	stadt.	Ff.
	Hp—Hq.	Ušava, lot. = Hasau.	Bh.
Súsak ostrow, srb. = Sansego.	He.	Uzma, lot. — Usmeiten.	Bh.
	He.	Vacov, uslw. = Waitzen.	Gg.
Svatý-Djúr, uslw. = S. Ge-	Ff.	Važęč, pol. = Deutschkrone.	Df.
orgen.	Ff.	Valtenberga—Moiza, lot. = Sa-	
Svent-A, lot. = Heiligen—Aa.	Bh.	lisburg.	Bk.
	Bh.	Varadin, srb. = Peterwardein.	
Svěcie, pol. = Schwetz.	Dg.		Hg.
Světla, čes. = Zwettel.	Fe.	Vejherovo, pol. = Neustadt.	
Svištov, hulh. = Sistow.	Ik.		Cf.
Syców, pol. = Wartenberg.	Ef.	Veles, bulh. = Kjuprija.	Kh.
	Ef.	Veljan, rus. = Fellin.	Ak.
Šebiša, slw. = Szász-Sebes,	Hi.	Velkovec, kslw. = Völkermarkt.	
Mühlenbach.	Hi.		Ge.
Ščytno, pol. = Ortelsburg.	Dh.	Vels-Zvrhnji, kslw. = Ober-	
Šegešvár, slw. = Schässburg.	Gk.	wels.	Gd.
	Gk.	Vengoborg, pol. = Angerburg.	
Šent-Fed, kslw. = S. Veit.	Gd.		Ch.
	Gd.	Verovitica, srb. = Verőcze.	
Šibenik, srb. = Sebenico.	Ie.		Gf.
Šlemno, pol. = Gardensee.	Dg.	Videm, kslw. = Udine.	Gd.
	Dg.	Vielava, pol. = Wehlau.	Ch.
Šopron, kslw. = Oedenburg.	Gf.	Vierbořov, pol. = Wirballen.	
	Gf.		Ci.
Štávnica, uslw. = Schemnitz.	Fg.	Vipava, kslw. = Wippach.	
	Fg.		Hd.
Šumen, bulh. = Schumla.	Il.	Vis ostrow, srb. = Lissa.	Ie.
Šylokařno, pol. — Heidekrug.	Ch.	Višnja Gora, kslw. = Weich-	
	Ch.	selburg.	He.

Vladimirec, rus. = Wolmar.	Vysoké-Mýto, čes. = Hohen-
Bk.	mauth. Fe.
Vładysławów, pol. — Neustadt.	Zadar, srb. = Zara. Ie.
Ci.	Zagreb, chorw. = Agram. He.
Vltava řeka, čes. = Moldau	Zgorelc, luž. = Görlitz. Ee.
Fluss. Fe.	Zilja řeka, kslw. = Gail Fluss.
Voglej, kslw. — Aquileia. Hd.	Gd.
Vojerecy, hluž. = Hoyers-	Zvolen, uslw. = Altsohl. Fg.
werda. Ed.	Žateč, čes. = Saaz. Ed.
Vojkam, drew. = Dannen-	Žegan, luž. = Sagan. Ee.
berg. Dc.	Železné město, uslw. = Eisen-
Vojmir, čes. = Weimar. Ec.	burg. Gf.
Volary, čes. = Wallern. Fd.	Žirija ostrow, srb. = Zuri. Ie.
Vratislav = Breslau. Ef.	Žitava, čes. = Zittau. Ee.
Vrchlabi, čes. = Hohenelbe.	
Ee.	



## IV. WÝKLAD SKRACOVÁNÍ.

---

**B. Boľní, t. Welký.**

bulh. bulharsky.

č. čili.

čes. český.

**D. Dolní.**

dluž. dolnolužický.

drew. drewansky č. polabsky.

gub. gubernie.

**H. Horní.**

hluž. hornolužický.

**CH. Chorwati.**

chorw. chorwatsky.

kslw. korutansko-slowensky.

lit. litewsky.

lot. lotyšsky.

luž. lužický.

**M. Malý.**

M. čudsky Moiza, lot. Muiza, t. dwúr.

**N. Nowý.**

**Niž. Nižní.**

np. naptíklad.

**O. Ozero, jezero.**

**Pol. Poláci.**

pol. polsky.

**R. Rusini.**

rus. rusky.

SL. Slováci.

slw. slowansky.

SR. Srbowé.

srb. srbsky.

St. Starý.

stčes. staročesky.

strus. starorusky.

t. totiž, to jest.

uslw. uhersko - slowensky.

W. Welký.

wal. walasky.

Jiná, zde pomínutá skracování grammatických názvůw,  
n. př. jd. p. (jednotný počet), mn. p. (množný počet), nom.  
gen. atd. (nominativ, genitiv atd.), snadná jsau k wyrozuměni.



# O P R A W Y.

## W k n i ž c e :


str. 2 f. 22	<i>místo</i>	Gakož	čti	Jakož						
» 4 » 11	»	zwjte	čti	zwłfe.						
» 12 » 20	»	zemi	Donských	Kozákůw	čti	gubernii	Jekaterinoslawské	pod	městem	Taganrogem
» 13 » 11	»	nesmjrném	čti	nesmírném						
» 14 » 6	»	mjsto	čti	místo						
» 15 » 14	»	paběgi	(poběz)	čti	beregi	(ostřihej)				
» 15 » 15	»	Wjd.	čti	Wid.						
» 17 » 8	»	panownjka	čti	panownika						
» — » 26	»	památnjk	čti	památnik						
» 18 » 1	»	Danilowi	čti	Danilowu						
» — » —	»	Neywzácnejši	čti	Nejwzácnejši						
» — » 25	»	neywětšich	čti	nejwětšich						
» 21 » 15	»	spisownjho	čti	spisowniho						
» 23 » 6	»	Sinnu . . .	sjdla	čti	Sninu . . .	sidla				
» 37 » 32	»	1185	čti	1195						
» 76 » 9	}	»	Hanše	čti	Hante					
» 78 » 2										
» 86 » 11	»	jen	čti	jen	w	Instr.				
» 112 » 24 a 25	<i>m.</i>	Mojzy,	Mojzu	čti	Moizy,	Moizu				
» 159 » 11	<i>m.</i>	»Čyž	čti	Čyž						

## N a M a p p ě :

- W poli Ff: Wymezení maďarských osad u Nitry má na západě jen *dosahowati*, nikoli *obsahowati* města Nitry.
- Gq: U prostřed řeckých osad *punktowanau čáru*, přes M. Jenisalu, Ignatjevku a Laspi běžící, *wymaß.*
- Cx: Místo *Čeremisan* (řeka) čti *Čeremšan.*





 Poněwadž mappa delším užíwáním snadno se zkazí, komu na zachowání jí záleží, tomu aby ji sobě plátnem podlepiti dal, buď celau, anebo ještě lépe podlé formátu knihy rozřezanau a do pauzdra (futrálu) složenau, úsilně se radi.

---

---

**Tisk a papír synův Bohumila Háze.**

---











